

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCIENSIS

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

TOMUS VIII.

FASCICULUS 5.

SZABÓ BÉLA

ELŐTANULMÁNY A MAGYARORSZÁGI
JOGHALLGATÓK KÜLFÖLDI EGYETEMEKEN
A XVI-XVIII. SZÁZADBAN KÉSZÍTETT
DISPUTATIÓINAK (DISSERTATIÓINAK)
ELEMZÉSÉHEZ

MISKOLC
1993

ELŐTANULMÁNY A MAGYARORSZÁGI JOGHALLGATÓK KÜLFÖLDI EGYETEMEKEN A XVI–XVIII. SZÁZADBAN KÉSZÍTETT DISPUTATIÓINAK (DISSERTATIÓINAK) ELEMZÉSÉHEZ

I.

SZABÓ BÉLA

Egy oktatási „tucattermék” jelentősége a jogtörténet-kutatás számára

A disputatiók-dissertatiók, mint a kora újkori jogi oktatás nyomtatott tanúságtevői csak a legutóbbi években kerültek az európai tudományos érdeklődés középpontjába. A kutatások megindulását az a felismerés segítette, hogy a jogi művek a jogászság önmagában viszonylag zárt, de a *ius commune* egységesítő szemlélete révén összeurópai jegyeket hordozó rétegeiről máshonnan alig elérhető információkat szolgáltatnak. Vizsgálatuk révén a tanult jogászság szemléletére, szakmai készségére, szellemi arculatára számos, a korábbitól eltérő értékelés születhetett. Elsősorban a jogi „triviális” irodalmi termékek, és kifejezetten a nagyszámú egyetemi disputatiók és dissertatiók szolgáltatják a legfontosabb alapot ezekhez a kutatásokhoz, fontos szerepet játszhatnak a jogélet, a korabeli jogalkalmazás szellemi háttérének ábrázolásában. Szinte kimeríthetetlen tárházát képezhetik jog- és társadalomtörténeti adatoknak, valamint tudomány- és szellemtörténeti adalékoknak¹.

SZABÓ BÉLA

egyetemi adjunktus

ME ÁJK

Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet

Római Jogi Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

Ez a felismerés bizonyos szemléletváltozást követelt meg a tárgykört kutató jogtörténészekről, a *ius commune* és az *usus modernus pandectarum* irodalmának feldolgozóitól. Eddig ugyanis a jogtörténeti kutatás irodalomtörténeti ága szinte kivétel nélkül csupán a legjelentősebbnek tartott korabeli szerzők műveit vizsgálta. Ezek kiválasztásánál gyakran az utókor ítélete volt a mérvadó. Ezzel szemben a disputatiók-dissertatiók nagy száma lehetővé teszi egy társadalmi csoport, a tanult jogászok szociológiai jellegzetességeinek széles körű vizsgálatát, irányultságuk és meggyőződésük, műveltségi és vitaszínvonaluk, érdeklődésük és megoldandó problémáik megközelítését. Egy mértékadó értelmiségi és foglalkozási csoport átlagának a specifikumai olvashatók le a dissertatiók tömeganalízisének segítségével².

A disputatiók-dissertatiók vizsgálata jelentős tudománytörténeti szempontból is. A disputációs iratok jól tükrözik egy réteg átlagának ismereteit. Választ kaphatunk arra, hogy a hallgató milyen tárgyakat, milyen színvonalon sajátított el tanulmányai alatt, milyen nézeteket fogadott el, mely korabeli irányzathoz csatlakozott. Segítenek a korabeli tudományos „erőviszonyok” felvázolásában, egyes szerzők hatásának megvilágításában, tükrözik a kor uralkodó szakmai és tudományos nézeteit. Az egyetemi írásművek értelmezése feltételezi a tudománytörténeti háttér alapos vizsgálatát. Ennek révén meg tudhatjuk, hogy a vizsgált periódusban melyek voltak az aktuális vitakérdések, a jogélet elméleti alapproblémái³.

A disputatiók-dissertatiók a korabeli joggyakorlat megismeréséhez is segítséget adnak. Megállapítható belőlük, hogy a későbbi gyakorló jogászok mely műveket és mely szerzőket hívhatták segítségül a gyakorlati jogi problémák megoldásához. Ezzel a kutatás jelentősen közelíthet a jogászai mindennapok mélységei felé⁴.

A disputatiók ezen túl lehetőséget adnak a képzési folyamatba való betekintésre, fontos oktatástörténeti adalékokat szolgáltathatnak. Jól láttatják az egyes karok „képzési irányait”, elvárásait, módszerbeli sajátosságait. Rendkívül fontosak a disputatiók-dissertatiók biográfiai adalékai. Személyes utalásaik nem csupán az adott egyetemi matrikulák kiegészítésére alkalmasak, hanem fontos adatokat, adalékokat szolgáltathatnak a hallgatók egyetemi pályafutásáról, a professzorokról, tanáraitól, a körbevevő tanulótersakról, a tanulmányok támogatóiról. Az adatok tömeges kiértékelése biztos alapot ad az egyes egyetemek vonzáskörzetéről és szellemi hatóköréről⁵.

E forráskör alapvető jelentőségének felismerése nyomán Nyugat Európában az utóbbi időben a jogi disputatiókkal kapcsolatos publikációk száma jelentősen megnövekedett. Ezen munkák elsődleges célja a jogi disputatiók-dissertatiók lehető legteljesebb felleltározása és katalogizálása, előbb egy-egy jogi kar⁶, majd egy nagyobb földrajzi egység tekintetében. A bibliográfiai munka kiterjed a vegyes jellegű, az egyes egyetemek, illetve országok más karokat is érintő vitairatainak összegyűjtésére, elemzésre, előkészítésére⁷.

A legkiemelkedőbb eredményeket a kivételes technikai felszereltséggel és a mintegy 70 ezres dissertatio-gyűjteménnyel rendelkező frankfurti Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte kutatói érték el a disputatiók-dissertatiók feldolgozása terén. Az adatok számítógépes feldolgozása⁸ itt összekapcsolódott azzal a kutatási cél-

lal, mely szerint az intézet felállít egy olyan adatbankot, amely a régi Német Birodalom (1550–1806) összes fellelhető, jogot hallgatott, illetve tudományos fokozattal rendelkező jogászának egyetemi pályafutásával, szakmai képzésével és későbbi pályájával kapcsolatos valamennyi adatot tartalmazza⁹. A nyilvántartás a nyolcvanas évek végére több mint 12 ezer joghallgatóról és végzett jogászcsoportról mintegy másfél millió adatot tartalmazott és kb. 20 ezer disputatio adatait foglalta magában. Az adatbank folyamatos megjelentetésére kísérletek történtek¹⁰, melyeket a tudományos közvélemény csaknem kizárólag elismeréssel fogadott¹¹.

A kutatás célja

Ezen törekvések sorába illeszkedik a magyarországi származású hallgatók vitairatainak mind teljesebb bibliográfiai feltárása és összegyűjtése. Kezdetektől nyilvánvaló volt, hogy ebben az esetben nem beszélhetünk arról, hogy a disszertációk egy réteg átlagos tudásszintjét közvetítenék. A hazai és külföldi egyetemeken jogot hallgatott és disputált magyar hallgatók viszonylag kis száma, továbbá a jogászréteg elsődleges hazai gyakorlati képzése következtében a magyar respondensek disputatiói-disszertációi elsősorban egy szűk körű elit jogi ismereteit tükrözik vissza. A vállalkozás még sem látszott haszontalannak.

A Max-Planck Intézet gyűjteménye képezi alapját a magyarországi respondensek vitairatairól készült másolatgyűjteményünknek is¹².

A disputatiók bibliográfiai adatainak felderítéséhez felhasználásra kerültek a hazai (újkori anyagot tartalmazó) általános és szakkatalógusok, életrajzi kézikönyvek¹³, valamint több – korabeli és modern, elsősorban német nyelvterületről származó – katalógus és biográfiai lexikon¹⁴.

A jogi és politikai tárgyú disputatiók-disszertációk listájának összeállítása után a hazai könyvtárakban fellelhető vitairatok megszerzése nem jelentett különösebb nehézséget¹⁵. A Magyarországon fel nem lelhető címek felkutatását az akkor még két Németország és Hollandia könyvtáraiban könyvtárközi kölcsönzéssel, a Max-Planck Intézet anyagi támogatásával kíséreltem meg. Sajnos a körözött vitairatok több mint felét évekig tartó kutatás után sem sikerült fellelni. Kudarca volt ítélve a mai Románia területén tett mindenféle próbálkozásom. Személyes kapcsolatok révén sikerült a krakkói és a gráci könyvtárak néhány magyar vonatkozású vitairatának másolatát megszerezni. A wolffenbütteli hercegi, a göttingai és bécsi egyetemi, illetve a bécsi állami könyvtárakban tett látogatások szintén bővítették a megszerzett másolatok körét. A kiterjedt kutatások ellenére – elsősorban a magyar vonatkozású bibliográfiák elégtelensége, illetve a hazai érdekeltségű disputációk összkatalógusának hiánya miatt – továbbra sem tudom kizárni általam fel nem lelt jogi és politikai tárgyú disputatiók lappangását.

A 131 magyar respondensű jogi, illetve joghallgató respondens által védett politikai, etikai disputatio közül eddig 96-nak a másolatát sikerült megszerezniem (73%).

A fellelt magyar vonatkozású disputatiók-disszertációk jogi oktatásban betöltött

helyének, tudományos értékének és irodalmi jelentőségének könnyebb megértéséhez szükséges előmunkálatok eredményeit jelen tanulmányban foglalom össze¹⁶.

A jogi vitatkozások helye az európai jogoktatásban

A Bolognából indult, a skolasztikától átitatott késő középkori jogoktatás, három fő formát alkalmazott az ismeretek átadására:

- *lectura*, vagyis a Corpus Iuris egyes kiválasztott címeinek nyilvános előadása,
- *repetitio*, az egyes kiválasztott szöveghelyek elmélyítése és
- *disputatio*, a skolasztikus retorikai gyakorlat¹⁷.

A repetitio szoros kapcsolatban álltak az előadásokkal. Kiegészítették az ott ismertetett, törvényhelyeket, paragrafusokat, vagy ismételten átvették a fontosnak vélt anyagrészeket. A foglalkozások végén vitára is lehetőség volt. A repetitioknak ez a jellege a 16. századig maradt fenn; ekkortól a disputatio kiszorították őket az oktatási gyakorlatból¹⁸.

A *disputatio* a skolasztikus oktatási módszer jellegzetes terméke, a skolasztikus tudományos gondolkodás pedagógiai-módszertani kifejeződése¹⁹. A többi tudományzakhhoz hasonlóan a jogi oktatás is alkalmazta az érvelés kontradiktórius formáját, igaz eleinte kevésbé egy tudományos tétel, mint inkább a gyakorlati jogesetek megoldására²⁰. A disputatio kezdetben tehát egy *casus* megvitatására szolgáltak. A megoldandó esetet a professzor nem a Corpus Iurisből, hanem a gyakorlatból (*questio de facto*) vette, vagy maga konstruálta azt. A hallgatóknak egy előre megadott megoldást kellett *pro* és *contra* érveikkel alátámasztani, vagy cáfolni. A „foglalkozás” végén a tanár kifejtette saját véleményét, s az érveket és ellenérveket összevetve megoldotta a kérdést. A viták anyagát (*quaestio disputata*) a vezető tanár neve alatt több esetben írásba foglalták. A disputatio ezen korai formájának a jogi bizonyítási technika begyakorlása, és ily módon a hallgatók joggyakorlatra való előkészítése volt a célja²¹.

A késő középkorban a disputatio fogalmának tartalma szélesedik. Ekkor már a hallgatók által írt – de minden esetben szóban megvitatott és megvédett – kisebb tudományos dolgozatokat is így jelölték. Ezek a kisebb munkák foglalkozhattak – mint korábban – egy-egy jogeset megoldásával, de – közelítve a repetitio feladata felé, és lassan ki is szorítva azt – tárgyalhatták a Corpus Iuris egy meghatározott címét, illetve rendelkezését is²².

A 16. századra ez utóbbi tartalom vált uralkodóvá. A disputatio egy meghatározott jogi tárgykör vagy a Corpus Iuris egy meghatározott részének „iskolás”, oktatási célú feldolgozását tették lehetővé.

A humanista jogtudósok támadásait²³ kiállva a disputatio a 16. században megerősítette helyét az európai jogoktatásban, s mind formájában, mind az oktatási rendszerben elfoglalt helye tekintetében, valamint tartalmi jellegzetességeiben is fejlődve, részben átalakulva, a kora újkori jogtanításnak is alapvető eszköze maradt²⁴. A disputatio, mint oktatási forma elsősorban az itáliai és a német egyetemeken járult hozzá a *mos italicus* oktatási módszerének továbbéléséhez. De a jogoktatás megújítását hirdető

francia és holland egyetemek sem nélkülözhatték ezt a nagy hagyományokra visszatekintő, s elsősorban a leendő jogászok számára kiemelkedően fontosnak tartott oktatási formát. A disputációnak a 18. század végéig fontos szerepe volt a különböző tudományos fokozatok elérésére törekvők vizsgakötelezettségei között is.

A 16. század második felétől a disputációnak, mint *actus academicus*-nak a következő általánosított fogalmát adhatjuk: A *respondens* (hallgató) egy *praeses* (tanár vagy felsőbb éves hallgató) vezetése alatt, vagy legalább támogatása mellett, meghatározott állításokat (téziseket) véd meg szóbeli formában az opponens vagy opponensek ellenvételei, kifogásai ellen. A disputatio szolgálhatja a gyakorlást, és a vizsgafolyamatok fontos része is lehet²⁵.

A tárgyat érintő kézikönyvek – melyek a 16. századtól a 18. század végéig nagy számban próbáltak segítséget adni a hallgatóknak a *modus disputandi ac ratiocinandi in iure* terén, és utat mutattak a *disserendi demonstrandive ars*-hoz²⁶ – a diákok szóbeli csatározásainak célját a következőkben látták:

a) A disputációk hozzájárulnak a tudomány gazdagításához, mivel a tényleges és anyagi igazság megismerése és közvetítése az egyik feladatuk. Ennek során azonban a skolasztika tekintélyelvűségét követve, nem kellett új gondolatokkal hozzájárulni a kanonizált tudósok által megfogalmazottakhoz, hanem értelmezni, legfeljebb világosabbá, tanulhatóbbá kellett tenni azokat. (Objektív és materiális cél.)

b) Ezen túl fejlesztik a hallgatók érvelési készségét, bizonyítják az adott tudásanyag magabiztos ismeretét, próbára teszik a diákok emlékezőtehetségét²⁷. (Szubjektív és formális cél.)

A disputációk tehát a kor jogoktatásában „*exercitii et eruendae veritatis gratia*” töltötték be jelentős szerepet²⁸. Egy 18. század eleji nyilatkozat szerint az alábbiak miatt fontosak a disputációk: Erősíti a lelket és az ítélőerőt, növeli a figyelmet és a talpraesettséget; a logikus érvelés technikáját sulykolja; fejleszti a beszélőkészséget, mivel szabad beszédet követel; igazságot hoz a felszínre; támogatja az emlékezőtehetséget, megerősíti a tanultakat; akadémiai vagy politikai hírnévhez vezet; valamint a szülők és a támogatók számára bizonyítja a hallgató szorgalmát, teljesítményét²⁹. A kor jogi és jogoktatási irodalmában a disputációk létjogosultságát többször is az alábbi *Digesta* helyellyel igazolták: „*Herennius Modestinus et notando et disputando bene et optima ratione decevit*” (Charisius, D. 50. 4. 18. 26.)³⁰.

A disputációk tényleges jelentősége abban állt – legyen szó bármely később ismertetendő fajtájáról, s az egyes hallgatók egyetemi tanulmányainak bármely szakaszában helyezkedjék is el –, hogy a hallgató vagy a tudós-jelölt bizonyíthatta kollégái, hallgatótársai és professzorai (tehát értő szakmai közönség) előtt, hogy álláspontját meg tudja védeni, s a vita során szakszerűen tudja használni mind a jogszabályok, mind a szakirodalom terén szerzett ismereteit³¹. A valóságban természetesen nem mindig feleltek meg ezeknek a magas követelményeknek. Fennállt a veszély, hogy a vitatkozások lényegüktől megfosztva pusztá formalitássá, előre megbeszélt látszatvitává, komolytalan játszadózássá válnak. A jó beszédképesség gyakran elfedhette a szakmai ismeretek hiányát³².

Viszonylag keveset tudunk arról, hogy a korai időkben (a középkorban) s a minket

már érintő 16. században) milyen módon zajlottak le ezek a vitatkozások. Ismeretlen az is, hogy kinek a véleménye, tudása kerül az egyetemi közönség elé. Nem tudjuk pontosan, hogy a résztvevők (respondens, praeses, opponenses) közötti munkamegosztás milyen volt és azt sem, hogy ki volt a főszereplője a disputatióknak³³. Csupán a karok statutumainak disputatiókkal foglalkozó rendelkezései s néhány elszórt információ ad homályos felvilágosítást a viták lefolyásáról. A 16. század második felében megjelenő disputációs nyomtatványok sem adnak teljesen kielégítő választ ezekre a kérdésekre.

A vitatkozások anyagát a 16. század végétől nyomtatásban is megjelentették. A kor egyetlen – igaz a mainál jóval rövidebb átfutású – sokszorosítási lehetősége kezdetben azt a célt szolgálta, hogy a kijelölt (opponens) és lehetséges vitapartnerek (publicum, collegium) már a vita előtt tájékozódhassanak a vitára bocsátandó témakörökről, megismerhessék a respondens álláspontját, érveit és azt, hogy mely tekintélyekre hivatkozva fogalmazta meg nézeteit³⁴.

Eleinte tehát a ténylegesen lefolytatott szóbeli disputatio volt a lényeges, a hallgató előremenetelét befolyásoló esemény. A nyomtatott tézisek különböző formái csak a fent említett, kiegészítő szerepet töltötték be³⁵. Ez a helyzet elvben egészen a 18. század végéig változatlan maradt³⁶. A szóbeli képességek bizonyítása, és nem az írásban közrebocsátott, több-kevesebb (általában inkább kevesebb) egyéni gondolatot hordozó írásmű volt a fontos. Ez még akkor is igaz, ha feltételezhető, hogy a 17. század végétől a szóban elhangzott és az írásban megjelent gondolatok között egyre nagyobb lett a szakadék. A nyomtatványok egyre speciálisabb témakörökkel foglalkoztak, egyre hosszabbak lettek³⁷. Nem véletlen, hogy ekkortájt jelentek meg az ún. *corollariák*, melyek a disputatiók toldalékaként általánosabb, közismertebb, minden résztvevő által könnyen érthető vitás vagy vitatandó tételeket tartalmaztak³⁸. A ránk maradt források alapján joggal feltételezhető, hogy míg a disputatio, vagyis maga a szóbeli aktus a századok folyamán a jogi karokon (természetesen kisebb helyi eltérésektől eltekintve) lényegében változatlan keretek között zajlott, addig a viták ránk maradt nyomtatott tanúbizonyságai mind formájukban, mind tartalmukban jelentősen változtak.

Kezdetben a vitákról a kifüggesztésre alkalmas plakát tudósított; ez egyetlen nagyobb (akár 1 négyzetméteres) lapon jól áttekinthetően közölte a vita legfontosabb adatait és kényszerűen rövid, megjegyezhető (theses memoriales) formában a megvitatandó téziseket. Bázelen pl. ez a forma a 16. század utolsó negyedéig uralkodott a jogi disputációk nyomtatványai között³⁹. Bécsben még a 17. század végén és a 18. század elején is nagyon gyakori volt a viták anyagának ilyenét közreadása⁴⁰. A nehezen kezelhetőség végett, és a disputatiók kinyomtatásának mindennaposá válásával a nyomtatványok külső formája idővel megváltozott: a 16. század végétől kis broszúrákba foglalták össze a téziseket, a címlapon feltüntetve mindazon tudnivalókat, melyeket egy meghívónak közölnie kellett. Eleinte ezek a kis, quarto formátumú füzetecskék a plakátok anyagának praktikusabb kiadásai voltak⁴¹. A 17. század folyamán azonban a tartalmi kidolgozás egyre igényesebb, részletesebb lett. A terjedelem megnőtt. A szöveg a korábbi exegetikus, ismétlő jellege helyett egyre inkább egy témakör, egy speciális jogi probléma monografikus kifejtésévé vált. A disputációs nyomtatványokat a 17. századvégtől

gyakorlatilag egy tanulmány megfogalmazásának tekinthetjük⁴². Ez a folyamat természetesen a szóbeliség radikális háttérbe szorulásával járt.

A disputatióhoz kapcsolódó fogalmak is módosultak. A rendkívül változatos elnevezések mellett a 17. század második feléig a nyomtatványok elnevezésében a *disputatio* név volt az uralkodó. Később a 17. század végétől azonban – az elnevezésbeli sokszínűséget továbbra is megtartva – a *dissertatio* megjelölés vált egyre gyakoribbá⁴³. Ez a több kutató által felfedezett elnevezésbeli változás, valamint a nyomtatványok fentebb említett jellegváltozása időben nagyjából egybeesik. Ez vezetett a mai irodalomban ahhoz az állásponthoz, mely a 17. század utolsó harmadáig jellemző, pusztán tézisekből álló nyomtatványokat *disputatióként*, az ezután egyre gyakoribbá, majd egyeduralmukodóvá váló, monografikus jellegű, az egybefüggő gondolatokat pontokba foglaló iratokat pedig *dissertatióként* jelöli⁴⁴. Egy másik ugyancsak elfogadott különbségtétel szerint az újabb szakirodalom *disputatio* elnevezéssel a szóbeli eseményt illeti, míg a *dissertatio* magát az iratot jelöli⁴⁵. Álláspontom szerint a két eltérő, tartalmi és formai szempontokon alapuló megkülönböztetés megfeleltethető egymással: A nyomtatványok tartalmi változása, tehát a monografikus jelleg megjelenése ugyanis egybe esett a szóbeli disputációs aktus jelentőségének háttérbe szorulásával. A *dissertatio*, mint a monografikus jellegű írásmű és a *dissertatio*, mint a jogoktatásban a korábbi szóbeli aktust háttérbe szorító és a hallgatók írásbeli képességét előtérbe állító didaktikai eszköz ugyanazt a fejlettségi állapotot jelöli, csak más más nézőpontból. Fel kell természetesen hívni a figyelmet (amint azt Kundert is teszi), hogy a kortársak szemében ez a különbségtétel nem volt ilyen egyértelmű, s a *disputatio* elnevezés és a szóbeli készségek vizsgálata, mint gyakorlat és követelmény továbbra is fennmaradt⁴⁶. (A nyomtatványok jellegváltozását jobban nyomon követhetjük alább, a disputatiók-dissertatiók formai jegyeinek vizsgálatánál.)

A magyar respondensű vitairatok elnevezésében is tükröződnek a fentebb elmondottak. Bár a *dissertatio* megjelölés már nagyon korán megjelenik a katalógusunkban (1599 Maurach, 1612 és 1614 Schifferer), de a 18. századra válik általánossá⁴⁷. A *disputatio* szó uralkodik a magyar anyagban is, melyre egyébként az általános elnevezésbeli tarkaság jellemző⁴⁸.

Természetesen a disputatiók sem voltak mentesek a kora újkori egyetemekre oly jellemző visszaélésektől. Elsősorban a tudományos fokozatok megszerzéséhez előírt, illetve a kötelező disputatiókkal kapcsolatban merült fel már a 16. században több egyetemen az a vád, hogy a promotióhoz szükséges disputatiók pénzért is megvásárolhatók⁴⁹. Ezentúl gyakori panasz volt, hogy a tanrendben előírt vitákat mind a tanárok, mind a hallgatók elhanyagolják. A későbbiekben a kari statutumok szigorításával a nyilvános disputatiók tartása terén javult a helyzet, de a vitairatok adás-vétele sok helyütt gyakorlat maradt, s a gyakorló disputatiók lassan elvesztették didaktikai hasznukat⁵⁰. A professzorok anyagi érdeke, tekintélyvágya csak a minél több disputáló hallgató megnyerésére korlátozódott, az időt rabló tartalmi munka már nehezebbre esett. A viták tartalmilag sem feleltek meg a statutumok elvárásainak, sokszor lényegtelen, haszontalan kérdésekről („*de lana caprina*”) csatáztak a résztvevők⁵¹. A disputatiókkal kapcsolatos kritikák, vádaskodások végigkísérik az egész 17. századot.

A hallei egyetem reformszelleme nyomán némi változás történt a disputatiók megítélésében. Christian Thomasius és kollégái (Samuel Stryk, Justus Henning Böhmer) megújító tevékenysége időlegesen újra tekintélyt adott a hanyatló egyetemi aktusnak. De az ő kísérlétük is csak időlegesen tudta feltámasztani a disputatiók hagyományát⁵², s mindinkább az írásbeli munka kerül előtérbe.

A dissertatio, mint a jogi irodalom egyik formája

A dissertatiók korabeli tudományos-irodalmi jelentősége eltérő lehetett. Nem volt ritka, hogy (elsősorban a praeses által megfogalmazott iratoknál) egy-egy eredeti gondolat nagy visszhangot váltott ki a tudományos közvéleményben. A jelenkori német jogtörténettudomány meghatározó egyénisége, Willoweit szerint a 30 éves háború után a dissertatiók a rendszeres jogi művek mellett a tudományos életben sajátos szerepet tölthettek be, mivel sokszor új és provokáló tételek megfogalmazását tették lehetővé⁵³. Ezzel szemben a vitairatok nagy többsége nem tartalmazott semmiféle újdonságot, csak egyszerű kompilációk voltak⁵⁴.

A tudományos irodalom egy részének felfogása szerint⁵⁵ az egyetemi dissertatiók információs eszközként szolgáltak a jogásztársadalom számára, vagyis aktuális vitakérdéseket közvetíthettek egy olyan korszakban, amely még nem ismert tudományos folyóiratokat. Mivel tömegesen készültek, a dissertatiók tartalmi vizsgálata (mint arról fentebb már szóltam) megvilágíthatja, hogy egyes korszakokban milyen problémák foglalkoztatták a tudományt és az attól többé kevésbé befolyásolt gyakorlatot. A tömeges jelzőhöz bizonyos pontosítás kívánczik. A nyomtatványok eleinte csak a vita résztvevőinek készültek, s a 18. században a legnagyobb példányszám sem haladta meg a 100–200 darabot. A jól sikerült, érdekes, közérdeklődésre számot tartó disputációs iratok iránti tömegigényt valójában csak a piaci kereslet által ösztönzött utánnyomások elégíthették ki⁵⁶. Az utánnyomások szakmai jelentőségét az magyarázza, hogy a *ius commune* joganyaga (elsősorban a magánjog terén) a Német Birodalomban, Németalföldön, Svájcban és bizonyos mértékig Franciaországban is a *Corpus Iuris* egységes alapjain nyugodott, a törvényhozások nemzeti jellege csak a 18. század második felétől alakult ki.

Az utánnyomott dolgozatok kelendőségét a „piaci” viszonyok határozták meg. A munka újdonságjellege, az azt kiadó egyetem tekintélye, és a mű gyakorlati jelentősége határozta meg a keresletet. Az ismert egyetemek vitairatai voltak népszerűek a választékos áttekinteni tudó, szakértő kortársak körében⁵⁷. A 18. század elején Halle, Jéna, Leiden, Wittenberg átlagon felüli szerepet játszottak a jogi dissertatio-irodalomban. Megállapítható tehát, hogy a jogászok szakmai érdeklődése jelentősen befolyásolta a dissertatiók 17. és 18. századi kelendőségét. A gyűjtői érdeklődés nem csupán a modern munkák iránt nyilvánult meg, hanem régi jelentős művek is keresettek voltak. Ezt a gyakori utánnyomások mellett a korabeli egyedi dissertatio-katalógusok is alátámasztják⁵⁸. (A dissertatiók azért kaptak külön katalógusokat, mert nem szerepeltek a korabeli vásári jegyzékekben.) A szakmai katalógusok is elismerték a dissertatiók tudományos

értékét. A mai kutató számára is nélkülözhetetlen Lipenius⁵⁹ anyagának nagy részét az egyetemi vitairatok teszik ki. Ugyancsak sok disszertációt tartalmaz a kezdő és gyakorló jogászok számára készült Struve-féle katalógus⁶⁰.

Az eddigi kvantitatív kiértékelések azt mutatják, hogy a kiadott disszertációk száma egyes periódusokban eléggé eltérő volt. Szűrőpróba-vizsgálatok kimutatták, hogy a politikai, társadalmi tényezők befolyással voltak az egyetemi életre, és a disputációs szokásokra is. A dolgozatok száma a 17. század folyamán állandóan emelkedett, a század végén kb. 350 új mű jelent meg évente csak a Német Birodalom egyetemén. A nagymértékű növekedéshez valószínűleg a hallei egyetem reformtörekvései is hozzájárultak. A fejlődés a 18. század közepén erősen visszaesett, a század végén csak a 17. század elejének szintjét érte el. Ennek egyik magyarázata, hogy a jogásztársadalom ekkorra már egyéb szakmai, tudományos fórumokkal (pl. szakfolyóiratokkal) rendelkezett, s így a disszertációk régi informatív jelentőségüket elveszítették. Természetesen a disszertációk számát az egyes egyetemek sajátos történeti fejlődése és egyedi körülményei, jelentősége is befolyásolhatták⁶¹.

Ha a *magyarországi* respondensek jogi-politikai disputációinak-disszertációinak időbeli eloszlását vesszük, kiderül, hogy az ismert dolgozatok nagy része a 17. századra esik (99 db). A 16. század utolsó évtizedétől 1700-ig dekádonként szinte állandóan tíz körül mozog a számuk. Ez alól csak a harmincéves háború két utolsó évtizede képez kivételt negatív, illetve a vesztfáliai békét követő tíz év pozitív irányban. Mivel a magyar disputációk száma viszonylag alacsony – megjelenésük egy-egy időszakban inkább csak véletlenszerű –, nem alkalmasak olyan következtetések levonására, mint amilyeneket az összehasonlíthatatlanul nagyobb adattömeggel dolgozó frankfurti kutatások a jogi disputációk korszakonkénti megoszlása tekintetében lehetővé tettek. Mégis érdekes egybeesés a 17. századi művek túlsúlya és a 18. században keletkezettek viszonylag csekély száma.

A (jogi) disputatíók formai sajátosságai

A jogi disputatíók fajtái

A szakirodalom a disputatíók különböző szempontok szerinti osztályozásánál Horn múlt század végén kialakított tipológiáját ma is irányadónak tekinti⁶². A jogi disputatíókkal kapcsolatban azonban általában nem alkalmazzák ezt. Tanulmányomban a Horn által használt kategóriákat alapul vevő, de a jogi szempontokat érvényesítő rendszert követek. A magyarországi disputatíóinak jellegzetességeit figyelembe véve a következő csoportosítás látszott célszerűnek:

A) *Disputationes pro gradu* (Disputationes inaugurales)

A középkori és kora újkori egyetemeken a tudásbeli előmenetelt három fokozat, a *baccalureatus*⁶³, a *licentiatius* és a *doctoratus* (ez utóbbit az *artista* fakultásokon rendszerint *magistratura*-ként jelölték) megszerzése jelentette⁶⁴. A címek elnyerésének feltételei egyetemenként és karonként változtak. A hallgatóknak általában igazolniuk kellett, hogy bizonyos időt eltöltöttek jogi tanulmányokkal, és szóbeli vizsgákat kellett letenniük a disputatio előtt. A disputálás, bizonyos számú disputatión való részvételt már a legelső fokozat eléréséhez is szükséges volt, de a tulajdonképpeni *pro gradu* disputatio nyilvánosság előtti, vizsgaszerű letétele a *licentiatius* megszerzésének volt az egyik feltétele⁶⁵ (*disputatio inauguralis pro licentia*). Egyetemenként változó gyakorlat szerint a jelölt hol *praesens*-ként (ritkábban – pl. Lipcsében⁶⁶), hol *respondens*-ként (az egyetemek túlnyomó részében és a magyar példák között kizárólagosan) szerepelt vizsgadisputatíóján. Természetesen a disputatíók ezen fajtáját jellemzik leginkább a formai kötöttségek, külsőségek. Az eljáráshoz rituále kötődik⁶⁷. A jelölt itt bizonyíthatta legteljesebben, hogy tanulmányai során milyen mélységig sajátította el a joganyagot, mennyire járatos a törvények szövegében, illetve a szakirodalomban, s mennyire tudja előre leírt saját (vagy mástól származó) nézeteit megvédeni a szakértő közönség előtt.

A disputatíós aktus alapjául szolgáló szöveg kidolgozásában *pro gradu* disputatio esetén a jelölttől általában nagyobb fokú önállóságot vártak el, mint a disputatíók-disputatíók más formáinál⁶⁸. Azonban ez korántsem jelenti azt, hogy az *inaugural-disputatíók* egyedüli szerzőjének minden esetben a jelöltet kell tekinteni, bár ennek valószínűsége, legalábbis a 18. században már nagyobb⁶⁹. Egyes egyetemeken (legnyilvánvalóbb példa erre Bazel) az *inaugural-disputatíók* *praesens* részvétele nélkül, *sine praeside* zajlottak, ami azt is jelenti, hogy ezeket a szövegeket maguk a jelöltek dolgozták ki⁷⁰.

A magyarországi érdekeltségű jogi disputatíóknak csak elenyésző része volt *inaugural-disputatio*, mint ahogyan a magyarországi származású jogi doktorok száma is csekély lehetett. Bár a kettő nem függ feltétlenül össze, hisz közsímet, hogy a *pro gradu* disputált és a többi vizsgák letételével *licentiatussá* vált hallgatóknak csak kis része volt képes a doktori *promotio* költségeit előteremteni. A doktorok kis száma tehát még megengedné a sok *inaugural-disputatíót*. De mint említettük ez is elég ritka a magyarorszá-

giak között: összesen 15 esetben fordul elő (10%)⁷¹. Ezek respondensei valószínűleg kivétel nélkül meg is szerezték a doktori címet⁷². Meg kell jegyeznünk, hogy a nem inau- gural-disputatióként jelölt, a 18. század első felében Bécsben készült vitatkozások a fokozat megszerzésének előfeltételeként kerültek kidolgozásra⁷³.

A korabeli egyetemeken is szokásban volt a megüresedett professzori helyek be- töltésére pályázatot kiírni, és a döntést a jelölt által tartott disputatio alapján meghozni. Az ilyen eseményekhez kapcsolódó *disputationes pro cathedra*⁷⁴ és *disputationes pro loco*⁷⁵ azonban a magyarországi hallgatók körében ismereteim szerint nem fordultak elő.

B) *Exercitia* (disputationes exercitii gratia)

Az inau- gural-disputatiók kivételével a Horn-féle felosztás valamennyi alfaja ide sorolható. A tanrendek állandó elemeként, az ismeretátadás legfontosabbnak tartott in- tézményeként a hallgatók kötelesek voltak gyakorló disputatiókon részt venni⁷⁶. Ezek előkészítették őket a vizsgákra, egyben a vitatkozásokon való részvétel az egyik legfon- tosabb elvárás volt a fokozatok felé törekvő diákokkal szemben. Ugyanakkor a hallgatók nem csak a kötelezően előírt foglalkozásokon vettek részt, hanem sokszor önként bo- csátkoztak több-kevesebb rendszerességgel „tudományos” vitákba. Horn beosztásából a I/b., d. és e. alatt felsorolt disputatiofajták nem igazán jelentősek az általunk vizsgált ma- gyarországi érdekeltségű nyomtatványok tekintetében⁷⁷. Az alábbiak azonban annál in- kább:

1. *Disputationes circulares* (in collegiis disputatorium)

A 16. században Nyugat-Európa számos egyetemen feltűnik egy új jogi oktatási forma: az ún. *collegia*. A szó korábbi (de náttak még ma is használatos) jelentését levet- ve ekkor már egy diákközösséget, azok összejövetelét és az ott folyó oktatási tevékeny- séget jelölt. Jellemzősége, hogy tudásban hasonló szinten álló hallgatók egy meghatározott cél érdekében előre meghatározott szervezeti keretek között rendszeres összejöveleteket tartottak, a költségeket maguk fedezve⁷⁸. Már a 16. században legalább háromféle *collegia* különböztethető meg a különböző jogi karokon:

a) *collegia explicatumum* (*explicatorium*), melynek feladata a tananyag elmélyí- tése volt.

b) *collegia examinationum* (*examinatorium*), mely vizsgára készített elő, s mely- nek lényege olyan előadások megszervezése és hallgatása volt, ahol az előadó kérdéseket tett fel a vizsgákra készülő hallgatóknak.

c) *collegia disputationum* (*disputatorium*), mely témánk szempontjából lényeges, és ezért bővebb kifejtést kell kapjon⁷⁹.

A 16. század közepén megjelenő, és a század második felében a német és holland (sőt francia) egyetemeken elterjedt⁸⁰, disputációs célú diákközösségeknek meghatáro- zott számú tagja volt⁸¹. A tagok egy *praeses* (általában egy professzor, kinek személye adott esetben változhat is) vezetésével egy meghatározott nagyobb téma részkérdéseiről, legtöbbször a Corpus Iuris (ritkábban más tekintélyes könyv) egyes részleteiről rendez-

tek „vitakört”. A tárgyalandó könyvet egyenlő részekre osztották fel, s e részek tartalmát kellett a hallgatóknak tézisekben összefoglalniuk. A disputatiók közötti összhang biztosítása érdekében az első téziseket gyakran egy bevezető (*continuatio*) előzte meg. A vitákat meghatározott időközönként tartották, a respondensek sorrendjét sorshúzással állapították meg. Mivel egy-egy hallgató meghatározott időszakonként többször is sorra került, az így tartott vitatkozásokat *disputationes circulares*-nek is nevezték⁸².

A ciklus végén – amennyiben a téziseket sorra kinyomtatták – gyakran egységes gyűjteményként is kiadásra került a „vitakör” anyaga. E művek az alapul szolgáló könyv folyamatos kommentárjai lettek. A gyűjtemények élén a respondensek névsora állt. Egyes professzorok a későbbiekben ezen disputációk összegyűjtésével (amennyiben maguk írták és bocsátották hallgatóik rendelkezésére a viták alapjául szolgáló téziseket) jelentős művekkel gyarapíthatták a jogirodalmat (ún. *länckommentárok*)⁸³. Többször előfordult, hogy egy-egy *collegia* alapjául korábbi disputatio-gyűjtemények szolgáltak. A *collegia*⁸⁴ keretében megvitatott és kinyomtatott valamennyi disputationának külön címlapja volt, mely az alább részletezendő szokásos címlap-tartalmi elemek mellett az adott vitatkozásnak a sorszámát is feltünteti⁸⁵. A disputatiók sorrendje nem mindig felel meg az alapul vett mű tárgysorrendjének. Ezt a sorshúzás bizonytalansága, illetve a büntetések ellenére is előforduló késések, egy-egy témakör népszerűsége, illetve népszerűtlensége magyarázhatja⁸⁶.

A *collegia* lehetett nyilvános és magánfoglalkozás is⁸⁷. Ez csak a költségek viselésében jelentett bizonyos különbséget. Több olyan *collegia*-szabályzat maradt fenn, mely tájékoztatást ad a „vitakör” működéséről, a respondensek, az opponensek, a praeses és a gazdasági tisztviselők kötelezettségeiről. A különböző határidők elmulasztása, a tagok köteleességszegése, az opponencia komolytalansága és más szabálysértések esetén a mulasztók komoly összegű büntetéseket voltak kötelesek fizetni. A befolyt összeget általában a joghallgatók könyvtárának fejlesztésére fordították.

A *magyarországiak* disputatiói közül számunkra a legjobban rekonstruálható disputációs kör Dionysius Gothofredusnak 1603 folyamán a strasbourgi *gymnasium illustre*-ben lezajlott rendezvénysorozata, ahol a valószínűleg 50 vitatkozásból álló sorozatból 4 alkalommal az eperjesi Daniel Fabinus volt a respondens. Még korábban 1595-ben Johannes Melzerus Eperieszy volt sokat foglalkoztatott Gothofredus tanítvány. (Három disputatiója származik ebből a körből.) Hasonló két korai kollégium résztvevője lehetett a későbbi soproni polgármester Erhardus Artner is. Tübingenben a neves professzor, Johannes Harpprecht alatt 1605-ben három, 1606-ban két disputációval szerepelt. Caspar Enyedi és Johannes Püspöki Franekerben 1657-ben egy „Codex-szakkörön” vett részt közösen. Christoph Daniel Klesch egyik disputatője pedig egy jénai Digesta-collegium keretében jött létre 1680-ban. De találunk példát az Institutiókat elemző vitakörre is: Sebastian Dobner, Paulus Ruffinus és Stephanus Weyrauch az Odera menti Frankfurtban 1621-ben vettek részt Wilhelm Wulckovius vitasorozatán.

2. Szorgalmi, beneficial-disputatiók (*specimina eruditionis*)

Ezek a disputációk a tanulmányi célok mellett azt a célt is szolgálták, hogy a külvi-

lág, elsősorban a patronusok, az ösztöndíjat juttatók, a szülők és rokonok előtt igazolják az adott respondens szorgalmát, tanulmányi előmenetelét, s azt, hogy a rá költött pénz nem hiábavalóságokra folyt el. A disputatiós iratban fellelhető ajánlások, köszönetnyilvánítások, méltatások a respondenst emelik ki ezekben az esetekben. A 16–17. században, mikor az irat csak a disputatio megtörténtét igazolta, elég volt egy egyszerű utalás a respondensre, s a hozzáfűzött egyéb írások csak megerősítették a hallgató szorgalmát a kívüllág felé. A 17. századtól, mikor elsősorban a német egyetemeken lábra kap az *abusus disputandi*, és a vita szóbelisége elveszítette jelentőségét, magának az iratnak, a dissertatio tartalmának kellett bizonyítania a peregrinus szorgalmát. Ezek elsősorban a támogatók kegyelért esengő, ösztöndíjakért könyörgő iratok⁸⁸. A dolgozat tartalmi értékét ez nem csökkentette minden esetben. De a visszaélések sem kizártak ezen disputatiókkal kapcsolatban. Fentiekből az is adódik, hogy a disputatióknak az egyes kategóriákba való besorolása rendkívül nehéz. Hiszen egy a *collegia* keretében tartott disputatio maga is szolgálhatott egy további támogatásért esdeklő levél mellékletéül⁸⁹.

3. *Disputationes privatae* (magán-disputatiók)

Ez a megkülönböztetés elsődlegesen a történeti kialakulás tekintetében figyelemre méltó. Magán-disputatióknak azokat kell tekintenünk, melyek előgyakorlatul szolgáltak a későbbi nyilvános, az akadémiai közösség előtti fellépéshez⁹⁰. Mint fentebb említettem, egyes egyetemi tanrendek is szorgalmazták, hogy a hallgatók disputatiós célból közösségeket alkossanak. Ebben az esetben az egyetem a hallgatók számára gratis szervezte meg a kollégiumot, a vezetők (professzorok) nem kaptak külön díjazást, a foglalkozások az egyetem hivatalos helyiségében zajlottak. Ezzel szemben a diákok, vagy egy-egy fiatalabb tanár kezdeményezésére létrejött diákközösségek *inter privatos parietes*, magánkörben tartották összejöveleiket, s a finanszírozás is a résztvevő hallgatókat terhelte⁹¹. A formák természetesen gyakran összemosódnak, hiszen ezek a magánkollégiumok (a magánelőadások mintájára kifejlődve) kívülről ugyanolyan formában és elvek alapján működhetek, mint az egyetemek által befogadott nyilvános *collegia*. Sőt nyilvánvalóan a magánkezdeményezésekből nőttek ki a nyilvános, kötelező jellegű „vitakörök”. Mindamellet, hogy magán-disputatiók nem csak ilyen szervezeti körben kerülhettek megrendezésre, hanem magánoktatásnak is része lehetett a viták imitálása, és ez hosszú ideig fennmaradhatott, a 18. századra⁹², sőt már a 17. század jó részében is a magán-disputatiók és a nyilvános circular-disputatiók között nem volt lényegbeli eltérés⁹³. Meg kell jegyezni, hogy a nem „vitakör” keretében tartott magán-disputatiók nagy részét valószínűleg nem nyomtatták ki⁹⁴. Ez a körülmény tovább nehezíti a disputatiós formák elkülönítését.

A kinyomatott tézisek formai jellemzői

A tézisek meghívóként is szolgáló címlapjai a legváltozatosabb elnevezéseket hordozhatták: disputatio, dissertatio⁹⁵. Ezek az elnevezésbeli különbségek nem feltétlenül jelentettek egyben tartalmi eltéréseket, legtöbbször szinonimák voltak. Gyakorlati ok-

ból a disputatio-szövegek folyamatos számozással ellátott részekből álltak. Az egyes szövegegységek formáját tekintve a kialakulásuk sorrendjében a következő megkülönböztetéseket tehetjük⁹⁶:

a) *Theses nudaе*

Eredetileg ez egy egyszerű kijelentő mondat. Kiegészülhet mellékmondatokkal, de mindig megőrzi viszonylag tömör, összefoglaló tézis jellegét. A sorban megelőző tézisére való utalás (*autem, porro*) sem változtat ezen. A *theses nudaе* nem tartalmaz semmiféle utalást a vélekedés forrására, nem hivatkozik irodalomra. A tézisek természetesen logikai kapcsolatban állhatnak egymással. Általában rövid, egyszerű vagy bővített mondatokról van tehát szó. Bonyolultabb gondolatokat már inkább külön tézisekben fogalmaztak meg. Ez bizonyos mértékig széttöredezi a gondolatmenetet. Nem olvasásra készültek, csak keretet adtak a respondens és az opponensek gondolatainak⁹⁷.

A *theses nudaе* a 16. század disputációs szövegeinek uralkodó belső formája, s általában olyan tézisek felsorolására szorítkozott, melyekről könnyen lehetett vitatkozni. Ehhez olyan tézisek kellettek, amelyhez legalább két eltérő álláspont könnyen kialakítható volt. Ezek a disputatiók első pillantásra tudományosan értéktelennek tűnnek, hiszen téziseik csupán a vitapontot közlik egy-egy mondatban. Nem lehetett egyszerű ezen az alapon több órás disputatiót folytatni, a felkészültséget bizonyítani. Ehhez a tézisek olyan megfogalmazása volt szükséges, melyek érdemben vitások voltak az adott időszak jogéletében. Ezek a tézislisták, melyek 20–100 tézist foglaltak magukban, gyakran egy speciális tárgykört fogtak át, igaz csupán címszószerű rövid mondatok formájában. Ezen kívül kezdetben gyakrabban, később ritkábban nagy terjedelmű összeállítások is készültek – gyakran „*miscellanae*” elnevezéssel (lásd alább) –, melyek már több jogterület alapkérdéseit érintették⁹⁸.

Az ismert magyar jogi disputációk közül mindössze hármat fogalmaztak ebben a formában. A *theses nudaе* és a *miscellanea* összefonódását azonban jól mutatja egy 1680-as jénai inaugural-disputáció (J. Chr. Planckenauser), mely különböző jogterületekhez sorolható puszta tételek felsorolásából áll.

b) *Theses vestitae*

A 16. század utolsó harmadában merülhetett fel az igény, hogy mind a résztvevők, mind a hallgatók s az esetleges olvasók számára is megkönnyítsék a tézisek feldolgozását. Ezért már az előre kinyomtatott szövegben bizonyos indoklást adtak, magyarázatokat fűztek az egyes tételekhez. Ezáltal magát a szóbeli aktust is megszabadították a forráshelyek és irodalmi utalások felsorolásának terhétől, s több idő maradhatott az érdemi vitára. A téziseket az utalások mintegy „felöltöztették”, innen az elnevezés: *theses vestitae*.

Ez a kibővítés két formában valósult meg az idők folyamán.

a) Eleinte az egész tézisére, illetve az egyes szavakra vonatkoztak a „jegyzetek”, megokolások, szigorú értelemben vett forrásmegjelölések formájában (*allegationes*). Ez bizonyos mértékig emlékeztet a glosszátorok jegyzetelési módszerére.

Ehhez a formához a 16. és 17. század fordulóján keletkezett *magyar* disputációk sorolhatók. Összesen 13 ilyen ismerünk, a legkorábbit 1591-ből, a legkésőbbit 1621-ből. Elsődlegesen a strassburgi akadémián keletkezett disputációk tartoznak ide (P. Revai, J. Melczer Eperieszy, D. Fabinus), de ugyanez a módszer uralkodott Páduában is a 16. század utolsó évtizedében, mint azt Chr. Lackner doktori vitatkozása mutatja.

b) Egy második, magasabb szintű indoklási, jegyzetelési módszer nyomán a szerző véleményét a „jegyzetekben” fejtette ki, ott vetette össze a rendelkezésre álló forrásokat, és foglalt állást az érvek között. Ezzel az *apparatus* mikrotanulmányokká vált, melyben a fontos, a szerző által kiértékelte, vagy másoktól átvett gondolatok jelentek meg. Ugyanakkor az eredeti tézis már csak az alkalmat adta a „jegyzetbeli” gondolatok kifejtéséhez, csupán mint *summarius*, tehát összefoglalás kapott szerepet. A tudományos vita ekkor már az *apparatus* ban folyt.

Erre is találunk példákat a *magyar* anyagban (10). Erhard Artner disputációi már a 17. század elején ebben a formában készültek. Sőt az előző módszerrel való rokonságot mutatja, hogy J. Melczer Eperieszy egyik dolgozata már ebbe a formába fejlődött át (De Arbitriis...). 1679-ben Bécsben Zrínyi Péter fia, Ádám is ilyen módon bocsátja nyomda alá vitairatát.

c) *paragraphi*

Ennél a változatnál a megokolások a főszövegbe kerültek. Ez egy kevert, átmeneti forma, mely elnevezését a tézisek elé került § jel alapján kapta. Átvezető forma a következőhöz⁹⁹.

A *magyar* anyagban nagyon gyakori. Kizárólag csak a 17. századi disputációs iratok sajátja. 27-szer fordul elő 1612 és 1698 között. Ez alátámasztja az eddigi kutatások eredményeit, bár sokszor nehéz elválasztani ezt a típust a megelőző és a következő formától.

d) *capitula*

A fejlődés következő szintjén a szerző az egyes tézisekhez fűződő mondanivalóját már részletesen, több terjedelmes fejezetben fejtette ki. A főszöveg és az *apparatus* újra elvált, hisz a szöveg maga is jegyzetelve volt¹⁰⁰. Sokszor már a mai értelemben vett lábjegyzetekkel találkozunk. Ez már a tárgy monografikus feldolgozását jelentette. A tézisek eredeti szövege fejezetcímekké vált, gyakran teljesen el is maradt¹⁰¹. Az ilyen dolgozatok egyes részeit *capitula* névvel illették.

Ismert *disputatiók* csaknem fele, illetve az ismert 18. századiak mindegyike ebbe a kategóriába tartozik. Legkorábban az 1610-es években fordult elő (M. Schifferer De Bello..., Chr. Teuffel) jénai disputációkban. A ma általános lábjegyzetes formához közelítő megoldások egyetlen kivétellel (A. Reichardt) a 18. századra jellemzőek.

A közeledés a *theses vestiatae* és a *capitula* forma között folyamatosan, sok kis lépéssel történt. Sokszor problémát is jelent a ma kutatója számára az egyes fejlődési fokozatok megállapítása. A tézisek felsorakoztatásakor a szerzők igyekeztek a logikai összefüggéseket figyelembe venni. Folyamatos számozásuknak, mint említettük, prakti-

kus okai voltak (könnyebb követhetőség a hallgatóság részéről, a vitatott részek könnyebb megtalálása). Azonban egyes disputatióknál megjelenik egy finom, a skolasztikából átöröklődött, bonyolult rendszer, amely elvileg minden anyagrészre, minden problémára, jogintézményre alkalmazható. Ezt a sémát nagyon sok disputatio követi, különösen azután, hogy Matthias Wesenbeck *Paratitláját* (1565) e séma szerint építette fel¹⁰².

A nyomtatott disputatiók egyéb részei

1. Címlap

A legtöbb disputatio-dissertatio quadrat formában jelent meg. Már maga a címlap is támpontot ad más akadémiai iratoktól, programoktól, beszédektől és traktátusoktól való tartalmi megkülönböztetésre. Általában egy vízszintes vonal szeli keresztbe a címlapot, mely alatt a nyomtatás helye vagy a nyomdász neve található. A nagyobb helyet egy hosszú mondat foglalja el, melynek részei egy üdvözlő formula mellett, a disputatio fajtájára¹⁰³, a tudományterületre utalnak. Tartalmazza a címet, esetenként a rector vagy más magas személy praesességét hirdeti meg, megjelöli a tényleges praesest teljes címével együtt, az esetleges elnyerendő fokozatot, az egyetem latinos megjelölését, a disputatio időpontját gyakran az óra megadásával (sokszor kézzel kiegészítve), a respondens nevét, származási helyét, ritkán tanulmányi szakát. Ezek közül legfontosabb a praeses és respondens megjelölés. Ezek csak kivételes esetben hiányoznak: ha *sine praeside* zajlik a vita, vagy ha a praeses maga is diák, amikor a professor mint 'director' jelenik meg¹⁰⁴. Egyes egyetemeken (a korai plakátforma emlékeként) a disputatiós-füzetek elkülönített címlapjai meghívóul is szolgálhattak¹⁰⁵. Ezért találjuk rajtuk gyakran órapontossággal a vita idejét. A címlapon található megjelölések (*praeses, autor, respondens*) nem tájékoztatnak megbízhatóan a disputatiós szöveg tényleges megfogalmazójáról.

2. Dedicatioes (Ajánlás)

A disputatiók egy részénél a címlap hátoldalán a respondensnek támogatóihoz (fjedelmekhez, nemesekhez, polgárfiaknál városuk előljáróihoz, esetleg rokonokhoz) szóló ajánlását találjuk. Az ajánlások sokszor összekapcsolódnak egy prózai bevezetővel (*praefatio, prooemium*), melyek alázatosan a támogatók jótéteményeire utalnak, dicsőítik bőkezűségüket és további jóindulatukat kérik. Nem csak a beneficial-disputatiók jellegzetessége ez az alázatos, hízalgő hangvétellő invocatio benevolentiae¹⁰⁶. Ezek a bevezetők tartalmazhatnak bizonyos információkat, mind a respondens addigi tanulmányai, mind a disputatio keletkezésének körülményei, illetve a szöveghez való viszonya (szerzőség) tekintetében¹⁰⁷.

3. Corollaria

A kései *capitula* formájú, monografikus disputatiók egy részénél a tulajdonképeni szöveg után további téziseket nyomtattak ki¹⁰⁸. Ez elsősorban a jogász disputálók

szokása volt az európai egyetemeken. A tézisek túlnyomó többségükben *theses nuda*-ként jelennek meg a rendkívül változatos nevekkel ellátott¹⁰⁹ függelékben. A leggyakrabban megjelölést követve, *corollarianak* nevezett disputatio-toldalékok tézisformában

a) tovább vihették a főszöveg témáját, illetve rövid mondatokban összefoglalhaták azt,

b) felvethettek vitás kérdéseket (*dubia, paradoxa*) a főtémához kapcsolódva, vagy teljesen más jogterületekről is, illetve

c) az összes jogterületről hozhattak bizonyos állításokat, (*parerga, impertinentia*) melyek megvitatására aztán a disputatiós aktus folyamán kerülhetett sor¹¹⁰. Egyesek felfogása szerint ezek a mondatok lehetőséget adtak arra, hogy az opponensek akkor is tevőlegesen részt vehessenek a vitában, ha a fő témában járatlanok voltak¹¹¹. Mások véleménye szerint a megvitatott *corollaria* a respondens általános szakmai kérdésekben való jártasságát voltak hivatva bizonyítani¹¹². A *corollaria* tézisei gyakran a jogtudománnyal kapcsolatos határterületek kérdéseit is magukban foglalják (politika, morálfilozófia), s előfordul más tudományágak tételeinek a felsorolása is.

Az ismert magyar disputatiók-dissertációk mintegy negyedéhez kapcsolódik kiegészítő tézissorozat. Az átlagnál valamivel ritkábban. Chr. Lackner 1595-ben készült doktori disputációjától kezdve a 17. században egyre gyakoribb a legkülönbözőbb jogterületekről származó pótléktételek disputációhoz kapcsolása. A 18. századtól többször már csoportosítják is a különböző jogterületekről vett *corollaria* -téziseket („assertiones ex jure civili, criminali stb.”)¹¹³. Számuk elérheti akár az ötvenet is.

4. *Gratulationes* (jókívánságok)

A nyomtatványok végén (ritkán elején) szokás szerint megjelentek a praeses, más professzorok, barátok, honfitársak respondensnek címzett jókívánságai is¹¹⁴. Szinte kivétel nélkül verses formában fogalmazták meg ezeket, nem tartózkodva a nagy szavaktól, dicsérő jelzőktől. A respondenshez közel álló személyek így fejezték ki támogatásukat, már a szóbeli disputáció előtt is¹¹⁵. Elsősorban a vitába bocsátkozó elismertségét igazolták ezek a hosszabb-rövidebb latin vagy német (ritkán francia, olasz) nyelvű versikék, melyek a disputatiók retorikai melléktermékének tekinthetők¹¹⁶. Jelentőségük számunkra elsősorban biográfiai értékükben van¹¹⁷. Sokszor kaphatunk ezekből is információt a respondens tanulmányainak addigi menetéről, megismerhetjük azt a személyi kört, amely körülvette őt. Különösen érdekesek a praesesek jókívánságai, melyek a 18. századtól – de sokszor már korábban is – a disputatio kedvező megítélését, a respondens tanulmányi eredményeinek dicséretét és a szerzőséggel kapcsolatos adalékokat is tartalmazhattak¹¹⁸.

Külső forma és terjedelem

Az általunk megszerzett és feldolgozott magyarországi érdekeltségű disputációs nyomtatványok között nincs plakát formátumú¹¹⁹. Néhány kivételtől eltekintve az

összes nyomtatvány quadrat formában került sajtó alá. Terjedelmük nyolc és 260 oldal között ingadozik.

A jogi disputatiók tartalmi jellegzetességei

A disputatiók tartalmának a formai keretek nagymértékben határt szabtak. Minden tekintetben egyszerűbb tartalmú (iskolás jellegű) munkákról van itt szó. Ez még akkor is igaz, ha a szöveget magát bizonyíthatóan, vagy nagy valószínűség szerint a professzor (praeses) fogalmazta meg, hiszen e szöveg alapján a hallgatónak (respondens) képesnek kellett lennie a vitatkozásra. A tartalmat befolyásolja elvileg az is, hogy a disputatiós aktusnak egy meghatározott időtartam alatt kellett lezajlania. A részletesebb kommentárok és rendszeres művek nem férhettek egy dissertatio keretei közé, még azután sem, hogy a 18. század folyamán a szóbeli aktus és az írásban benyújtott szöveg között megváltozott a fontossági sorrend, az írott szöveg javára.

A disputatiókat az újabb szakirodalom a monografikus művek egy különleges fajtájának tekinti¹²⁰. Ez a megállapítás két irányból is módosításra szorul. A legkésőbbi középkor (a 16. század elejének) disputatiói – amennyiben egyáltalán kinyomtatásra kerültek – bizonyosan nem sorolhatók a monografikus művek közé, már csak a szigorú (és csak a 16. század végén lazuló) formai követelmények miatt sem¹²¹. A 16–18. század disputatióira pedig – mint alább látni fogjuk – túlságosan szűk a fenti besorolás, hiszen nem csak monografikus jellegű vitairatokat ismerünk¹²².

A tárgyalás jellege szerint a következő megkülönböztetéseket tehetjük:

a) *Miscellanea*

Ez vegyes jellegű tézisek gyűjteményét jelenti, mely tézissorok elsősorban a disputatiókkal szemben támasztott retorikai-dialektikus igények kielégítésére alkalmasak. Ezek a jogtudomány valamennyi fő területéről (*ex universo jure*) összegyűjtött vitamondatok rendkívül alkalmasak voltak a respondens sokoldalú tudásának, talpraesettségének bizonyítására. Elsősorban a *quaestiones controversiae* voltak kedveltek. Az iratok összeállítói gyakran ügyeltek, hogy az egyes források, illetve az egyes jogterületek megfelelő arányban legyenek képviselve a tézisek között¹²³. A *miscellanea* jellegű vitairatok elsősorban a 16–17. század fordulója táján és a 18. században voltak népszerűek¹²⁴.

A magyar vitatkozások között ez a vegyes jelleg viszonylag ritka (hét), s csak a 17. századra jellemző. A 18. században inkább a corolláriák több jogterületről vett tézisei helyettesítik a korábbi *miscellanea* -kat.

b) *Anthiteses*

A disputatiók dialektikát leginkább szolgáló típusának tekintették az olyan vitairatokat, melyben a respondens olyan kijelentő mondatokból állította össze a vitatkozást, melyek állításait egyrészt védeni, másrészt cáfolni kívánta. Gyakran kérdés formájában fogalmazódnak meg a vitás nézetek¹²⁵. Könnyen alacsonyabb értékűnek

tekintjük a pusztá téziseket (miscellanea és anthithesis) tartalmazó munkákat, mint azokat, melyek egy-egy jogterületet többé-kevésbé részletesen tárgyalnak. A kortársak szemében viszont az volt a fontos, hogy milyen tartalommal és milyen módon védte meg magát a doktoráló opponenseivel szemben. Nem a tárgy vagy a terjedelem volt a legfontosabb szempont¹²⁶.

c) *Kis terjedelmű exegetikus művek (repetitiones)*

Ezek a munkák a jogászai gondolkodás egyik alapvető formájára, az egyes autoritativ szöveghelyek elemzésére, kommentálására vezethetők vissza. Címükben ezek a munkák egy-egy (Institutio vagy Digesta) szöveghelyre utalnak, s ekkor az adott szakasz (lex) valóban részletes tárgyalását várhatjuk el a disputatiótól¹²⁷. Ugyanez vonatkozik a *resolutio* és *repetitio* névvel illetett munkákra is. Kérdéses az, hogy ezek a szövegek mennyiben tekinthetők a professzor előadásaira visszavezethető, iskolás jellegű ismétléseknek. A jogi irodalom nagyobb dimenziói felől közelítve ezeket a szövegelemzéseket, egyrészt a fragmentum-kommentárok újabb típusába sorolhatjuk, s céljának nem az anyag teljes kifejtését, hanem a tárgy tömör összefoglalását tekinthetjük¹²⁸. Másrészt előfordulhatott, hogy a régi kommentálási metódusnak megfelelően lépésről lépésre követi, és elemzi a szöveget a respondens. A német egyetemeken disputatióiban rendkívül ritkák a (*mos gallicus* elveinek megfelelő) szövegkritikai megjegyzések¹²⁹.

Gyűjteményünkben elsődlegesen azok a művek sorolhatók ide, melyek egy-egy szöveghely, egy-egy Digesta, illetve Codex könyv vagy az egyes jogintézményekkel kapcsolatos textusok elemzésére vállalkoznak. A gothofredusi disputatiók mind ide vehetők, még akkor is, ha címünk alapján azt hihetnénk, hogy jogintézmények monografikus feldolgozását vállalták. Közlebbi megvizsgálásuk azonban azt mutatja, hogy itt csak a jogintézménnyel kapcsolatos szöveghelyek analíziséről van szó. Az ilyen jellegű művek a 17. század első feléig jellemzőek az európai jogoktatásra.

d) *Szisztematikus fejtegetések és differentiae*

Szisztematikus fejtegetések alatt egy-egy – magától értetődően – kisebb jogterület (pl. hűbérjog, kereskedelmi jog) teljes anyagának a disputatio keretében való feldolgozását értették. Ezek a művek egyébként elég ritkák, s a magyar anyagban nem fordulnak elő.

Sokkal jelentősebbek a rendszeres művek közül azok, amelyek *differentiae* cím alatt az ellentmondásokra világítanak rá egy-egy jogterületen (*jus civile*) belül, vagy a civiljog és a kánonjog eltéréseit vizsgálják. Ilyen összehasonlító módszerrel készültek azok a munkák, melyek a *Jus commune* és az egyes területek partikuláris jogának (*Jus patriae*) az összevetésére törekedtek. Ezeket általában a *collatio juris* elnevezéssel illették, s elsősorban a 17. század végén és a 18. század folyamán tűntek fel egyre gyakrabban¹³⁰. Ezek az a disputatiós célra készült összevetések gyakran – így Magyarország esetében is – a hazai jog tudományos feldolgozásának első állomását jelentették.

Johannes Beigler és Laurentius Toppeltinus munkája is nagy becsben állott az újkor tudományosabb érdeklődésű magyar jogászai előtt.

d) Monográfiák

Ebbe a körbe sorolható a 16–18. századi jogi disputatiók túlnyomó többsége. Nem feltétlenül ragaszkodtak hozzá, hogy a monografikus vitairatnak egy pontosan körülhatárolható témája legyen. A monografikus jellegű művek közé sorolásnak a feltétele az, hogy a fejtegetések a jogtudomány jól lehatárolható részére, pl. egy-egy jogintézményre, vagyis az akkori szóhasználatnál egy *materiara* vonatkozzanak. Szabad fejtegetések ezek, melyek a disputatiók közül a legjobban hasonlítanak a tudományos irodalom termékeihez (*quaestiones, observationes*)¹³¹. A *materia* -központú monografikus disputatiók a 17. század végéig uralkodnak. A 18. század második felében helyüket a ténylegesen egy-egy szűken vett speciális kérdéssel foglalkozó dissertatiók veszik át¹³². Ezek didaktikai előnye volt, hogy a jelölt sokkal jobban fel tudott rájuk készülni, s így még a jelenlévő professzorokkal szemben is vitapartner lehetett.

A *gyűjteményünkbe* sorolt munkák nagy része is monografikus feldolgozásnak tekinthető.

Szerzőség

A kora újkori dissertatiók tömege először a múlt század vége könyvtárosainak jelentett problémát. A legfőbb nehézséget számukra az iratok katalogizálása s ezzel összefüggésben a dissertatiók szerzősége jelentette. A tudományos vita először tehát a szerzőség kérdését kísérelte meg a legkülönbözőbb általánosítások útján megoldani¹³³. A disputatiók-dissertatiók egyetemi életben, oktatásban, tudományban betöltött szerepét csak a későbbiekben, a szerzőséggel kapcsolatos vitákból kinövő, de azon túllépő kutatások (elsősorban Horn) vették górcső alá¹³⁴. A szerzőség kérdése a mai kutatók számára már nem tűnik oly fontosnak, mint egy századdal korábban (Cf. Köhler-Rocquett vita). Ugyanakkor ma már nem fogadják el Horn következtetéseit sem¹³⁵, mely szerint a szerzőség kérdése – a disputatiók-dissertatiók didaktikai jellege, a korabeli „szerzői-jogi” felfogás fejletlensége és más tényezők miatt – elhanyagolható lenne.

A korabeli közvélemény a praeses, az elnöklő professzor munkájának termékét látta a disputatiókban. A tézisek által képviselt nézetekért ő viselte a tudományos és politikai felelősséget még akkor is, ha sem a téma, sem a megfogalmazás nem tőle származott. A tudományos külvilág a praeses neve alatt tartotta számon a dolgozatokat. Ő felvette azokat saját műveibe vagy az irányításával védett disputatiókból saját neve alatt összeállítást adott ki, megjelölve a respondensek nevét is. Még ha disputatio tényleges szerzője a respondens volt is, a korabeli felfogás szerint praeses mögé rendeltsége nem volt hátrányos számára. Neve az elnöklő professzor tekintélyétől támogatva bekerült a tudományos életbe, ő is osztozott a praeses dicsőségében. Mindenképpen a praeses túlsúlyát kell tehát megállapítanunk, s ezt a túlsúlyt a külvilággal szembeni felelősség hordozása akkor is magyarázza, ha a szellemi munkában az övé esetenként csak a kisebbik rész volt¹³⁶. A későbbiekben természetesen ez is változott, és a professzori (praesesi) etika egyre inkább megkövetelte a respondensek önálló munkájának elismerését, és ennek feltüntetését.

Fenntartva azt az álláspontot, hogy a disputatiók jellegüknél fogva egy közösségi

munka termékei, vagyis egyetlen esetben sem valószínűsíthető, hogy a ránk maradt irathoz, kizárólag csak az egyik félnek van köze, fontos lehet annak megállapítása – amennyiben ez egyáltalán lehetséges –, hogy melyikük milyen részt vállalt a munkából (témaválasztás, megfogalmazás, korrektúra, cenzúra)¹³⁷. Számunkra elsősorban a magyar respondensek „szellemi arányának” megállapítása lenne fontos¹³⁸.

A korabeli irodalom szerint az alábbi változatok fordultak elő:

1. A praeses vagy a respondens írta egyedül.
2. Kettőjük közös munkájáról van szó.
3. Egy harmadik személy fogalmazta meg (barát, atya).
4. Lehetett egy dissertatio-üzem terméke, mely a résztvevők kérésére pénzért készítette el az iratot¹³⁹. Az első pont lehetőségei közötti döntés a *ma* tudományos kíváncsiságának felel meg, míg a második inkább a *korabeli*, „szellemi magántulajdonnal” szembeni „közömbös” felfogást tükrözi. Az utóbbi két lehetőség esetén a szerző még nehezebben nevesíthető, mint egyébként.

A szerzőség megállapítását segítő legújabb Schubert–Fikentscher dolgozott ki bizonyos kritériumokat¹⁴⁰, melyeket a következőkben foglalhatunk össze:

A szerzőkérdés megválaszolása nem olyan egyszerű, mint azt a múlt század végének és e század elejének kutatói gondolták. Igaz nem is lehetetlen, ellentétben egyes mai kutatók felfogásával. A szerzősége külső, formai jelekből – elsősorban a cím(meghívó)lapon található megjelölésekből (*auctor*, *auctor et respondens*, *auctor respondens*¹⁴¹) – semmilyen biztos következtetés nem vonható le¹⁴², ha más jelek nem mutatnak valóban a respondens egyedüli, vagy túlsúlyban saját munkájára. A disputatiók-dissertációk fajta szerinti megkülönböztetése, és az egyes csoportokon belül a szerzősége vonatkozó általános kijelentések sem vezetnek eredményre¹⁴³. Nagy óvatossággal mégis ki lehet jelenten, hogy valószínűleg a gyakorló-disputációk a *praeses*, míg az inaugural- és sine praeside tartott disputatiók a *respondens*, a jelölt művei¹⁴⁴. Egyes egyetemek sajátosságai és egyes korok szokásai, valamint a vizsgálat alá vett dissertatiók eltérhetnek még ezektől az óvatosan megfogalmazott szabályoktól is.

Annyi mindenesetre a jogászok inaugural-dissertációival kapcsolatban megállapítható, hogy az egyetemi oktatás fejlődésével a respondens, vagyis a doctor-jelölt egyre nagyobb részt vállal saját dissertatiója megfogalmazásának közösségi munkájából. Vagyis a pro gradu disputatiók szövegei egyre inkább a respondens önálló munkáivá válnak olyan egyetemeken is, ahol a praeses nem volt kizárva ezen művek megfogalmazásából¹⁴⁵.

A legbiztosabb támpontot a szerzőség megállapítására bizonyos a dissertatió kívüli, amellet álló forrásokból, így a praeses leveleiből, előszavakból, beharangozókból, zárszavakból, vagy a dissertatió belüli kijelentésekből lehet nyerni, ha ezekben valamilyen fél szerzőségére egyértelmű utalás történik. Ezen külső támpontok hiányában csak a dissertatiók módszertani és tartalmi elemzése segíthet annak megállapításában, hogy az általában ismertebb praeses oktatási tevékenységébe (az általa meghirdetett előadások tematikájába), tudományos munkásságába, tartalmi-szakmai érdeklődésébe, metodikájába mennyire illeszthető be az adott vitairat, illetve mennyire független attól¹⁴⁶. A té-

ma, a feldolgozás módszere és a stilisztikai összehasonlítás tehát gyakran – igaz fáradságos munka árán – segítséget adhat a szerzőkérdés megválaszolásában. Nehézséget jelent azonban a források korlátozott volta, az egyes fakultások oktatástörténetének tartalmi feltáratlansága. Az egyes egyetemek és karok statutumainak, valamint aktáinak tanulmányozása is nagyban segíthetne az adott disputatiók szerzői viszonyainak tisztázásában¹⁴⁷. Azonban ezek a vizsgálatok sem eredményezhetnek több egyetemre is alkalmazható általános megállapításokat, csak segíthetnek a magyar disputatiók megítélésében.

Természetesen nagyobb a valószínűsége, hogy a respondens volt a téma kezdeményezője és a szöveg megalkotója, ha a disputatio a hallgató hazai jogával foglalkozott, illetve azt is érintette¹⁴⁸. A *ius communén* alapuló egyetemi oktatás még azon terület helyi jogának is csak kivételes esetekben szentelt figyelmet, ahol az egyetem székhelye volt. Még kevésbé volt az elvárható, hogy más vidékekről, országokból érkező hallgatók az egyetemi oktatás keretében saját hazai jogukról is halljanak. Az esetleges magántanulmányok mellett erre az egyetlen lehetőséget a disputatiók nyújtották. A hallgató érdeklődésétől hajtva és későbbi jogászai gyakorlatának megkönnyítése érdekében választotta ezeket a témákat. Hazájába visszatérve jó ajánlólevél lehetett egy ilyen tárgyú dolgozat. Nehézséget okozhatott a hazai források hiánya, de mint ezt a néhány magyarországi esetben láthatjuk, a respondensek erre is találtak megfelelő megoldást.

A disputatiók megoszlása a különböző jogterületek között

A német egyetemeken keletkezett disputatióknak–dissertatióknak az egyes jogtudományi területek közötti megoszlása vizsgált korszakunkban jól megfigyelhető változásokon ment keresztül. Ezek az eltolódások jól tükrözik az egyes jogágak iránti oktatási és tudományos érdeklődés módosulását is¹⁴⁹.

A magánjogi és „polgári” eljárásjogi disputációk dominanciája vitathatatlan a teljes korszakon át. Csaknem mindig eléri, sőt a 16. században túl is szárnyalta az összes kinyomtatott és fellelhető vitairatok 40–50%-át. Vannak azért egyetemenként kisebb hullámzások: Helmstedtben pl. a 17. század második felétől megfigyelhető a magánjogi témák népszerűségének a csökkenése¹⁵⁰. Bázelen ugyanez a tendencia a 18. században jelentkezett¹⁵¹. Az összkép ugyanakkor nem változik: a magánjogi, elsősorban a vagyonjogi témák álltak az elemzések középpontjában. Feltűnő a család- és személyi jogi kérdések elhanyagoltsága. Ezek a jogterületek távolabb álltak már a római jog szabályaitól, mint a dologi, öröklési és kötelmi jogi témakörök.

A magyarországi hallgatók disputái között is magasan a magánjogi témák uralkodnak. A mellékelt táblázat jól mutatja, hogy a katalógusba felvett disputatiók tematikai megoszlása az egyes korszakokban megközelítően megfelel az általános európai fejlődésnek.

	1551–1600	1601–1650	1651–1700	1701–1750	1751–1800	összesen	%
jus civile	7	20	14	4	1	46	35,1
jus publicum	–	4	8	4	3	19	14,5
jus processuale	2	–	5	2	1	10	7,6
jus criminale	–	–	2	–	–	2	1,5
jus canonicum	–	–	–	1	2	3	2,3
jus feudale	–	–	1	–	–	1	0,7
historia juris	–	2	2	1	1	6	4,6
theoria juris	1	2	3	–	–	6	4,6
jus naturae et gentium	–	1	3	1	–	5	3,8
collatio	–	–	3	–	–	3	2,3
miscellanea	–	3	6	–	–	9	6,9
politica	–	12	8	–	1	21	16,0
összesen	10	44	55	13	9	131	
%	7,6	33,6	42,0	10,0	6,9		100

A hűbér- és kánonjogi témák kevésbé voltak népszerűek. Ezen jogterületekkel foglalkozó vitatkozások száma a 17. század első fele után fokozatosan csökkent.

A hitviták lecsillapodtával a 17. század első felében azonban már jóval több kánonjogi témájú disputációval találkozunk, mint a 16. század második felében, amikor a professzorok és hallgatóik nem szívesen nyúltak a kényes kérdésekhez, s azokat inkább a teológusok szócsatáira hagyták. Az átlagosnál élénkebb érdeklődést tanúsítottak a ius canonicum iránt a 18. század második felében Helmstedtben. Azonban a kánonjogi témák ezzel együtt sem emelkedtek 5% fölé. A hűbérjogi fokozatos visszaszorulás töretlen volt, s bár még a 18. században is sokan foglalkoztak ide tartozó kérdésekkel, a ius publicum, a közjog jórészt magába olvasztotta a korábban ezen tárgy keretében megvitatásra érdemesnek tartott problémákat.

Enyhén emelkedő tendenciájú a büntető anyagi és eljárásjogi tárgyú vitatkozások aránya. Ez együtt járt a büntetőjognak mint önálló, vagy más tárgyakkal egy tanszéken oktatott kollégiumnak a lassú térnyerésével a német egyetemeken¹⁵². A büntetőjogi témák még így is csupán 1/20-át tették ki a koronként vizsgált minták összességének.

A jogfejlődés története (historia juris) és a jog elvont elmélete, valamint a jogoktatás kérdései (juris praecognita et generalia, studium juris)¹⁵³ iránti érdeklődés hasonlóan lassú fejlődést mutatott. Elsősorban a 17. század második felétől váltak népszerűbbé az ilyen megközelítések. A jogforrások történetével, elsősorban a Corpus Iuris Civilis egyes könyveinek felépítésével foglalkozó munkák a 18. századra jelentősen visszaszorultak.

Sokkal jelentősebb számbeli felfutást mutattak fel a közjogi (jus publicum), a nemzetközi jogi (jus gentium) és a természetjogi (jus naturae) disputációk.

A disputationes ex jure publico már azelőtt megjelentek a német egyetemeken, hogy a 17. század első felében néhány kar hivatalosan is előírta a tárgy oktatását és tanulását¹⁵⁴. Amikor a vesztfáliai béke után a protestáns német egyetemeken a birodalmi közjog (Ius publicum Imperii Romano-Germanici) oktatása mind teljesebben kibontakozott, a közjogi tárgyú disputációk-dissertációk térnyerése is egyre érzékelhe-

több lett¹⁵⁵. 1700 körül már valamennyi protestáns német egyetemen adtak elő közjogot, s ekkorra kialakult egy közjogi disputatiós témakatalógus is. Kezdetben éppen a disputatiók-dissertatiók voltak azok a fórumok, amelyekben a kor közjogi tudományos vitái lezajlottak¹⁵⁶. Nem csoda tehát, ha a „dissertáció-termelésben” is megfigyelhetjük a közjogi vitairatok előretörését¹⁵⁷. A 17. század második felében és a 18. században megközelítőleg a vitatkozások tizedét tették ki.

A karteziánus természetfelfogáson alapuló természetjogi gondolkodás a 17. század második felében jelent meg az egyetemi oktatásban, ekkor alakultak az első természetjogi tanszékek a német egyetemeken¹⁵⁸, szinte kivétel nélkül az artista fakultásokon. Az új társadalomfilozófiai megközelítés a felvilágosodás révén elsősorban a 18. században vált a jogoktatásban alapozó ismeretkörre, alaptantárggyá. A fokozatos áttörést természetesen tükrözi a *disputationes ex jure naturali* növekvő jelenléte is az egyetemi oktatásban. Sokáig nem váltak el az ide sorolható dolgozatokban a szorosabban vett jus gentium, a nemzetközi jog tárgykörébe sorolható témák és a jogrend magasabb elveit kutató természetjogi problémák. Ez következik a legfontosabb szerzők (Grotius, Pufendorf, Thomasius, Wolff) a két „jogterület” szoros egységét valló felfogásából, valamint abból, hogy a tárgyak oktatásáért általában egy professzor volt felelős¹⁵⁹. A két tárgykörhöz sorolható disputatiók-dissertatiók tehát elsősorban a 18. században képviseltek jelentősebb arányt¹⁶⁰.

Külön kell szólnunk a politikai disputációkról, vagyis a gyakorlati filozófia egyik ágaként oktatott *politica* helyéről a jogi oktatásban¹⁶¹. Az arisztotelészi hagyományokon alapuló *politica*, *ethica* és *oeconomia* oktatás kötelező része volt az artista fakultások tanrendjének, s így helyet kellett kapnia a leendő joghallgatók előképzésében is. Különösen a politika és az etika tanulmányozását tekintették igen hasznosnak a jogászok számára. A 16. századig élő gyakorlatban azonban a hallgatók nem szívesen látogatták a politikaelőadásokat, s így a jogászok képzésében az arisztotelészi politika – mint tantárgy – által közvetített államelméleti kérdések teljesen háttérbe szorultak a ius commune tételes, pozitív joganyagával szemben¹⁶². A politika és a jogász szemlélet között nem volt összefüggés a késő középkori egyetemeken¹⁶³. Arisztotelész műveinek új szemléletű megközelítésében és így a politikaoktatás megújításában is nagy szerepe volt a Melanchtontól kiinduló és az ő nevével fémjelzett protestáns újarisztotelizmusnak. Melanchton volt az, aki a következő két évszázadra kijelölte a görög filozófus helyét nemcsak a teológiai, hanem a világi tudományok oktatásában is¹⁶⁴. A különböző vallási irányok által eltérően magyarázott arisztotelészi államelmélet egészen a 17. század közepéig meghatározta az etikával összekötött politika oktatását a német egyetemeken¹⁶⁵.

A késő humanista, újszoitkus lipsiusi politikai tanok recepciója¹⁶⁶, illetve a német tacitizmuson alapuló politikai gondolkodás¹⁶⁷ mindemellett nagy hatással volt a német egyetemek politika oktatására. A politikai irodalom jelentősebb része is az egyetemeken keletkezett. A politikával gyakran disputatiók keretében foglalkozó professzorok (akik jó része jogász végzettségű is volt) mind gyakrabban térnek ki írásaikban – a gyakorlati igényeknek megfelelően – jogi kérdésekre is. Ugyanakkor a jogi művek szerzői (a disputációs gyakorlatban is) egyre inkább rákényszerülnek, hogy figyelembe vegyenek bizo-

nyos politikai alapismereteket, koncepciókat. A harmincéves háború után alakult kis abszolutisztikus államok gyakorlati igényei tovább erősítették a *prudencia civilis* és a *prudencia juris (publici)* közeledését mind az elmélet, mind az oktatás terén¹⁶⁸. Az oktatásban elsősorban azokon az egyetemeken alakul ki szoros kapcsolat a politika – mint „előtantárgy” – és a jogi disciplinák (mindenekelőtt a közjog) között, ahol a politika oktatását jogászprofesszorok látták el.

A természetjog mellett, hogy a kora újkorban ellátta az (erősen római jogra vetített) általános jogtan és a jogfilozófia feladatait, önálló társadalomfilozófia is volt. Így nem csodálható, hogy hamarosan a politika oktatásában is szerepet kaptak az új gondolatok, sőt többen a gyakorlati filozófiát tekintik a természetjog bölcsőjének¹⁶⁹. A politikai oktatás és a *jus gentium* kapcsolata sem kérdőjelezhető meg. A politikai oktatás egyre inkább átítatódott jogi elemekkel, a korábbi jogi elemeket felmutató politika-oktatást a politikát (a természetjog segítségével) lassan magába olvasztó, a jogi tárgyakkal szoros kapcsolatot mutató, de a filozófiai karokon művelt kamerálisztika váltja fel Európa-szerte¹⁷⁰. A politikai disputációk, a politikai témák a joghallgatók számára elsősorban a 17. század folyamán voltak népszerűek. A század második felétől s főleg a 18. században a természetjogi disputációk foglalják el a helyüket.

Ez a magyar joghallgatók politikai tárgyú vitatkozásain is megfigyelhető. Strasbourghban az a 17. század első felében (7), Königsbergben a század második harmadában (2), Altdorfban a század második felében (3) tűnnek fel viszonylag gyakrabban magyar joghallgatók politika-elméleti megnyilatkozásokkal. A magyar joghallgatóknál valószínűleg az otthon elmulasztott gyakorlati filozófiai, politikai ismeretek pótlása iránti igény fordította a figyelmet ezen témák felé, illetve egy-egy nagy tanáregyéniség hatott ez irányba (pl. a strasbourgi Matthias Bernegger hatása mutatható ki ilyen tekintetben).

A gyűjtés során külön kezeltük azokat a magyarok által védett politikai disputációkat, melyek respondensei nem sorolhatók teljes egyértelműséggel a joghallgatók körébe. Ezek a vitatkozások nem a jogi oktatás részeként jöttek létre, illetve nem egy joghallgató előtanulmányaihoz kapcsolódnak vagy kitekintő érdeklődése folyományaként kerültek megfogalmazásra. Ezen disputációk 30 fölötti címet tartalmazó listáját helyhiány miatt itt nem adhatom közre. Ezek elemzése egyébként is inkább az irodalomtörténet művelőire tartozik.

Végül álljon itt a magyarországi vitatkozások egyetemenkénti megoszlásának táblázata (csak azok az egyetemek szerepelnek, ahol két vagy annál több vitairat megvédésre került sor).

	1551–1600	1601–1650	1651–1700	1701–1750	1751–1800	Összesen	%
Jéna	1	5	14	3	3	26	19,8
Strassburg	5	12	5	1	–	23	17,5
Wittenberg	1	2	11	–	–	14	10,7
Tübingen	–	9	1	–	–	10	7,6
Bécs	–	–	2	5	2	9	6,8
Altdorf	–	–	6	–	1	7	5,3
Königsberg	–	5	–	–	–	5	3,8
Utrecht	–	–	4	–	1	5	3,8
Bázel	1	3	–	–	–	4	3,0
Frankfurt/O	–	4	–	–	–	4	3,0
Halle	–	–	1	2	–	3	2,3
Heidelberg	–	–	3	–	–	3	2,2
Rostock	–	1	1	–	–	2	1,5
Helmstedt	–	1	1	–	–	2	1,5
Franeker	–	–	2	–	–	2	1,5
Leiden	–	–	2	–	–	2	1,5

1–1 vitairattal szerepel még: Danzig, Göttingen, Grác, Gotha, Harderwijk, Lipcse, Orléans, Pádúa, Prága, Würzburg.

JEGYZETEK

1. Ranieri, Filippo: Juristische Universitätsdisputationen im 17. und 18. Jahrhundert. Zur Analyse der deutschen Autoren und Händlermarktes (Historische Soziologie der Rechtswissenschaft. Ius Commune Sonderhefte. Frankfurt am Main, 1986.) 157. p.; Mommsen, Karl: Disputationen als historische Quelle (Mommsen, Karl: Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558–1818. ed. Werner Kundert. Frankfurt am Main, 1978.) 15–16. pp.;
2. Ranieri, Filippo: Autoren... 159. p.;
3. Mommsen, Karl: Disputationen... 16–18. pp.; Coing, Helmut: Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800, Band I: Älteres Gemeines Recht München, 1985. 3. p.;
4. Mommsen, Karl: Disputationen... 17. p.;
5. A disszertációk tudományos értékéről összefoglalóan lásd: Marti, Hanspeter: Der wissenschaftsgeschichtliche Dokumentationswert alter Dissertationen. Erschliessung und Auswertung einer vernachlässigten Quellengattung der Philosophiegeschichte – Eine Zwischenbilanz. (Nouvelles de la Republique des Lettres 1. 1981.) 125–131. pp.;
6. Basltre: Mommsen, Karl: Disputationen...; Helmstedtre: Kundert, Werner: Katalog der Helmstedter juristischen Disputationen Programme und Reden 1574–1810, Wiesbaden, 1984.; Különállók kísérlet a rostoc-ki egyetem Japánba eladott jogi disszertatio-gyűjteményének katalogizálása: Katalog juristischer Dissertationen, Disputationen, Programme und anderer Hochschulschriften im Zeitraum von 1600 bis 1800 aus den Beständen der Universität Rostock Voll. 2. ed. Ryuichi Tsuno. Tokyo, 1989;
7. Többek között: Marti, Hanspeter: Philosophische Dissertationen deutscher Universitäten 1660–1750. Eine Auswahlbibliographie, München, 1982.; Stauder, Peter: Die Hochschulschriften der alten Kölner Universität 1583–1798. Ein Verzeichnis, München, 1990; Schüling, Hermann: Die Dissertationen und Habilitationsschriften der Universität Gießen 1650–1700. Bibliographie, München, 1982.; Schüling, Hermann: Die Dissertationen und Habilitationsschriften der Universität Gießen im 18. Jahrhundert, (Berichte und Arbeiten aus der Universitätsbibliothek Gießen, 26) Gießen, 1976.; A német könyvtárak anyagának számszerű felmérését hozza: Koppitz, Hans-Joachim: Ungehobene Schätze in unseren Bibliotheken (Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken. ed. Rudolf Jung-Paul Kaegbein. München, 1979. 29–39. pp.)
8. A program alapkiindulása szerint a számítógépes feldolgozás az alábbi kérdéscsoportok beható vizsgálatát teszi lehetővé:
 1. A disszertációk keletkezési körülményei és formái a jogászképzés fejlődésével összefüggésben (Szerzőség és vizsgaeljárás);
 2. A disszertációk jelentősége és funkciója a jogi és nem jogi irodalmi formák összefüggésében, elsősorban mint a korabeli tudományos kommunikáció eszköze;
 3. A praeses és a respondens társadalomtörténeti proszopográfiája, valamint a jogi iskolák kialakulása és tekintélye az egyes egyetemeken belül;
 4. A disputációk tematikája, mint az egyes korszakok társadalmi, állami és jogi problémáinak tükré;
 5. Az ókori logika tudományos módszereinek és alapelveinek (melyek alapján a disszertációk készültek) megjelenése.
6. A jogászrend társadalomtörténeti szemlélete, szakszerűsödési folyamata.
Vö.: Ranieri, Filippo: Autoren... 161. p.; és Juristische Disserationen deutscher Universitäten. 17–18. Jahrhundert I–II. ed. Filippo Ranieri. (Ius Commune Sonderhefte 27. Frankfurt am Main, 1986. 7. p.;
9. A Filippo Ranieri által vezetett és 1991-ben sajnálatosan félbeszakadt kutatási program eredményeinek részletes ismertetése helyett legyen elég néhány publikáció megemlítése: Ranieri, Filippo: Juristischer Literatur aus dem Ancien Régime und historische Literatursoziologie. Einige methodologische Vorüberlegungen (Aspekte europäischer Rechtsgeschichte. Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag, Frankfurt am Main, 1982. 293–322. pp.); Uő.: Vom Stand zum Beruf. Die Professionalisierung des Juristenstandes als Forschungsaufgabe der europäischen Rechtsgeschichte der Neuzeit (Ius Commune 13. 1985. 83–105. pp.); Uő.: Eine Datenbank über juristische Dissertationen und Juristen im Alten Reich. Ein Projektbericht (Historical Social Research. Quantum Information 37. 1986. 109–115. pp.); Uő.: Autoren...; Uő. – Neugebauer, R.: GÖLEM als Werkzeug des Rechtshistorikers (Informatik und Recht 11/12.

1986. 476–481. pp.); Ranieri, Filippo: Der Universitätsbesuch der deutschen Rechtsstudenten am Übergang zwischen 16. und 17. Jahrhundert. Ein rechts- und sozialhistorischer Beitrag zur Mobilität der Juristen im Alten Reich (Ius Commune 14. 1987.); Juristische Dissertationen im Alten Reich (Max-Planck-Gesellschaft. Berichte und Mitteilungen 5/1991. 35–39. pp.);
10. Juristische Dissertationen..., az Intézeti gyűjtemény részeinek felsorolásával: 55–62. pp.; Biographisches Repertorium der Juristen im Alten Reich (16–18. Jahrhundert) Vol. E, ed. Filippo Ranieri. (Ius Commune Sonderhefte 35) Frankfurt am Main, 1987.; Vol. A, ed. Filippo Ranieri. (Ius Commune Sonderhefte 40) Frankfurt am Main, 1989.; Vol. D, ed. Filippo Ranieri. (Ius Commune Sonderhefte 50) Frankfurt am Main, 1990.; Vol. C, ed. Filippo Ranieri. (Ius Commune Sonderhefte 55) Frankfurt am Main, 1991.;
 11. A módszer és az adatfelvétel pontosságát kritizálta Margreet Ashmann (Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis 1987. 412–421. pp.); Elismérőleg Rolf Lieberwirth (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung, 1987. 373–374. pp. és 1988. 462. p.).
 12. Dr. Zilinszky János a nyolcvanas évek első felében a Coing-féle Handbuch magyar fejezeteinek elkészítésével kapcsolatos többszöri frankfurti tartózkodását arra is felhasználta, hogy az Intézet gyűjteményéből a magyarországi érdekeltségűeket gyűjtse és fotómásolatát a Miskolci Egyetem számára megszerezze. Ezen gyűjtést 1988–1990 között még néhány példánnyal kiegészítettem. Az Intézet anyagában számos addig nem ismert, vagy Magyarországon fel nem található vitairatot találtunk. A Max-Planck Intézet munkatársainak, elsősorban Prof. Dr. Dr. hc. Helmut Coingnak, Dr. Filippo Ranierinek, Dr. Barbara Dölemayernek, Dr. Heinz Mohnhauptnak, Michael Wiczorrecknek, kiknek segítségét mindketten élveztük, ezúton is szeretném hálánkat kifejezni.
 13. Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár III. Budapest, 1896–1898.; Czvittinger, David: Specimen Hungariae literatae Francofurti–Lipsiae, 1711; Bod Péter: Magyar Athenas s. I., 1766; Schwandtner, Johannes Georgius: Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini. Vol. 2. Vindobonae. 1746; Horányi, Alexius: Memoria hungarorum et provincialium scriptis editis notorum Vol. 3. Viennae-Posonii, 1775–1777; Klei, Joannes Samuel: Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn Vol. 2. Leipzig–Ofen, 1789; Lehoczky, Andreas: Index scriptorum publico-politico juridicorum Posonii, 1803; Trausch, Joseph–Schuller, Friedrich: Schriftsteller-Lexikon, oder biographische-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen Vol. 4. Kronstadt-Hermannstadt, 1868–1902; Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. I–XVI. Budapest, 1891–1914 (új nyomás 1980–81); Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái Vol. 6. Budapest, 1939–1944; Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon ed. Ladányi Sándor. 3. kiad: Budapest, 1977.
 14. A használt segédeszközök közül csak a legfontosabbak: A korabeli szakmai és dissertatio-katalógusok közül: Lipenius, Martin: Bibliotheca realis iuridica, I–II. és Supplementa I–V. Lipsiae 1757–Vratislaviae 1830 (utánnomás: Hildesheim 1970–1971); Struve, Burkhard Gotthelf: Bibliotheca iuris selecta ed. Christian Gottlieb Buder. (8. kiad.) Jena, 1756. (utánnomás: Aalen, 1970); Catalogus dissertationum academicarum quibus nuper aucta est, Bibliotheca Bodleiana, Oxford, 1834.; Modern katalógusok: Mundt, Hermann: Bio-Bibliografisches Verzeichnis von Universitäts- und Hochschuldrucken (Dissertationen) vom Ausgang des 16. bis Ende des 19. Jahrhunderts I: Leipzig, 1936. II: Leipzig, 1942. III: ed. Konrad Wickert. München, 1977. IV: ed. Konrad Wickert, München 1980.; Mommsen, Karl: Katalog...; Kundert, Werner: Katalog...; Tsuno, Ryuichi: Katalog...; Marti, Hanspeter: Philosophische...; Stauder, Peter: Die Hochschulschriften...; Schüling, Hermann: Gießen 18. Jh.; Schüling, Hermann: Gießen 1650–1700; Thomann, Marcel: Liste des Theses juridique de la faculté de droit de Strasbourg qui n'ont pu être retrouvées dans un fonds de bibliothèque Strasbourg, 1981. (Ms.); Komorowski, Manfred: Bibliographie der Duisburger Universitätsschriften (1652–1817) Sankt Augustin, 1984.; A biográfiai lexikonok közül: Jöcher, Christian Gottlieb: Allgemeines Gelehrten Lexikon, darinne die gelehrten aller Stände... I–IV. Leipzig, 1750–1751. Kiegészítő kötetek I–VII. Leipzig, 1784–1897 (Utánnomás Hildesheim, 1960–61.); Jugler, Johann Friedrich: Beyträge zur juristischen Biographie, oder genauere litterarische und critische Nachrichten von dem Leben und den Schriften verstorbener Rechtsgelehrten auch Staatsmänner, welche sich in Europa berühmt gemacht haben, I–IV. Leipzig, 1773–1780.; Allgemeine Deutsche Biographie. 56 vol. München–Leipzig, 1875–1921; von Wurzbach, Constant: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländer gelebt haben 60. vol. Wien, 1856–1891;

15. Az RMK III. kötetének első két kiegészítő füzeté – kutatásaink szempontjából – késői megjelenése miatt a másolatok készítése még ma is folyik.
16. Az, hogy az elkövetkezőkben elsősorban a jogi disputációk kora újkori fejlődésével és jellegzetességeivel foglalkozom, nem jelenti azt, hogy ne látnám a disputációknak a többi karokon betöltött fontos didaktikai és tudományos szerepét. Gyökertük azonos, s fejlődésük kisebb eltérésekkel párhuzamos volt.
17. Savigny, Friedrich Karl von: Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter I–VII. passim, a disputációkra különösen: III. 270–272. pp. és 570. pp.; Coing, Helmut: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm (Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte I. München, 1973.) 69–75. pp.; Uő: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm (Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte II/1. München, 1977.) 47–50. pp.; Burmeister, Karl Heinz: Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im deutschen Rechtsbereich, Stuttgart, 1974. 205–224. pp.; Ashmann, Margreet: Collegia publica et privata: Eine Erscheinung deutscher Herkunft an den niederländischen juristischen Fakultäten um 1600? (Die rechtswissenschaftlichen Beziehungen zwischen den Niederlanden und Deutschland in historischer Sicht. Vorträge gehalten auf dem 28. Deutschen Rechtshistorikertag in Nimwegen am 25. September 1990. ed. Robert Feenstra–Chris Coppens, 1–20. pp.) Nijmegen, 1991. 1. p.; Kundert, Werner: Einleitung (Mommmsen, Karl: Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558–1818. ed. Werner Kundert) Frankfurt am Main, 1978. 26. p.; Kundert, Werner: Katalog... 53. p.; Feenstra, Robert: Een terugblik op de dissertatie als element in de juridische opleiding (Ars Aequi 34. 1985. XVIII–XX. pp.) XIX. p.;
18. Ashmann, Margreet: Collegia... 1. p.; A repetitio szerepére a jogi oktatásban lásd az Ashmannál itt megjelent irodalmat, valamint Burmeister, Karl Heinz: Das Studium... 215–216. pp.;
19. A disputatio általános, filozófiai–teológiai és pedagógia értelmére a középkorban lásd: Disputatio(n) (Lexikon des Mittelalters III.) München–Zürich, 1986. 1116–1120. col.; További alapvető munkák: Grabmann, Martin: Die Geschichte der scholastischen Methode I–II. Freiburg im Breisgau, 1909–1911.; Gerber, Uwe: Disputation als Sprache des Glaubens Zürich, 1970.; A disputációk európai kezdeteit majd németföldi fejlődését vázolja: Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft der akademischen Disputationen I–II. Theil. (Beiträge zur Kenntniss des Schrift-, Buch- und Bibliothekswesens. ed. Karl Dziatko. III. 24–37. pp. és IV. 1–40. pp. Leipzig, 1896–1898.) IV. 4–34. pp.;
20. Kundert, Werner: Einleitung... 26–27. pp.
21. Weimar, Peter: Juristische Disputationen (Lexikon des Mittelalters III.) 118–119. col.; Uő: Die legistische Literatur der Glossatorenzeit. (Handbuch I.) 242. p., valamint az ott megadott irodalom; Coing, Helmut: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. (Handbuch I.) 75. p.; Savigny, Friedrich Karl von: Geschichte... III. 271. p.;
22. Ashmann, Margreet: Collegia... 2. p.;
23. A humanisták bírálatára lásd: Burmeister, Karl Heinz: Das Studium... 216–223. pp.;
24. A disputációk jelentőségére a kora újkori egyetemi oktatásban: Horn, Ewald: Die Disputationen und Dissertationen an den Deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert, Leipzig, 1893. 1–6. pp.;
25. Marti, Hanspeter: Philosophische... 13. p.; Ranieri, Filippo: Autoren... 158–159. pp.;
26. Az oktatási irodalomra: Troje, Hans Erich: Die Literatur des gemeinen Rechts unter dem Einfluss des Humanismus (Handbuch II/1.) 718–730. pp.; A későbbiekben a dissertatio-készítés fortélyait is számos mű tárgyalja. A legtöbbet hivatkozott: Böhmer, Justus Henning: Succinta Manuductio ad Methodum disputandi et conscribendi Disputationes juridicas Halle, 1730.;
27. Horn, Ewald: Die Disputationen... 4. p.; Kundert, Werner: Einleitung... 27. p.; Kundert, Werner: Katalog... 53. p.; Schubart–Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen zur Autorschaft von Dissertationen im Zeitalter der Aufklärung (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil. – hist. Klasse. 114. köt. 5. füz.) 33. p.
28. Az erfurti egyetem statutumait idézi: Horn, Ewald: Die Disputationen... 3. p.; Horn hívja fel a figyelmet Hermann Conring általánostól eltérő nézetére, mely szerint a disputációk pusztán a dialektikus gyakorlatot szolgálják: Ibidem 5. p.;
29. Kemmerich: Neu=eröffnete Akademie der Wissenschaften, Leipzig, 1711. 774–755. pp.; Idézi: Marti, Hanspeter: Philosophische... 14. p.;

30. Kundert több helmstedti disputációban felfedezte ezt az érvelést. Lásd: Kundert, Werner: Katalog... 53. p.;
31. Mommsen, Karl: Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558–1818. Frankfurt am Main, 1978. 18. p.; Mommsen, Karl: Auf dem Wege zur Staatssouverenität. Staatliche Grundbegriffe in Basler juristischen Doktordisputationen des 17. und 18. Jahrhunderts, Bern, 1970. 9. p.; Lásd még: Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 33. p.;
32. Allweis, Werner: Von der Disputation zur Dissertation. Das Promotionswesen in Deutschland vom Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert, (Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken, ed. Rudolf Jung-Paul Kaegbein. München, 1979.) 18. p.;
33. Franz Wieacker vet fel hasonló kérdéseket Kundert, Werner: Katalog... című munkájához írt bevezetőjében. (13. p.)
34. A disputációk nyomtatványként való megjelenéséről lásd: Horn, Ewald: Die Disputationen... passim.; Schneiders, Klaus: Druckzwang für Dissertationen und Dissertationentausch, Köln, 1972. 3–9. pp.; Allweis, Werner: Von der Disputation... 23–24. pp.; Kaufmann, Georg: Zur Geschichte der academischen Grade und Disputationen (Centralblatt für Bibliothekswesen 11. 1894.) 222. p.;
35. Kundert, Werner: Katalog... 56. p.; A jogi karoknak a disputációk írásbelisége fejlődésében betöltött kiemelkedő szerepére hívja fel a figyelmet: Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft... 4, 18. pp.;
36. Allweis, Werner: Von der Disputation... 20–21. pp.;
37. Ibidem 56. p.
38. A corollaria fogalmáról és jelentőségéről alább.
39. Kundert, Werner: Einleitung... 42. p.; Hasonlóan nyilatkozik Kundert Helmstedt vonatkozásában is: Kundert, Werner: Katalog... 53. p.;
40. A Bécsi Egyetemi Levéltár jogi kari személyes aktái között több ilyen található ma is. Jur. Dekanatsakten. Nr. 182. Personalia I, A–Z.;
41. Kundert, Werner: Einleitung... 43. p.; Kundert, Werner: Katalog... 57. p.; Allweis, Werner: Von der Disputation... 19. p.;
42. Horn, Ewald: Die Disputationen... 35–36. p.; Ranieri, Filippo: Autoren... 159. p.; Ranieri, Filippo (red.): Juristische Dissertationen deutscher Universitäten. 17–18. Jahrhundert I–II. (Ius Commune Sonderhefte 27–28. Frankfurt am Main, 1986.) 2. p.; Kundert, Werner: Katalog... 55. p.; Marti, Hanspeter: Dokumentationswert... passim; Különösen kiemeli ezt a pro gradu disputációk tekintetében, Thomasius nézeteit ismertelve: Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 39–40. pp.; A tézis-forma továbbélésére hívja fel a figyelmet Allweis, Werner: Von der Disputation... 20. p.;
43. Az elnevezésbeli sokszínűsége és a disputatio- dissertatio név váltására lásd: Kundert, Werner: Einleitung... 52. p.; Kundert, Werner: Katalog... 60. p.; Marti közel 150 különböző megjelölést sorol fel dissertatio-katalógusa előszavában: Marti, Hanspeter: Philosophische... 19. p.;
44. Franz Wieacker bevezetője Kundert Katalog-jához. Kundert, Werner: Katalog... 13. p.; Kundert, Werner: Einleitung... 52. p.; Feenstra, Robert: Een terugblik... XX. p. A szerző a németalföldi egyetemek doktori dissertációit vizsgálva figyeli meg az elnevezésváltást.
45. Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 12. p.; Marti, Hanspeter: Philosophische... 16–17. pp.; Allweis, Werner: Von der Disputation... 18–19. pp.; Marti, Hanspeter: Dokumentationswert... 118. p.; Feenstra, Robert: Een terugblik... XIX. p.; G. Klement Ildikó: Külföldön tanuló magyarországi diákok olvasmányai a 18. század első felében. (A wittenbergi Magyar Könyvtár 1755-ből származó katalógusának elemzése) (Magyar Könyvszemle 1985. 210–224. pp.) 216. p.;
46. Kundert, Werner: Einleitung... 52. p.; Vö. Marti, Hanspeter: Philosophische... 17. p.;
47. A 17 dissertatióból 10 a 18. században keletkezett.
48. A 25 különböző elnevezés mellett a katalógusba felvett iratok kétötödét disputatio név alatt fogalmazták meg. Az utolsó ilyen megjelölés 1754-ből származik (Himesch).
49. A számtalan helyen idézett, és variált korabeli mondás szerint: „Sumimus pecuniam et mittimus asinum in patriam”, az olasz és francia egyetemek esetén: „...in Germaniam”. Vö.: Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft... 3, 29. p.; Horn, Ewald: Die Disputationen... 90. p.; és még nagyon sok helyen. Még az önkritikus Thomasius is élőnek látja a régi elvet: „sumimus pecuniam et saepe mittimus ineptos in inferiorem cathedram” (Programmata Thomasiana, Halae et Lipsiae, 1724. 229–233. pp.) Idézi Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft... 3, 33. p.;

50. Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft... 3, 27–31. pp.;
51. Horn, Ewald: Die Disputationen... 94. p.;
52. A hallei reformkísérleteket és azok részbeni sikertelenségét részletesen értékeli: Horn, Ewald: Die Disputationen... 94–102. pp.; valamint Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft... 3, 32–33. pp.; továbbá Schubart-Fikentscher, Gertrud: Ein Beitrag zum Usus Modernus Pandectarum insbesondere nach den Dissertationen von Samuel Stryk und Christian Thomasius um die Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert (Eranion in Honorem Georgii S. Maridakis Vol. I. Historia Iuris. Athenis, 1963. 297–324. pp.)
53. Willoweit, Dietmar: Rechtsgrundlagen der Territorialgewalt (Forschungen zur deutschen Rechtsgeschichte 11. Köln–Wien, 1975) 11. p.; átvesszi ezt a nézetet Ranieri, Filippo: Autoren... 159. p.;
54. Mint azt egy leideni dissertatio előszavában 1733-ban Andreas Cunaeus írja: „Nihil autem novi aut ab aliis non visum promitto”. Idézi: Canoy-Olthoff, A. M. M.: Een onderzoek naar de inhoud van een aantal zeventiende en achttiende eeuwse dissertaties over vruchtgebruik (Justicie ende Gerechtigheit. Acta Falconis. Faculteit Rechtsgelijkheid K. U. Leuven. Antwerpen, 1983. 16–33. pp.) 23. p.;
55. Stintzing, Roderich- Landsberg, Ernst: Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft I–III. 1880–1910. (Új kiadás 1957) I. 152. p.; Ranieri, Filippo: Juristische Literatur... 314–315. pp.; Uő.: Autoren... 162. p.; Marti, Hanspeter: Dokumentationswert... 123–124. pp.; Allweis, Werner: Von der Disputation... 24. p.;
56. Kundert, Werner: Katalog... 77–84. p.; A helmstedti állomány mintegy 1/4 része került utánnyomásra.
57. Ranieri, Filippo: Autoren... 172. p.; Bár nem jogi disputációkkal kapcsolatban, de a vitairatok korabeli diák-közösségi könyvtárakban betöltött fontos szerepét jól illusztrálja többek között: G. Klement Ildikó: Külföldön... passim;
58. Ranieri, Filippo: Autoren... 167–168. pp.; A korabeli dissertatio-katalógusok kimerítő felsorolását lásd: Juristische Dissertationen... 47–50. pp.; és Ranieri, Filippo: Autoren... 169. p. n. 24.;
59. Lipenius, Martin: Bibliotheca realis iuridica; Kritikus használatához Cf.: Troje, Hans Erich: Bemerkungen zur Bibliotheca realis iuridica von Lipenius (Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 35. 1967. 125. ss.)
60. Struve, Burkhard Gotthelf: Bibliotheca iuris selecta
61. Ranieri, Filippo: Autoren... 163–165. pp.;
62. Horn a következő lényeges megkülönböztetéseket alkalmazza:
 - I. Disputationes publicae (nyilvános vitatkozások)
 - a) Disputationes pro gradu (fokozat megszerzéséhez előírt)
 - b) egyéb vizsgákhoz előírt kötelező disputációk
 - c) Specimina eruditionis (szorgalmi viták)
 - d) Disputationes valedictoriae (búcsú-vitatkozások)
 - e) Disputationes pro completionem (renomé-vitatkozások)
 - II. Disputationes circulares (körvitatkozások)
 - III. Disputationes privatae (magánvitatkozások)
 Horn a nyilvános vitatkozásokon belül különbséget tett még ordinaria és extraordinaria disputációk között. Az előbbi a statutumok kötelezően előírták a professzorok számára, azért külön díjazást nem kapnak, a témát általában a praeses adta, s a kinyomtatásuk többnyire a hivatalból kötelező volt. Utóbbi (extraordinaria) általában a hallgatók kezdeményezésére és az ő költségeikre rendezték, s ezért a professzor külön díjazást kap. Vö. Horn, Ewald: Die Disputationen... különösen 9. p. és passim (6–45. pp.); Az ordinaria-extraordinaria kérdésre lásd még: Kundert, Werner: Katalog... 64. p.; Kaufmann, Georg: Grade... 215–217. pp.;
63. E cím helyett a 17. században elsősorban a szász és thüringiai egyetemeken a candidatus cím vált elterjedtté (cand. jur.=candidatus summorum iuris utriusque honorum). A baccalaureusi cím fokozatos eltűnéséről: Burmeister, Karl Heinz: Das Studium... 208. p.
64. Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban Bukarest, 1979. 94–102. pp.; Burmeister, Karl Heinz: Das Studium... 277–300. pp.;
65. Coing, Helmut: Handbuch II/1. 52. p.
66. Horn, Ewald: Die Disputationen... 18. p.
67. Cf. pl. Kaufmann, Ekkehard: Eine Marburger juristische Doktorpromotion im Jahre 1681. Text der Promotionsurkunde mit Anmerkungen (Wege europäischer Rechtsgeschichte. Festschrift Kroeschell. Rechtshistorische Reihe Bd. 60. ed. Gerhard Köbler. Frankfurt am Main, é. n. 100–123. pp.); Poll, Ros-

- witha: Zur Geschichte der juristischen Promotion an der Erlanger Universität, (Der Bibliothekar zwischen Praxis und Wissenschaft. Festschrift Sinogowitz. ed. Dieter Schug. Wiesbaden, 1986. 168–207. pp.)
68. Schubart–Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 32. p.; A németalföldi egyetemekre ezt szabályként mondja ki Feenstra, Robert: Een terugblik... XX. p.
 69. Schubart–Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 39. p. Jénában is saját munkát vártak el a jelölttől. Vö. Horn, Ewald: Die Disputationen... 32. p.
 70. Kundert, Werner: Einleitung... 32. p.
 71. G. Artner, D. Clausenburger, C. Enyedi, G. Graff, F. Heindel, Chr. Lackner, J. A. Lochner, M. Pancratius, J. Chr. Planckanauer, J. Szelleczky sen., J. Szelleczky jun., J. Chr. Thill, L. Toppeltinus, P. C. Waldmann, B. Zalnbaum.
 72. Kétséges ez David Clausenburger, Paul Carol Waldmann és Johann Christoph Thill esetén.
 73. F. C. J. Eyll, E. F. Koller, G. R. Ribicz, Chr. R. Wachtl.
 74. Kundert, Werner: Einleitung... 48–50. pp.
 75. Kundert, Werner: Katalog... 71. p.
 76. Feenstra, Robert: Een terugblik... XIX–XX. pp.
 77. Elsősorban a szász területeken volt szokás, hogy doktori cím nélkül is alkalmaztak bizonyos jegyzői tisztségekre olyan jogot hallgatott személyeket, akik nevük alatt kinyomtatott disputációkkal vagy más bizonyítványokkal igazolni tudták jogvégzettségüket (b). Az egyetemet váltó diák sokszor, hogy addig elvégzett tanulmányainak bizonyosságát adja, illetve magát a kiszemelt egyetem tanárainak beajánlja, ún. disputatio valedictoriai szerkesztett és védett meg eljövetele előtt (d). S voltak olyan vitaközások is, melyeknek pusztán az volt a célja, hogy a vitakozó-kezdeményező hírnevét öregbítse, elsősorban gazdag, vagy nagy tehetségű hallgatók folyamodtak ilyesmire (c). (Pl. a fiatal Samuel Stryk Bázcelben: Kundert, Werner: Einleitung... 45. p.) Az előbbiekre: Horn, Ewald: Die Disputationen... 20–21. és 25–30. pp.
 78. Stintzing, Roderich: Geschichte... I. 133–135; Ashmann, Margreet: Collegia en colleges in colleges: Juridisch onderwijs aan de Leidse Universiteit 1575–1630, in het bijzonder het disputeren, Groningen, 1990. 327–330. pp.; Utóbbiakról részletesen szól: Horn, Ewald: Die Disputationen... 31–34. és 41–43. pp.
 80. A collegia disputationum fejlődéstörténetét, egyes németalföldi, német és francia egyetemek egymásra hatását bravúrosan mutatja ki: Ashmann, Margreet: Collegia publica... 9–20. pp.; Lövenben a 16. század elején, Kölnben 1537-ben, Marburgban 1580 előtt, Leidenben 1587-ben, Franekerben 1590-ben jelent meg az első hasonló jellegű intézmény.
 81. Feenstra, Robert: Een terugblik... XX. p. egyenesen hallgatói „klubnak” nevezi őket.
 82. Ezekről részletesebben: Horn, Ewald: Die Disputationen... 30–38. pp.; Schubart–Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 34–35.; valamint Kaufmann, Georg: Grade... 221. p.; Bázcelben nem volt gyakorlat a jogászok között. Vö.: Kundert, Werner: Einleitung 47. p.
 83. A jogirodalom ezen jelenségéről lásd részletesen: Söllner, Alfred: Die Literatur zum gemeinen und partikularen Recht in Deutschland, Österreich, den Niederlanden und der Schweiz, (Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte II/1. ed. Helmut Coing, München, 1977. 501–614. pp.) 529. p.; Holthöfer, Ernst: Die Literatur zum gemeinen und partikularen Recht in Italien, Frankreich, Spanien und Portugal, (Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte II/1. ed. Helmut Coing, München, 1977. 103–439. pp.) 130. p.; Horn, Ewald: Die Disputationen... 43. p.; Stintzing, Roderich: Geschichte... I. 137. p. Ide sorolják Leyser, Augustin: Meditationes ad Pandectas; Stryk, Samuel: Usus Modernus Pandectarum...; stb. Vö.: Schubart–Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 34–35. p.;
 84. A szó jelentésének változására: Horn, Ewald: Die Disputationen... 43. p.; Ezek szerint a collegia fogalma az idők múltával magát a disputációk gyűjteményét is jelentette (kolligátum értelemben).
 85. A nem gyűjteményben fennmaradt kör-disputációknál így lehetővé válik a collegia anyagának rekonstrukciója. Katalógusunk 24 vitairata a sorszámmegjelölés segítségével bizonyítottan ilyen collegia, vagy más elnevezésű, rendszeres közös foglalkozás keretében jött létre.
 86. Kundert, Werner: Katalog... 58. p.
 87. Horn a circular-disputációkat elsősorban nyilvános, az egyetem által szervezett és előírt „vitakörök” eredményének tekinti, míg a magán kezdeményezésre összeállt diákközösségeket a magán disputációk szülő-

- helyeként fogja fel. Horn, Ewald: Die Disputationen... 41. p.; A megkülönböztetés nehézségeire: Marti, Hanspeter: Philosophische... 15. p.; Lásd még alább.
88. Horn, Ewald: Die Disputationen... 22–23. pp.; Utal rá, hogy ezek a beneficial-disputatiók a 17. században Strasbourgban gyakoriak voltak.
89. Cf. Melczer István: Melczer János ismeretlen strasbourgi disszertációja 1595-ből (Magyar Könyvszemle 1888.) 252. ss.;
90. Vö.: Kaufmann, Georg: Grade... 221. p.
91. Horn, Ewald: Die Disputationen... 41. p.
92. A göttingai egyetemen a magán-disputatiók a kezdetektől circular-vitakozásokként jelentek meg. Vö.: Horn, Ewald: Die Disputationen... 45. p.
93. Ezt tükrözik Stintzing nézetei is: „Für die Exercitationes schreibt der Professor Abhandlungen, in welchen er ein Stück des Systems nach dem anderen methodisch in Thesen darstellt. Die Dissertation wird den Mitgliedern des Collegiums dictirt oder zum Abschreiben überlassen, dann auch, zunächst für sie, in Druck gegeben. Aus den Schülern wird einer zum Respondens ernannt, dessen Name bei der Drucklegung auf dem Titel erscheint. Seine Aufgabe besteht darin, bei den Exercitationes den Inhalt der Dissertation zu vertreten, also die einzelne Sätze zu beweisen, zu erläutern und gegen die Einwürfe und Fragen zu vertheidigen, welche von den übrigen Mitgliedern des Collegiums erhoben werden. Dies ist Disputatio privata.” Stintzing, Roderich: Geschichte... II. 27. p.
94. Kundert, Werner: Katalog... 64. p.
95. A bázeli és helmstedti anyag igen változatos megjelölései közül megemlíthetők meg: assertiones, aphorismus, axiomata, conclusiones, controversiae, disceptationes, disquisitiones, discursus, dubia, enucleationes, exercitatio, enunciata, endoxa, meditationes, observationes, problemata, (pro)positiones, repetitiones, quaestiones, themata, thesis. Vö. Kundert, Werner: Katalog... 60. p.; Kundert, Werner: Einleitung... 50. p.
96. A most következőkre: Kundert, Werner: Einleitung... 51–52. pp.; Kundert, Werner: Katalog... 61–62. pp.; Lásd még: Horn, Ewald: Die Disputationen... 86. p.
97. Nehéz olvasmányok a maiak számára. Kundert szerint egy ilyen disputáció akkor olvasható és élvezhető, ha a terjedelem és a tézisek száma fordítottan arányos. Vagyis ha minél nagyobb terjedelem, minél kisebb számú tézisben jelenik meg. Kundert, Werner: Einleitung... 51. p.
98. Mommsen, Karl: Auf dem Wege... 9–10. pp.
99. Mommsen eredeti koncepciójában ezt a megkülönböztetést nem alkalmazta s az ilyen jellegű műveket a capitula alá sorolta be. Kundert sem követi Mommsen emléket tisztelve. Kundert, Werner: Einleitung... 52. p.; Ugyanakkor saját helmstedti katalógusában eltér eredeti álláspontjától. Vö.: Kundert, Werner: Katalog... 62. p.
100. A jegyzetek jelentőségére: Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 69–70. pp.
101. Mommsen, Karl: Auf dem Wege... 13. p.
102. A séma a következő:
1. De origine et natura
 2. De causa efficiente
 3. De subjecto hujus juris
 4. De objecto hujus juris
 5. In quibus causis praestandum
 6. De forma
 7. De tempore et loco
 8. De effectibus (de finibus)
 9. De affinibus et contrariis.
- Természetesen az némely disputációknál egyes szempontok hiányozhatnak. Kundert, Werner: Einleitung... 53. p.; Vö.: Holthöfer, Ernst: Handbuch... II/1. 129. p.; Wesenbeck egy másik, tartalmilag hasonló sémáját veszi át: Söllner, Alfred: Handbuch... II/1. 530. p.; Troje, Hans Erich: Die Literatur des gemeinen Rechts unter dem Einfluss des Humanismus (Handbuch II/1.) 746–747. p.
103. Nyilvános disputációk esetén, mely a nyomtatásban megmaradt anyag túlnyomó részét kiteszi, a publice, publica kitétel szerepel a címlapon. Egyes munkák azonban a disputatiók magán jellegére is utaltak (inter privatos parietes, in privato collegio, in privata schola, privati exercitii gratia).

104. Marti, Hanspeter: Philosophische... 17–21. p.
105. Horn, Ewald: Die Disputationen... 51. p.; Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 55. p.
106. Horn, Ewald: Die Disputationen... 84. p.
107. Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 57–60 és 62–63. pp.
108. Horn, Ewald: Die Disputationen... 36. p.; Mommsen, Karl: Auf dem Wege... 12. p.
109. Az elnevezésekre: Kundert, Werner: Einleitung... 53. p.; Kundert, Werner: Katalog... 62. p.
110. Kundert, Werner: Katalog... 62. p.
111. Marti, Hanspeter: Philosophische... 31. p.
112. Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 78. p.; Kundert, Werner: Katalog... 62. p.; Kundert, Werner: Einleitung... 54. p.
113. Cf. Batthyány, Leszkóczy vitairatait.
114. Véleményem szerint ez a gyakoribb, ellentétben G. Klement Ildikó nézetével, aki a praeses felé intézett jókívánságokat látja a gratulationes-ban. Cf. G. Klement Ildikó: Külföldön... 216. p.
115. Horn, Ewald: Die Disputationen... 86–87. p.
116. Marti, Hanspeter: Philosophische... 30. p.
117. Nem véletlen, hogy Szabó Károly–Hellebrandt Árpád: Régi Magyar Könyvtár III. kötete (Budapest, 1896–1898) és az ahhoz megjelent pótlások külön nyilvántartják az akadémiai disputatiókhoz üdvözlét írt személyeket is.
118. Kundert, Werner: Katalog... 63. p.
119. Csupán Hermann Winhovius eddig meg nem szerzett bázeli disputációja ilyen formátumú a magyar anyagban. Cf. Mommsen, Karl: Katalog... Nr. 81.
120. Kundert, Werner: Einleitung... 58. p.
121. Coing, Helmut: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. (Handbuch I.) 75. p.; Weimar, Peter: Die legistischen Literatur... (Handbuch I.) 242. p. aki itt a középkori disputatiók ideális formáját is vázolja.
122. Kundert, Werner: Einleitung... 58. p.
123. Vö.: Kundert, Werner: Einleitung... 58–59. pp; Kundert, Werner: Katalog... 89. p.
124. Bázeli példák: Kundert, Werner: Einleitung... 58. p.
125. Bázeli példák: Kundert, Werner: Einleitung... 59–60. pp.
126. Mommsen, Karl: Auf dem Wege... 11. p.
127. Elnevezésük: analysis, commentatio, enucleatio, intellectus, nervus. Kundert, Werner: Einleitung... 60. p.; Söllner, Alfred: Die Literatur... (Handbuch II/1.) 528–529. pp.
128. Holthöfer, Ernst: Die Literatur... (Handbuch II/1) 127. p.; Söllner, Alfred: Die Literatur... (Handbuch II/1) 530. p.
129. Kundert, Werner: Einleitung... 61. p.; Kundert, Werner: Katalog... 87. p.
130. Kundert, Werner: Katalog... 87. p.
131. Holthöfer, Ernst: Die Literatur... (Handbuch II/1.) 320. p.; Söllner, Alfred: Die Literatur... (Handbuch II/1.) 579. p.
132. Kundert, Werner: Katalog... 88. p.
133. A múlt század végén kialakult vita hevességére jó példa: Köhler, Carl Sylvio: Die Auctorschaft und Katalogisierung der akademischen Dissertationen. Eine Bibliothekstudie (Neuer Anzeiger f. Bibliographie und Bibliothek-Wissenschaft. 47. 1886. 225–250. pp.); Rocquette, Adalbert: Zur Frage der Auctorschaft älterer Dissertationen (Centralblatt für Bibliothekswesen 4. 1887. 335–342, 468–469. pp.); Újabb szövénytársuk: „Zur Auctorschaft und Katalogisierung der akademischen Dissertationen” cím alatt (Centralblatt für Bibliothekswesen 4. 1887. 466–469. pp.)
134. Pl. Kaufmann, G.: Grade...
135. Horn, Ewald: Die Disputationen... 71. p.
136. Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 96–97. pp.; Kaufmann, Georg: Grade... 222. p.; A korabeli könyvtári gyakorlatra, mely szintén a praesest helyezte előtérbe: Allweis, Werner: Von der Disputation... 22. p.
137. Vö. Wieacker, Franz előszava Kundert, Werner: Katalog... című művéhez. 13–14. pp.
138. Talán itt kell megemlítenünk azokat a magyar tudományos irodalomban meglévő nézeteket, melyek az (elsősorban nem jogi) disputatiók szerzőségével kapcsolatban kialakultak. A kora újkor magyar vonatko-

- zású külföldi könyvészetet összegző Szabó Károly–Hellebrant Árpád: Régi Magyar Könyvtár III. ... című összeállításá különöztetni kíván a szerző és a csupán „felelő” respondens között. Az ezen munkát alapul vevő Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái I–XIV. ... című biográfia gyűjteményében azonban az összes magyar respondenseket szerzőként tünteti fel. Míg mérvadóan Zoványi Jenő igyekezett rendet tenni a szerzőség kérdésében, a mai kutatások által nem feltétlenül igazolt általános elveket felállítva: Zoványi Jenő: A főiskolai disputatiók és szerzőik (Protestáns Szemle 1936. 12–16. pp.). Megállapításait követik: Herepei János: Az akadémiai vitatkozások és üdvözlő versek egymáshoz való viszonya (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Budapest–Szeged, 1971. 376–377. pp.) Bán Imre: Apáczai Csere János Budapest, 1958. 126. p.; Kovács Sándor Iván: Szepsi Csombor Márton és az Europica varietas. (Szepsi Csombor Márton: Europica varietas. Budapest, 1979.) 17–18. pp.; Waculik M.: A táguló... 6. p.; Az általam is feldolgozott néhány politikai disputatio tekintetében a respondenseket (Ostrosith, Schödel) szerzőként tünteti fel A magyar irodalom története II. ed. Klaniczai Tibor, Budapest, 1964. 39. p. Herepei János az idézett helyen csak azon dolgozatoknál tulajdonít a hallgatónak önálló gondolatokat, melyeket praeses nélkül vitáltak meg.
139. Vö.: Marti, Hanspeter: Philosophische... 23. p., aki idézi Michaelis, J. D., Raisonement über die protest. Universitäten in Deutschland című művét (IV. 78–79. pp.); Michaelis meghatározása a dissertatio-üzemekről: „Disputationsfabriken = darunter zu verstehen wenn einer, der nicht praeses ist, dem Respondenten (gemeinlich dem sine Praeside disputierenden) für Geld eine Dissertation macht.” (op. cit. 134. p.)
 140. Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... passim; Az egyéb alábbiakban tüntetett utalások csak kiegészítik, illetve gyengítik Schubart-Fikentscher általánosan elfogadott nézeteit.
 141. E megjelölésekre (különösebb eredményt nélkülözve) lásd még: Haeberlin, Carl: Zur Autorschaft alter Dissertationen (Centralblatt für Bibliothekswesen, 1926. 174–177. pp.)
 142. Ugyanígy: Kundert, Werner: Zur Forschungsarbeit an alten juristischen Dissertationen: Basler Disputationen des usus modernus über die lesio enormis (Apekte europäischer Rechtsgeschichte. Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag. Ius Commune Sonderhefte 17. Frankfurt am Main, 1982.) 159. p.; Allweis, Werner: Von der Disputation... 22. p.; Másként: Zoványi Jenő: A főiskolai... 13. p.
 143. Ilyen kísérlet Hornnál (röviden összefoglalva):
 1. Az ún. praeses-dissertatiók (ahol praeses fel van tüntetve) szerzője mindig a praeses.
 2. A circular-disputatiókat a respondens írta a praeses segítségével.
 3. Az inaugural-dissertatiók általában a respondens művei.
 4. A magán-disputatiók a 16. századig a praeses diktálása után, később a circular-disputatiók módjára készültek. Vö. Horn, Ewald: Die Disputationen... 54. p.; Ellene szóló érvekre lásd különösen: Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 98. p. és passim.
 144. Ezt állítja Wieacker is a fentebb említett bevezetőjében (Kundert, Werner: Katalog... 13. p.), és ezt támasztják alá a bázeli és helmstedti gyűjtemények, melyek kimutatták, hogy a pro gradu-dissertatiók általában a jelölt művei voltak. Kundert, Werner: Katalog... 59. p.; Kundert, Werner: Einleitung... 31–32. pp.; Hasonlóan: Zoványi Jenő: A főiskolai... 13. p.
 145. Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 100–101. pp.
 146. A külső és tartalmi lehetőségekről részletesen: Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 55–89. pp.
 147. Allweis, Werner: Von der Disputation... 21. p.; A königsbergi jogi kar 1616 évi statútuma pl. a doktori dissertációról a következő előírást tartalmazza: Disputationem ipse conscribere debet, de qua materia velit conscriptam Decano exhibere revidendam, revisam et superscriptam curare, ut typis mandetur, publice affigatur et distribuatur die Dominica Disputationem praecedente. Idézi Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft... 14. p.; A bázeli helyi szokásokra: Mommsen, Karl: Auf dem Wege... 14. p.
 148. Schubart-Fikentscher, Gertrud: Untersuchungen... 74. p.
 149. A vitairatok tematikai változásait a három eddig kiadott, s már idézett legjelentősebb disputatio-dissertatio katalógus témamutatói alapján kísérlem meg vázolni. Cf. Kundert, Werner: Katalog... 162–164. pp.; Mommsen, Karl: Katalog... 102–103. pp.; Juristischer Dissertationen... 1030–1044. pp. A külön kiértékelésre került három időszak (a három katalógus különböző korszakolása miatt) hozzávetőlegesen a következő: 1. 1580–1630; 2. 1630–1720; 3. 1720–1800. Csak tendenciák felvázolására törekedtem. Sajnos a Birodalmon kívüli egyetemekről hasonló kiértékelések nem készültek.

150. Kundert, Werner: Katalog... 88. p.
151. Kundert, Werner: Einleitung... 62. p.
152. Stintzing, Roderich: Geschichte I. 635–640. pp.; Coing, Helmut: Handbuch II/1. 41–42. pp.
153. Kundert, Werner: Katalog... 162. p.
154. A még nem hivatalosan élenjárók között: Jéna, Marburg, Gießen, Strasbourg és Altdorf egyetemei. Cf. Stolleis, Michael: Reformation und öffentliches Recht in Deutschland (Der Staat 1985.) 56–57. pp.; Hivatalosan elsőként Erfurt, Tübingen és Ingolstadt vezette be a tárgyat. Cf. Coing, Helmut: Handbuch II/1. 42. p.
155. Tárgy elterjedését érinti Stolleis, Michael: Reformation... 57–66. pp.; Igen részletesen Uő.: Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. I. Reichspublizistik und Policywissenschaft München, 1988. 126–334. pp., a disputációkra, azok témáira s a legjelentősebb gyűjteményekre cf. különösen: 213–216. pp.
156. Kiemelkedő közjogi oktatással rendelkeztek: Jéna, Gießen, Strasbourg, Helmstedt, Frankfurt an der Oder és Tübingen. Cf. Stolleis, Michael: Reformation... 61. p.
157. Megjegyzendő, hogy ez az előretörés a magánjogi disputációkkal összevetve arányaiban nem olyan mértékű, mint azt talán egyes kutatók vélik, de a 16. századi hasonló témakörű iratokhoz képest többszörös.
158. Coing, Helmut: Handbuch II/1. 46–47. pp.
159. Coing, Helmut: Handbuch II/1. 47. p.
160. Közel 10% Helmstedtben, 20% Bázelen. (Érdekes, hogy a Ranieri-féle összeállításban az arány alig 2% a 18. század közepén.)
161. Az itt kifejtettek egyúttal magyarázzák a politikai tárgyú vitatkozások felvételét a gyűjtendők közé. Mivel a magyar joghallgatók politikai tárgyú disputációi jórészt német egyetemeken születtek, így a német egyetemek politikaoktatását kísérlem meg felvázolni. (A felvettek közül egyetlen készült Leidenben.)
162. Maier, Hans: Die Lehre der Politik an deutschen Universitäten vornämlich vom 16. bis 18. Jahrhundert (Wissenschaftliche Politik. Eine Einführung in Grundfragen ihrer Tradition und Theorie. ed. Dieter Oberndörfer. Freiburg im Breisgau, 1962. 49–116. pp.) 72. p.; Stolleis, Michael: Geschichte... 80. p.
163. Ennek a politika oldaláról hármasként oktatás oka volt: egyrészt a politika erős kötöttsége a teológia által erősen befolyásolt etikához, másrészt a gyakorlat és politika címén oktatottak közötti távolság, harmadrészt pedig a skolasztikus, szemantikus oktatási forma, amely semmiféle gyakorlati útmutatást nem volt képes közvetíteni. Cf. Maier, Hans: Die Lehre... 72. p.
164. Maier, Hans: Die Lehre... 78–79. pp. és passim.
165. A politika helyére a filozófia oktatásban cf. Freedman, Joseph S.: Philosophy instruction within the institutional framework of Central European schools and Universities during the reformation era (History of Universities V. 1985. 117–166. pp.)
166. Stolleis, Michael: Geschichte... 96–104. pp.
167. Stolleis, Michael: Geschichte... 93–95. pp.
168. Stolleis, Michael: Geschichte... 116. p.
169. Maier, Hans: Die Lehre... 92. p.
170. Maier, Hans: Die Lehre... 94–97. pp.

II.

MAGYARORSZÁGI JOGHALLGATÓK JOGI ÉS POLITIKAI DISPUTATIÓINAK-DISSERTATIÓINAK FŐBB ADATAI

Listánk első ízben kísérli meg a kora újkori Magyarországról származó joghallgató-vitakozók külföldi egyetemeken megvédett disputatióinak-dissertatióinak felsorolását. Helyszűke miatt a lehető legrövidebb leírásra törekedtem. Az egyes nyomtatványok adatait az alábbi rendben közlöm:

A praeses neve

A respondens neve

A respondens származási helye

A vitairat címe

Az egyetem és a vitakozás ideje

A kinyomtatás helye, ideje; a nyomda tulajdonosa

Sajátosságok

Ebben a sorban

– az első helyen a téma feldolgozásának jellegére vonatkozó információ áll:

mon. (monografikus mű)

misc. (miscellanea)

diff. (differentiae)

rep. (repetitio)

– a második helyen a tárgyalás módszerét mutatja

thn. (theses nudaе)

thv. 1 (theses vestitae korai formája)

thv. 2 (theses vestitae fejlettebb formája)

par. (paraphi)

cap. (capitula)

cap. lj. (capitula lábjegyzettel)

– a harmadik hely a corollaria létre,

– a negyedik hely az ajánlás létre,

– az ötödik hely a jókívánságok létre és számára utal,

– a hatodik hely az esetleges magyar vonatkozást,

– a hetedik hely az oldalszámot,

– a nyolcadik hely a tézisek számát mutatja.

001

Praes: Tilemannus, Burchardus Henricus

Resp: **Adami, Christophorus**

Semproniensis, Hungarus

Exercitatio juris publici De Nobilitate Virtutis

Un: Jena X. 1668.

Jena (Bauhofer) 1668¹

mon. *par.*

40. *pp.*

002

Praes: Gerhardus, Joh. Fried.

Resp: **Adam, Matthias**

Oedenburgensis Hungar.

Quaestionum Politicarum An diversae Religiones in bene constituta
Republ. tolerandae?

Un: Jena IX. 1663.

Jena (Bauhoffer, Johann Jacob) 1663²

mon. *par.* *cor.* *ded.* *grat.* (3)

22. *pp.*

50. *th.*

003

Praes: Schmidelius, Jo.

Resp: **Ambrosius, Johannes**

Gunsinus

Dissertatio philologica De origine gentis ac regni Hungarici

Un: Jena XI. 1659.

Jena (Krebsian) 1659³

mon. *cap.* *grat.* (3) *Hung.*

28. *pp.*

004

Praes: Harpprecht, Johannes

Resp: **Artner, Erhardus**

Soproniensis, Pannonius.

Disputatio VIII. De cura sive curatione

Un: Tübingen 20. II. 1605.

Tübingen (Cellanis, Erhard od. Johann Alexander) 1605⁴

mon. *thv.* 2

12. *pp.*

20. *th.*

005

Praes: Harpprecht, Johannes

Resp: **Artner, Erhardus**

Soproniensis, Pannonius.

Disp. XX. De testamentis ordinandis: de militari testamento: et de iis, quibus non est
permissum facere testamentum

Un: Tübingen 18. V. 1605.

Tübingen (Cellanis) 1605⁵

mon. *thv.* 2

24. *pp.*

17. *th.*

006

Praes: Harpprecht, Johannes

Resp: **Artner, Erhardus**

Soproniensis, Pannonius.

Disp. XXXII. De bonorum possessionibus

Un: Tübingen 10. VIII. 1605.

Tübingen (Cellanis) 1606⁶

mon. *thv.* 2

16. *pp.*

17. *th.*

007

Praes: Harpprecht, Johannes

Resp: **Artner, Erhardus**

Soproniensis, Pannonius.

Disputat. XI. De emphyteusi...

Un: Tübingen 21. XII. 1606

Tübingen (Cellanis) 1606⁷

mon. *thv.* 2

32. *pp.*

21. *th.*

008

Praes: Harpprecht, Johannes

Resp: **Artner, Erhard**

Soproniensis, Pannonius.

Disput. XXIII. De satisfactionibus

Un: Tübingen 22. III. 1606

Tübingen (Cellanis) 1606⁸

mon. *thv.* 2

16. *pp.*

14. *th.*

009

Praes: Besold, Christophorus

Resp: **Artner, Guillelmus**

Oedenburgensis

Dissertatio Politico-Iuridica De Regno Hungariae, eiusque Jure

Un: Tübingen VII. 1624

Tübingen (Werlin) 1624⁹

mon. cap. cor. (17) ded. grat. (1) Hung. 35. pp.

010

Praes: Besold, Christophorus

Resp: **Artner, Guillelmus**

Oedenburgensis

Disputatio iuridica inauguralis ex lib. 28. et 19. ff. deprompta

Un: Tübingen 2. IX. 1625

Tübingen (Werlin, Theodoricus) 1625¹⁰

rep. par. cor. (3) 14. pp. 23. th.

011

Praes: Riegger, Paulus Iosephus

Resp: **Comes de Bathyan, Iosephus**

Exercitatio Academica de Conciliis Altero Juris Ecclesiastici Fonte

Un: Theresianum, Wien 14. X. 1757

Wien (Trattner Joannes Thomas) 1757¹¹

mon. cap. cor. (50) ded. 99. pp. 52. th.

012

Praes: Tabor, Joh. Otto

Resp: **Beigler, Johannes** et Hasenloffius, Georgius Samuel

Posonio-Hungarus

Efferdingus Austrius

Collationis Juris Romani Et Hungarici tá próta

Un: Straßburg 1651

Straßburg (Staedelius, Josias) 1606¹²

diff. cap. grat. (2) Hung. 92. pp.

013

Praes: Fischbeck, Christianus Michael

Resp: **Belz, Ioannes Christophorus**

De suffragiis se ipsos eligentium

Un: Gotha 10. VIII. 1728

Gotha (Reyherianus) 1728¹³

mon. cap. ded. 64. pp.

014

Praes: Nerger, Joachim

Resp: **Christophori, Matthias**

Hungarus, Senator Wittebergensis

Exercitium Juridicum De Testimonio ad Perpetuam rei memoriam in causis civilibus

Un: Wittenberg 23. X. 1673

Wittenberg (Hakianus) 1673¹⁴

Wittenberg (Schultzianus) 1689¹⁵

mon. cap. grat. (6)

27. pp.

015

Praes: Grundemann, Petrus

Resp: **Clausenburger, David**

Mediensis, Patr. Transilv.

Exercitatio Juridica inauguralis, de subditis temporaneis

Un: Wien 1. IV. 1690

Wien 1690¹⁶

016

Praes: Ludovicus, Jac. Fridericus

Resp: **Coloseri, Samuel de**

eques Transylvanus

Dissertatio Juridica De Expensis Litis Actori a Reo Subministrandis

Un: Halle I. 1712.

Halle Magdeburg (Orban, Stephanus) 1712¹⁷

Halle Magdeburg (Grunert, J. Chr.) 1739¹⁸

Halle Magdeburg (Grunert. Ioh. Christ.) 1759¹⁹

mon. cap. ded.

40. pp.

35. th.

017

Praes: Bechmann, Joh. Volk.

Resp: **Dobner, Joh. Andreas**

Nobil. Semp. Hung.

Exercitium Juris Publici De Imperatore Romano-Germanico ejusque electione

Un: Jena 11. Calend Febr. 1670

Jena (Wertherianus) 1670²⁰

mon. par. grat. (6)

56. pp.

119. th.

018

Praes: Wulckovius, Wilhelm

Resp: **Dobner, Sebastian**

Oedenburga Hungarus

Disputatio Decima Octava Collegii Institutionum Justin. Imp. De Quasi Contractibus Et Modis Dissolvendarum Obligationum

Un: Frankfurt 27. VII. 1621

Frankfurt (Hartmann) 1621²¹

mon. cap.

16. pp.

25. th.

019

Praes: –

Resp: **Engel, Christian**

Leutschovia-Hungarus

Commentatio De Republica Militari seu Comparatio Lacedaemoniorum Cretensium et Cosaccorum

Un: Göttingen 4. VI. 1790

Göttingen (Dietrich, Jo. Christ.) 1790²²

diff. cap. lj.

42. pp.

020

Praes: Voet, Paulus

Resp: **Enyedi, Caspar**

Panno-Dacius

Disputatio Juridica, De Justitia et Jure Septima

Un: Utrecht 20. III. 1657

Utrecht (Waesberg, Johannes a) 1657²³

mon. par. cor. ded. grat. (1) Hung.

18. pp.

18. th.

021

Praes: Wissenbach, Johannes Jacobus

Resp: **Enyedi, Caspar**

Transylvano-Ungarus

Disputationum Juridicarum XCV. & XCVI. Desumptae Ex Titulis XXXIX., XL., XLI., XLII., XLIII., XLIV. De Hereditate vel actione vendita: Quae res vendi non possunt: Quae res exportari non debeant: de Eunuchis: de Patribus qui fil. Distrax. de rescinden-
dis vend. Lib. IV. Cod. Justin.

Un: Franeker 1659

Franeker (Wellens, Johannes) 1659²⁴

Franeker (Arcerius, Johannes) 1661²⁵

Leipzig (Elbinger, Johannes Henricus) 1673²⁶

misc. (rep) cap.

27. pp.

022

Praes: Voetius, Gisbertus?

Resp: Enyedi, Caspar

Transylvano-Hungarus

Disputatio Juridica Inauguralis. De Lege Falcidia

Un: Utrecht 30. III. 1660

Utrecht (Waesberg, Johannes a) 1660²⁷

023

Praes: Greneck, Adam Joseph

Resp: Eyll, Franciscus Carolus Josephus

Jaurinensis, Hungarus

Dissertatio Juridica De Fideicommissis Familiarum Nobilium

Un: Wien 25. IV. 1731

Wien (van Ghelen, Joannes Petrus) 1731²⁸

mon. cap. ded.

95. pp.

024

Praes: Graseccius, Paulus

Resp: Fabinus Daniel

Epperiense, Pannonio

Disputatio prima De Emptionis Venditionis Etymologia, varia significatione, Definitione, distinctionibus, & causa efficiente

Un: Straßburg XI. 1602

Straßburg (Bertramus, Antonius) 1603²⁹

mon. thv. l

28. pp.

185. th.

025

Praes: Gothofredus, Dionysius

Resp: Fabinus, Daniel

Epperiensis, Pannonius

Disputatio I. De Iustitia, Iure, Legibus, Plebiscitis, Edictis Magistratum, Responsis Prudentium, Senatusconsultis, Consuetudine et Constitutionibus Principum

Un: Straßburg I. 7. 1603

Straßburg (Rietschius, And.) 1603³⁰

rep. thv. l ded.

27. pp.

158. th.

026

Praes: Gothofredus, Dionysius

Resp: **Fabinus, Daniel**

Epperiensis, Pannonius

Disputatio XIII. De Servitutibus Realibus

Un: Straßburg 1. VI. 1603

Straßburg (Rietschius, And.) 1603³¹

<i>rep.</i>	<i>thv. 1</i>	<i>cor. (9) ded.</i>	<i>24. pp.</i>	<i>151. th.</i>
-------------	---------------	----------------------	----------------	-----------------

027

Praes: Gothofredus, Dionysius

Resp: **Fabinus, Daniel**

Epperiensis, Pannonius

Disputatio XXV. De Sponsalibus, Matrimonio, et Iure Dotium etc.

Un: Straßburg 10. IX. 1603

Straßburg (Rietschius, And.) 1603³²

<i>rep.</i>	<i>thv. 1</i>	<i>ded.</i>	<i>11. pp.</i>	<i>49. th.</i>
-------------	---------------	-------------	----------------	----------------

028

Praes: Gothofredus, Dionysius

Resp: **Fabinus, Daniel**

Epperiensis, Pannonius

Disputatio XXXVI. De Donationibus

Un: Straßburg 1603

Straßburg (Rietschius, And.) 1603³³

<i>rep.</i>	<i>thv. 1</i>	<i>ded.</i>	<i>14. pp.</i>	<i>61. th.</i>
-------------	---------------	-------------	----------------	----------------

029

Praes: Schröter, Ernestus Fridericus

Resp: **Fautor, Marcus**

Sempronio-Pannonius

Discursus Juridicus De Heredibus

Un: Jena XVI. Kalend. Januarii. 1656

Jena (Küchenius, Christophorus) 1656³⁴

<i>mon.</i>	<i>cap.</i>	<i>grat. (6)</i>	<i>40. pp.</i>
-------------	-------------	------------------	----------------

030

Praes: Schaller, Jacobus

Resp: **Feyerabend, Johannes**

Rechnizio Vngaro

Manius Lepidus, Sive Bonus Consiliarius Sub Malo Principe

Un: Straßburg 21. I. 1651³⁵

Straßburg (Spor, Fridericus) 1651³⁶

mon. cap. ded.grat. (8)

48. pp.

031

Praes: Beierus, Adrianus

Resp: **Fielbaum, Fridericus**

Posonio-Hungarus

Disputatio Juridica De Manu Regia et Militari

Un: Jena X. 1668

Jena (Wertherianus) 1668³⁷

mon. cap. ded.grat. (7)

28. pp.

54. th.

032

Praes: Ritter, Samuel

Resp: **Forgacz, Valentin**

Corona-Transylvanus

Collegii Contractuum Et Obligationum Publici, Disputatio Prima De Contractibus Et Obligationibus In Genere

Un: Wittenberg

Wittenberg (Röhner, J.) 1650³⁸

033

Praes: Dürr. Joh. Conradus

Resp: **Franck, Valentinus**

Cibino-Transilvanus

Exercitatio Philosophica De Acquitate

Un: Altdorf 8. IX. 1666.

Altdorf (Hagen, Georgius) 1666³⁹

mon. par. cor. grat. (3) Hung.

23. pp.

42. th.

034

Praes: Krockow, Matthias a

Resp: **Frisowitz, Balthasar**

Neosoliensis Ungarus

Disputatio Juridica De Successione Ab Intestato

Un: Frankfurt/O. 13. XI. 1624

Frankfurt/O. (Hartmann, Fridericus) 1624⁴⁰

mon. thv. 2 grat (1)

20. pp.

26. th.

035

Praes: Bernegger, Matthias

Resp: **Frisowitz, Balthasar**

N. Ungarus

Disputatio de Nobilitate

Un: Straßburg 9. VI. 1627

Straßburg (Rappius, Johannes) 1627⁴¹

036

Praes: Ohm, Christianus

Resp: **Gosnovicer, Matthias**

Cibinien: Hungarus

Decades Duae Controversarium Iuris Illustrium

Un: Königsberg VII. 1638.

Königsberg (Segebadius, Laurentius) 1638⁴²

037

Praes: Moller, Daniel Guilclmus

Resp: **Graffius, Johannes**

Cibinio-Transilvanus

Disputationem de Transilvania

Un: Altdorf 26. VI. 1700

Altdorf (Kohlesianus) 1700⁴³

mon. cap. Hung.

40. pp.

46. th.

038

Praes: Ranftius, Mattheaus

Resp: **Graff, Gottfridus**

Pincafeldensis, Austrius

Disputationum Ethicarum Vicesima, Quae est Quinta De Virtutibus Intellectualibus et in Specie De Prudentia Judiciaria et Deliberativa

Un: Wittenberg 1649

Wittenberg (Rochner, Johannes) 1649⁴⁴

mon. par. grat. (3)

16. pp.

9. th.

039

Praes: Suevus, Gottfridus

Resp: **Graff, Gottfriedus**

Pinckafeldensis, Austrius

Thesium Justinianearum Velitatio Septima De Servitutibus Dominioque Regum Singularum Civili

Un: Wittenberg, VI. 1652

Wittenberg (Hake, Johannes) 1652⁴⁵

<i>mon.</i>	<i>thv. 2</i>	<i>cor. (11)</i>	<i>36. pp.</i>	<i>12. th.</i>
-------------	---------------	------------------	----------------	----------------

040

Praes:

Resp: **Graff, Gottfridus**

Austriacus

Disputatio [iur.] Inauguralis De Retentione

Un: Straßburg 9. V. 1657

Straßburg (Spoon, Fridericus) 1657⁴⁶

<i>mon.</i>	<i>par.</i>	<i>grat. (1)</i>	<i>30. pp.</i>	<i>43. th.</i>
-------------	-------------	------------------	----------------	----------------

041

Praes: Jung Michel, Joh. Casp.

Resp: **Gull, Andreas**

Schenckino-Transylv:

Quaestiones Criminales In puncto Blasphemiae, Sortilegii, Homicidii, Parracidii, Adulterii, Bigamiae, Incendii ac Veneficii

Un: Wittenberg 20. VI. 1694

Wittenberg (Hakius, Johannes) 1694⁴⁷

<i>misc.</i>	<i>cap.</i>	<i>16. pp.</i>	<i>15. qu.</i>
--------------	-------------	----------------	----------------

042

Praes: Beier, Adrianus

Resp: **Günther, Sigismundus**

Leutschoviensis, Hungarus

Paradoxon Juridicum De Statu & juribus peculiaribus Nemini vom Niemande

Un: Jena, 1. IX. 1695

Jena (Ehrichanus) 1695⁴⁸

<i>mon.</i>	<i>cap.</i>	<i>grat. (1)</i>	<i>38. pp.</i>	<i>167. th.</i>
-------------	-------------	------------------	----------------	-----------------

043

Praes:

Resp: **Heindelius, Ferdinand**

Preburg, Ungarn

Praelectio

Un: Basel 2 IX. 1628

? 249

044

Praes: Bernegger, Mathias

Resp: **Heindel, Ferdinandus**

Posoniensis-Ungarus

Disputatio Historico-Politica: Continens Quaestiones tres Miscellaneas

Un: Straßburg X. 1624

Straßburg (Reppius, Johannes) 1624⁵⁰

misc. cor. (3) ded grat. (2) 12. pp.

045

Praes: Hundeshagen, Johannes Christophorus

Resp: **Henning, Andreas**

Corona-Transylvanus

Disputatio Academica De Jure Naturali

Un: Jena XI. 1666

Jena (Legenwaldus, Georgius) 1666⁵¹

046

Praes: Wunderlich, Ioannes

Resp: **Himesch, Ioannes**

Corona Transylvanus

Dissertatio Iuridica De Restitutione in Integrum contra Praescriptionem Ex Capite Ignorantiae Non Competente

Un: Jena IX. 1754

Jena (Schillian) 1754⁵²

mon. cap. lj. grat. (7) 32. pp. 13. th.

047

Praes: Reichardt, Io. Augustus

Resp: **Huttern, Michael**

Cibiniensis-Tr.

Selecta Quaedam ad Materiam De Statibus Provincialibus Eorumque Variis Iuribus.

Particula Prima

Un: Jena 1. VII. 1768

Jena (Schill) 1768⁵³

mon. cap. lj. grat. (4) 36. pp.

048

Praes: Beckius, Casparus Achatius

Resp: **Iony, Ioannes**

Nobilis Hungarus

Dissertationem De Usu Et Auctoritate Iuris Romani In Hungaria Circa Doctrinam De Patria Potestate

Un: Jena 24. VII. 1717.

Jena (Wertherianus) 1717⁵⁴

Jena (Marggrafianus) 1756⁵⁵

mon. cap. lj. ded. Hung. 40. pp. 22. th.

049

Praes:

Resp: **Jony, Johann**

Iglov. Hung.

Schediasma Histor.-Jurid. De Auspicio Regio Stephani Primi Hungarorum Apostoli

Un: Jena 6. IX. 1717

Jena (Müller) 1717⁵⁶

Jena (Marggrafianus) 1756⁵⁷

mon. cap. lj. cor. ded. Hung. 19. pp.

050

Praes: Boehmer, Iustus Henningius

Resp: **Kemeny, Johannes**

L. B. de Transylvano-Hungari

Commentatio Historico – Juridica De Jure Succeedendi Serenissimae Domus Austriacae in Regnum Hungariae Ex Fontibus Historiae Regni Constitutionibus Jvrisque Naturalis Ac Gentium Principiis Composita

Disertatio Praeliminaris De Vestigiis Et Usv Antiquitatum Dacicarum In Jure Romano

Un: Halle? (1731)

Halle Magdeburg (Hilligerus, Jo. Christ.) s. a.⁵⁸

mon. cap. lj. ded. Hung. 196. pp.

051

Praes: Brendel, Joh. Caspar

Resp: Klein, Johann

Bist. Transylv.

Exercitatione Juridica Inofficiosi Testamenti Querelam

Un: Wittenberg II. 1686.

Wittenberg (Borckardus, Johannes) 1686⁵⁹

mon. *par.* *grat.* (5) 28. *pp.* 32. *th.*

052

Praes: Müller, Petrus

Resp: Klesch, Christophorus Daniel

Hungarus

Disputatio Collegii publici ad Titul. Ult. Digestorum De Diversis Regulis Juris Antiqui

Pars Post. Disputatio X. Lex CXXXIII–CXLII

Un: Jena

Jena (Müller) 1680⁶⁰

rep. *cap.* 24. *pp.*

053

Praes: Müllerus, Petrus

Resp: Klesch, Christophorus Daniel

Hungarus

Dissertatio De Jure Peregrinantium

Un: Jena XII. 1680

Jena (Müller) 1680⁶¹

Jena (Eurichius, Paulus) 1713⁶²

mon. *cap.* *Hung.* 48. *pp.* 65. *th.*

054

Praes: –

Resp: Komját, Abrahamus de

Hungarus

Disputatio Juridica De Venia Discedendi e Civitate a Principe Impetranda

Un: Utrecht VI. 1782

Utrecht 1782⁶³

055

Praes: Oppenritter, Joannes Jac.

Resp: **Koller, Emericus Franciscus**

de Nagy-Mánya

Dissertatio publica Jus fisci et populi

Un: Wien 1741

Wien (Heyenger, Johannes Ignatius) 1741⁶⁴

056

Praes: Gablmann, Nicolaus

Resp: **Lackner, Christophorus**

Theses de usucapionibus, donat et. seqq. II. tit. lib. II. Inst. Iur.

Un: Graz 1592

Graz (Faber, Joannes) 1592⁶⁵

rep. thv. I ded. 19. pp. 46+13. th.

057

Praes:

Resp: **Lakhner, Christophorus**

Semproniensi, Pannonio

Theses Ad Iuris materia de Hereditatibus quae ab intestato deferentur

Un: Padova VII. 1595

Padova (Pasquatus, Laurentius) 1595⁶⁶

mon. thv. I cor. (15) ded.

058

Praes: Naevius, Johannes Carolus

Resp: **Langius, Johannes Christophorus**

Posonio-Hung.

Disputatio Juridica De Ambitu et Suffragio Vetito

Un: Wittenberg IV. 1681

Wittenberg (Ziegenbein, Johannes Sigismundus) 1681⁶⁷

mon. cap. grat. (7) 22. pp. 26. th.

059

Praes: Meiszner, Johannis Georgius

Resp: **Langen, Johannes Christophorus**

Problema Politicum, Quid astris tribuendum circa Rerumpublicarum conversiones?

Un: Wittenberg 12. XI. 1681

Wittenberg (Wilckius, Johannes) 1681⁶⁸

mon. par. 17. pp. 34. th.

060

Praes: Schurzfleisch. Conradus Samuel
Resp: *Langius, Johannes Christophorus*
Posonio-Hungarus
Imperii Medio-Persarum Initia
Un: Wittenberg 24. XII. 1681
Wittenberg (Wilckius, Johannes) 1681⁶⁹
Leipzig (Scipio, Nicolaus) 1698⁷⁰
mon. par.

49. pp. 19. th.

061

Praes: Riegger, Paulus Josephus
Resp: *Leszkoczy de Eadem, Nicolaus*
Hungarus Trenchinensis
De Decreto Gratiani Dissertatio
Un: Wien 4. VI. 1760
Wien (Trottnier, Ioannes Thomas) 1760⁷¹
mon. cap. lj. cor. (40) ded.

257. pp. 113. th.

062

Praes: Müllerus, Jo. Jac.
Resp: *Lippisch, Daniel*
Bartpha Hung.
Dissertatio De Moralitate Tutelae Inculpatae oder Noth-wehr
Un: Jena II. 1701
Jena (Golnerianus) 1701⁷²
mon. cap. lj. cor.

40. pp.

063

Praes: Breyer, Carol. Wil. Frid.
Resp: *Liptay, Matthias*
Hungarus
De iustitia aragonum fragmentum completens succinctam huius magistratus historiam
ab anno 1348 usque ad annum 1479
Un: Jena 23. VIII. 1800
Jena (Frommannus et Wesselhöftius) 1800⁷³

064

Praes: Gravius, Johannes

Resp: **Lochnerus, Joh. Andreas**

Sempr. Hungarus

Facies Juris Publici Hungariae

Un: Tübingen 1666

Tübingen (Reis, Henricus) 1666⁷⁴

Jena 1717

Jena (Marggrafian) 1757⁷⁵

mon. cap. cor. Hung. 53. pp.

065

Praes: Glöcknerus, Geo. Gisb.

Resp: **Lochnerus, Johannes Andreas**

Castr. Sempron. Pannon.

Athenas Psefos s. Calculus Minervae Disputatione inaugurali juridica

Un: Heidelberg VII. Kal. Nov. 1676

Heidelberg, 1676 (Ammonius, Samuel)⁷⁶

mon. cap. ded. 44. pp.

066

Praes: Tallingerus, Andreas

Resp: **Maurach, Lucas**

Dissertatio ex Institutis Iustinianis de servitutibus personalis et realibus

Un: Wittenberg 15. V. 1599

Wittenberg 1599⁷⁷

067

Praes: Gothofredus, Dionysius

Resp: **Melcerus Eperieszy, Ioannes**

nobilis Ungarus

Disputatio V. De Arbitriis, Satisfactionibus, Formulis, Iureiurando Calumniae, Iudiciis et Iurisdictione

Un: Straßburg (Bertramus, Antonius) 1595⁷⁸

rep. thv. 2 ded. 38. pp. 50. th.

068

Praes: Gothofredus, Dionysius

Resp: Melcerus Eperiesy, Ioannes

nobilis Ungarus

Disputatio De Legibus et Consuetudinibus

Un: Straßburg IX. 1595

Straßburg (Bertramus, Antonius) 1595⁸⁰

rep. thv. 1 ded. grat. 46 pp. 187 th.

069

Praes: Gothofredus, Dionysius

Resp: Melcerus Eperieszy, Ioannes

nobilis Ungarus

Theses De Personis Sui Iuris, In Tutorum, Curatorum, Vel Neutorum Potestate constitutis

Un: Straßburg VII. 1595 Kop.

Straßburg (Bertramus, Antonius) 1595⁸⁰

rep. thv. 1 ded. grat. 166 th.

070

Praes: Obrecht, Georgius

Resp: Melcerus Eperieszy, Johannes

Nob. Ungarus

Disputatio II. De Causa Efficiente Iudicii: Et Praecipue De Iudicis Definitione, Divisione, Causa Efficiente, Subiecto & obiecto:

Un: Straßburg, 1596

Straßburg (Bertramus, Antonius) 1596⁸¹

Straßburg (Sutorius, Cornelius) 1603⁸²

mon. tv. 1 26 pp. 452 th.

071

Praes: Bernegger, Matthias

Resp: Moslehner, Michael Johannes

Schemniczio Ungarus

Dissertatio Historico-Politica De Odio Subditorum Adversus Principem

Un: Straßburg, IX. 1632

Straßburg (Reppius, Johannes) 1632⁸³

mon. par. ded. grat. (4) 44 pp. 55 th.

072

Praes: Voet, Paulus

Resp: **Nadányi, Johannes**

Hungarus

Disputatio Juridica De Jure Belli

Un: Utrecht 30. VII. 1658

Utrecht (Zijll, Gisbertus a) 1658⁸⁴

mon. par. cor. ded. grat. (2)

26. pp.

63. th.

073

Praes: Voet, Paulus

Resp: **Nadányi, Johannes**

Ungarus

Disputatio Juridica De Justitia et Jure Nona

Un: Utrecht 8. XII. 1658

Utrecht (Waesberge, Johannes a) 1658⁸⁵

074

Praes: Rusius, Albertus

Resp: **Nadányi, Johannes**

Pannonius

Disputatio Juridica De Jure Pacis

Un: Leiden 17. I. 1660

Leiden (Leffen, Petrus) 1660⁸⁶

mon. par. cor. (3) ded.

16. pp.

19. th.

075

Praes: Man, Cosmanno

Resp: **Nvsbavm, Georgivs**

Pannonius

Postitiones exercitii septimi de vsucapionibvs et longi temporis praescriptionibus

Un: Jena 13. III. 1600

Jena (Richtzenhan, Salomon) 1600⁸⁷

076

Praes: Witzendorffs, Wilhelm

Resp: **Paludnlg, Johannes**

Cassovia Hungarus

Disputationum Politicarum Tertia De Domino Et Servo, Parentibus Et Liberis

Un: Rostock 17. I. 1635

Rostock, (Reusner, Johannes) 1635⁸⁸

misc. thn. cor. grat.

8. pp.

22. th.

077

Praes: Redeker, Henricus Rudolphus

Resp: **Pancratius, Michael**

Sabesiensis, Transylvanus

Disputatio Inauguralis De Juramento Perhorrescentiae

Un: Rostock 28. XI. 1661

Rostock (Kilius, Johannes) 1661⁸⁹

mon. *par.* *ded.*

hiányos

078

Praes: Bernegger, Matthias

Resp: **Perlowitz, Andreas**

Batthen, Hun.

Conclusiones Aliquot Politicae

Un: Straßburg 1628

Straßburg (Ledertz, Paulus) 1628⁹⁰

079

Praes: Bernegger, Matthias

Resp: **Perlowitz, Andreas**

Batthensis Hungarus

Disputatio Politica. De Veris Ac Genuinis Boni Civis Notis.

Bonique Reipub.

Un: Straßburg 1. I. 1629

Straßburg (Ledertz, Paulus) 1629⁹¹

mon. *thn.* *ded.*

12. pp.

75. th.

080

Praes: Bauer, Leonard

Resp: **Péterffy, Joannes Ambrosius**

Regni Hungariae Eques

Meum, ac Tuum, sive Jus Proprietatis in. D. Ivonem a Justitia, & Charitate in controversiam deductum

Un: Wien

Wien (Schlegel, Joannes Georgius) 1711⁹²

081

Praes: Eichel, Johanes

Resp: **Pez, Johannes Ernst**

Nob. Hungarus (Breitbrunn)

De Tutelis

Un: Helmstedt 1651

Helmstedt (Müller, Henning) 1651⁹³

mon. cap.

20. pp.

26. th.

082

Praes: Felwinger. Johannes Paulus

Resp: **Pez. Johannes Ernst**

Nob. Hung.

Thesium Ex Universa Politices Doctrina Depromptarum Decades Viginti Duae

Un: Altford 18. XII. 1654

Altdorf (Hagen, Georgius) 1654⁹⁴

083

Praes: Müller, Petrus

Resp: **Planckenaue, Joh. Christophorus**

Hungar.

Collegii Publici Ad Titul. Ult. Digestorum De Diversis Regulis Juris Antiqui Disputatio XVII.

Un: Jena X. 1678

Jena (Bauhofer) 1678⁹⁵

rep. cap.

23. pp.

084

Praes: Falckner, Johannes Christophorus

Resp: **Planckenaue, Johannes Christophorus**

K. H.

Loco Thematis Inauguralis Centurias Positionum Ex Iure Civili Publico Naturae Et Gentium

Un: Jena 31. VII. 1680.

Jena (Bauhofer, Johannes Jacobus) 1680⁹⁶

misc. thn.

16. pp.

248. th.

085

Praes: Conring, Hermann

Resp: **Poch, Georg**

Oedenburg

Disputatio Politica De Rebuspublicis in Genere

Un: Helmstedt 26. VI. 1639

Helmstedt (Lucius, Jacobus) 1639⁹⁷

mon.

par.

28. *pp.*

66. *th.*

086

Praes: Felwinger, Johannes Paulus

Resp: **Polani, Georgiuss**

Sempronio-Hungarus

Disputationum Politicarum De Arte khrématistiké, Sexta & Vltima

Un: Altdorf II. 1651

Altdorf (Hagen, Georgius) 1651⁹⁸

mon.

cap.

22. *pp.*

23. *th.*

087

Praes: Besoldus, Christophorus

Resp: **Preining, Ioannes Andreas**

Viennensis Austrius

Quam summa favente maiestate

Un: Tübingen 7. I. 1620

Tübingen (Cell, Iohan Alexander) 1620⁹⁹

088

Praes: Hornius, Georgius

Resp: **Puspokius, Johaness Sylv.**

Ungarus

Disputatio Historici Politica, De Origine, Incrementis & variis Rerum Publicarum Mutationibus

Un: Leiden 20. III. 1655

Leiden (Leffen, Petrus) 1655¹⁰⁰

089

Praes: Wissenbach, Johannes Jacobus

Resp: **Puspekus, Joannes**

Hunno Ungarus

Disputationes Juridicae XXXVII. & XXXVIII. Desumptae Ex Tituis XLVII., XLVIII., XLIX., L., LI., LII., LIII. Ubi & Apud quem cognitio in integrum restitutionis agitanda sit: de Reputationibus: Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse, & c. Lib. II. Cod. Justin.

Un: Franeker 1657

Franeker (Albertus, Idzardus) 1657¹⁰¹

Franeker (Arcerius, Johanes) 1661¹⁰²

Leipzig (Elbinger, Johannes Henricus) 1673¹⁰³

misc. (rep) cap.

16. pp.

090

Praes: Strykius, Samuel

Resp: **Rayger, Ferdinandus**

Hungarus

Disputatio Juridica De Periculo Petentis

Un: Halle 5. X. 1700

Halle Magdeburg (Krebsius, Johannes Jacobus) 1700¹⁰⁴

Frankfurt (Wohler, Samuel) 1745¹⁰⁵

Firenze (Celli, Joseph) 1839¹⁰⁶

mon. cap. cor. ded.

64. pp.

091

Praes: Naevius, Johannes Carolus

Resp: **Reichardt, Andreas**

Posonio, Pannonius

Dissertatio Juridica De Testamnetis Solennibus & minus solennibus

Un: (Wittenberg) 1675

(Wittenberg) (Henckelius, Mattheus) 1675¹⁰⁷

mon. cap. lj. grat. (3)

24. pp.

28. th.

092

Praes: Hornius, Caspar Henricus

Resp: **Reüßner, Georgius**

Cibinio J. S. Transylvanus

Positionum Juris Feudalis Exercitatio Quarta De Feudis Impropiiis

Un: Wittenberg 19. VIII. 1693

Wittenberg (Goderitschianus) 1693¹⁰⁸

mon. par.

12. pp.

39. th.

093

Praes: Berger, Jo. Henr.

Resp: **Reusnerus, Georgius**

Nobilis Cibirio-Transylv.

– Ad Jus Statutarium Saxonum In Transylvania Exercitatio Prima

Un: Wittenberg VI. 1694

Wittenberg (Schultz) 1694¹⁰⁹

Exercitatio Secunda

Un: Wittenberg 17. I. 1695

Exercitatio Tertia

Un: Wittenberg 1695

Wittenberg (Schultz) 1695¹¹⁰

Wittenberg (Knochius, Georg Marcus) 1722¹¹¹

Leipzig 1744¹¹²

094

Praes: Rümelin, Martinus

Resp: **Reutter, Georgius Ulricus**

Schemnitz-Pannonius

Dissertatio tertia ad cap. XII. Aureae Bullae Caroli IV.

Romanorum Imperatoris

Un: ?

Tübingen 1619

Tübingen 1631

Stuttgart (Wyrich Rössliny, Joh.) 1655¹¹³

Tübingen 1702

rep. *cap.*

72. pp. 23. th.

095

Praes: Müller, Petrus

Resp: **Reutter, Matthaeus**

Hungar.

Collegii Publici Ad Titul. Ult. De Diversis Regulis Juris Antiqui

Disputatio XV. (Lex XXXVIII–XL.)

Un: Jena 21. IX. 1678

Jena (Bauhofer) 1678¹¹⁴

Jena (Bauhofer) 1679¹¹⁵

rep. *cap.*

14. pp.

096

Praes: Ölhafius, Petrus

Resp: **Reuetter, Michael**

Nob: Pannon:

Disputatio Extraordinaria, De Urbe & Republica

Un: Danzig 1650

Danzig (Rhetus, Georgius) 1650¹¹⁶

mon. par. cor. ded. grat. (5)

36. pp.

80. th.

097

Praes: Grasseccius, Paulus

Resp: **Revva, Petrus de**

comite Thuroczeni & c. Vngaro

Disputatio De Mutuo Materia Non Minus Difficili Quam Vtili

Un: Straßburg III. 1591

Straßburg (Bertramus, Antonius) 1591¹¹⁷

mon. thv. 1 ded. grat. (6)

20. pp.

90. th.

098

Praes: Renz, Joannes Josephus Antonius

Resp: **Ribicz, Georgius Rudolphus**

Oslippensis, Hungarus

Dissertatio Historico-Juridica de Praerogativis Officio et Privilegiis Pharmacopaeorum

Un: Wien III. 1729

Wien (Kürner, Joannes Jacobus) 1729¹¹⁸

mon. cap. cor. (30) ded.

80. pp.

099

Praes: Pfochius, Nicolaus

Resp: **Rucki, Joannes**

Ung.

De usu, habitatione, usucapionibus et praescriptionibus

Un: Würzburg 1603

Würzburg 1603¹¹⁹

100

Praes: Wulckovius, Wilhelmus

Resp: **Ruffinus, Paulus**

Cibiniensis Saxo-Transylvanus

Disputatio Decima Tertia Collegii Institutionum Justin. Imp. De Quinque Successionum
ab Intestato Ordinibus

Un: Frankfurt/O. 13. IV. 1621

Frankfurt/O. (Hartmann) 1621¹²⁰

mon. cap.

24. pp.

21. th.

101

Praes: Witte, Hermannus

Resp: **Schickerd, Martinus**

Bistricio Transylvanus

Jus Talionis

Un: Wittenberg 22. XI. 1690

Wittenberg (Schrödter, Christian) 1690¹²¹

102

Praes: Husvvedelius, Conradus

Resp: **Schifferer, Michael**

Carpona-Pannon.

Dissertatio Palladia De Bello Et Belligratione Ex Selectis
Qvibusq; autorib. Politicis & Jctis congestam

Un: Jena 4. Calend. II. (29. I.) 1612

Jena (Weidner, Johannes) 1612¹²²

mon. par. ded. grat. (3)

20. pp.

144. th.

103

Praes: (Arumaeus, Dominicus)

Resp: **Schieferer, Michael**

Carpona-Pannonius

Gymnasticum Oratorium: Num Status Imperri nostri Romani modernus sit Monarchi-
cus?

Un: Jena 25. IV. 1613

Jena (Weidner, Johannes) 1613¹²³

Jena (Beithmannus, Johannes) 1621¹²⁴

mon. cap.

16. pp.

104

Praes: Arumaeus, Dominicus

Resp: **Schiferer, Michael**

Carpona-Pannonius

Dissertatio De Origine Et Potestate Moderna Electorum In Imperio Romano-Germanico

Un: Jena 16. IV. 1614

Jena (Weidner, Johannes) 1614¹²⁵*mon. par. cor. ded.**24. pp.**76. th.***105**

Praes: Bernegger, Matthias

Resp: **Schödel, Martinus**

Posonio-Hungarus

Disquisitio Historico-Politica, De Regno Hungariae

Un: Straßburg 1629

Straßburg (Repp, Johannes) 1629¹²⁶Straßburg (Repp, Johannes) 1630¹²⁷**106**

Praes: Pfefferkorn, Emmericus

Resp: **Segner, Andreas**

De S. Georgio, Pannonius

Disputatio Juridica De Successionibus Ab Intestato

Un: Jena 16. IV. 1618

Jena (Beithmannus, Johannes) 1618¹²⁸*mon. thv. 2 ded. grat. (1)**24. pp.**17. th.***107**

Praes: Pichlerus, Sigismvndvs

Resp: **Serpilius, Johannes**

Caesaropolit, Pannon.

Disputatio Politica De Incrementis Rervm pvbl.

Un: Königsberg 27. V. 1645

Königsberg (Reusner, Johannes) 1645¹²⁹*mon. par.**28. pp.**128. th.*

108

Praes:

Resp: **Solonthay de Salontha, Alexander**

Nobilis Ungarus

De Rege Romanorum Juxta Aureum Bullam Vivo Imperatore Indistincte non Eligendo

Un: Harderwijk 5. X. 1762

? ¹³⁰**109**

Praes: Textor, Joh. Wolfgangus

Resp: **Spindler, Christophorus**

Poson. Pan.

Theses De Arbitrio Judicis

Un: Altdorf 19. V. 1669

Altdorf (Schönnherstaedt, Johannes Henricus) 1669¹³¹Frankfurt/Main (Zunner) 1698¹³²

<i>mon.</i>	<i>par.</i>	<i>cor. (8)</i>	<i>grat. (4)</i>	<i>18. pp.</i>	<i>30. th.</i>
-------------	-------------	-----------------	------------------	----------------	----------------

110

Praes: –

Resp: **Szelleczky, Jacobus**

Pannonius

Disputatio De Pactis

Un: Basel 22. V. 1615

Basel (Schroeterus, Ioan.) 1615¹³³

<i>mon.</i>	<i>thv. 2</i>	<i>cor. (5)</i>	<i>8. pp.</i>	<i>24. th.</i>
-------------	---------------	-----------------	---------------	----------------

111

Praes: Beuther, Joh. Mich.

Resp: **Szelleczky, Jacobus**

Symplegas controversarum quaestionum nomico-politicarum, tam foro quam scholis

Utilium, adornata

Un: Straßburg IX. 1615

Straßburg (Bertram, Antonius) 1615¹³⁴

112

Praes: –

Resp: **Szelleczky, Jacobus**

Ungarus

Disputatio Inauguralis Juridica De Cessione Bonorum. Occasione Tit. Digestor. De Cessione Bonorum & Cod. Qui binis cedere possunt

Un: Straßburg 28. IV. 1652

Straßburg (Heyden, Johan-Petri ab) 1652¹³⁵*mon. cap.**48. pp.***113**

Praes: ?

Resp: **Sztoika, Sigismundus Antonius**

Szaladiensis Ungarus

– De jure patronatus

Un: Straßburg 2. VII. 1727

?

?¹³⁶**114**

Praes: –

Resp: **Tersztyenszky, Daniel**

Scepusio Hungarus

Specimen Iuris Germanici De Additione Hereditatis Cui De Modo Adquirendi Hereditatem

Un: ?

Frankfurt/Lipce 1759¹³⁷*mon. cap. lj. ded.**88. pp.**27. th.***115**

Praes: Reusnerus, Jeremias

Resp: **Teuffel, Christophorus**

Cassovia-Pannonius

Disputatio Juridica De Contractibus Realibus

Un: Jena 7. I. 1615

Jena (Rauchmauls, Henricus)¹³⁸*mon. cap. (par) ded.**15. pp.**6. th.*

116

Praes: Slevogtius, Ioh. Philippus

Resp: **Thill, Ioh. Christophorus**

Poson.

De Advocatia Imperatoris Ecclesiastica Disputatio Inauguralis

Un: Jena 15. X. 1690

Jena (Bauhofer) 1690¹³⁹

Jena (Schillianus) 1745¹⁴⁰

mon. cap. cor. (8) ded. grat. (3) 35. pp. 40. th.

117

Praes: Cregel, Ernestus

Resp: *Toppeltinus, Laurentius*

Medieso Transilvanus

Differentiae Atque Convenientias Juris Civilis Et Juris Municipalis Saxonum in Transylvania

Un: Altdorf 20. III. 1661

Altdorf (Hagen, Georg) 1661¹⁴¹

diff. par. ded. grat. (2) 35. pp. 54. th.

118

Praes:

Resp: **Toppeltinus, Laurentius**

Medies, Tr.

Theses Inaugurales De Nuptiis

Un: Orleans IX. 1667

? ?¹⁴²

119

Praes: Broichausen, Henricus Petrus

Resp: **Trummer, Joannes Georgius**

Nobilis Ungarus Ovariensis ex comitatu Mossoniensi

Amor et timor magnatum magnes ad status publici salutem praemiis et poensis procuratus seu dissertatio iuridici-politica de praemiis et poenis in genere

Un: Prag 1734

Prag 1734¹⁴³

mon. cap. cor. (31) ded. 204. pp. 41. th.

120

Praes: Weidlingius, Christianus

Resp: **Vibegius, Johannes Ehrenreich**

Posonio-Hungarus

Disputatio Juridica De Jure Majestatico Regis Romanorum

Un: Leipzig 17. V. 1695

Leipzig (Titius, Immanuel) 1695¹⁴⁴

mon. cap. ded.

34. pp.

42. th.

121

Praes: Schallerus, Iacobus

Resp: **Vörös, Laurentius**

Modra-Hungarus

Consideratio Politica Civitatis

Un: Straßburg VII. 1653

Straßburg (Heyden, Johannis Petri ab) 1653¹⁴⁵

mon. cap. ded. grat. (9)

36. pp.

122

Praes: Renz, Joannes Josephus Antonius

Resp: **Wachtl, Christophorus Rudolphus**

Jaurinensis, praenobilis Hungarus

Dissertatio Theoretico-Practica De Exceptionibus

Un: Wien 21. X. 1729

Wien (Voigtin, Maria Theresia) 1729¹⁴⁶

mon. cap. ded.

98. pp.

123

Praes: Textor, Joh. Wolfgangus

Resp: **Waldmann alias Geyger, Paulus Carolus**

Poson. Hung.

Disputatio Juridica De Pactis Gentilitiis Procerum

Un: Heidelberg 20. V. 1674

Heidelberg (Walterus, Joh. Christiansu) 1674¹⁴⁷

Frankfurt/Main (Zunner) 1698¹⁴⁸

mon. par. ded.

34. pp.

64. th.

124

Praes: Glöckner Georgius Gisbertus

Resp: **Waldmann dictus Geyger, Paul. Carol.**

Poson. Hung.

Dissertatio Inauguralis Nomico-Politica De Jure Militibus Proprio.

Un: Heidelberg X. 1674

Heidelberg (Walterus, Joh. Christianus)¹⁴⁹

mon. par. grat. (1)

37. pp.

31. th.

125

Praes: Wulckovius, Wilhelmus

Resp: **Weyrauch, Stephanus**

Transylvanus

Disputatio Undecima Collegii Institutionum Justin. Imp. De Vulgari et Pupillari substitutione, Haereditatis acquisitione & repudiatione, & haeredum beneficiis

Un: Frankfurt/O. 28. III. 1621

Frankfurt/O. (Hartmann) 1621¹⁵⁰

mon. par.

16. pp.

18. zh.

126

Praes: –

Resp: **Winhovius, Hermann**

Siebenbürger

Enuntiationes ex C. Qui prior VI. De reg. jur. et ex Tit. D. et C. Qui potiores in Pign. ?

Un. Basel 22. V. 1578

?¹⁵¹

127

Praes: –

Resp: **Zalnpaum, Benedictus**

Tebensis Pannonius

Decades II. Controversarum Iuris Positionum

Un: Basel 19. V. 1617

Basel (Genathius, Joh. Jacobus) 1617¹⁵²

misc. thv. I

8. pp.

20. th.

128

Praes: Wohiniz, Georgius

Resp: **Zrlin, Adamus comes a**

Viennensis

Disputatio juridica, seu assertiones de tutela et cura universum pupillorum a minorum, tutorum atque curatorum materiam dogmatis moralibus, ethicis, historicis, politicis atque sentiis, jureque Austriaco illustratam continens

Un: Wien 24. III. 1679

Wien (van Ghelen, Joan) 1679¹⁵³

mon. thv. 2

78. pp.

129

Praes:

Resp: **Zuana, Georgius Melchioris de**

Oedenburgo Hungarus LL. Stud.

Oratio qua Magistratus Politici

Königsberg 15. V. 1637

Königsberg? (Segebadius, Laurentius) 1637¹⁵⁴

grat. (2)

12. pp.

130

Praes: Perbandt, Caspari

Resp: **Zvana, Georgius Melchioris de**

Nobilis Hungarus

Disputatio Juridica De Acquirendo Rerum Dominio

Un: Königsberg V. 1639

Königsberg (Segebadius) 1639¹⁵⁵

131

Praes: Pichler, Sigismund

Resp: **Zuanna, Johannes Melchioris de**

Nobil; Pannon;

Dissertatio Politica De Republica In genere

Un: Königsberg II. 1644

Königsberg (Reusner, Johannes) 1644¹⁵⁶

mon. par. grat. (10)

32. pp.

22. th.

JEGYZETEK

1. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 112/19. – ME JTI fénymásolat
2. OSZK – RMK III. 2204 – ME JTI fénymásolat
3. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 47. – RMK III. 2062 – ME JTI fénymásolat
4. HAB (Wolfenbüttel) 68.34. Jur. (1) (Harprecht, Johannes: Ad quatuor augustissimi principis Justiniani Institutionum Libros, disputationum... pars prior Tubingae, 1605.) – RMK III. 5712 – Mundt 661 – JDDU 10 755 – ME JTI mikrofilm
5. HAB (Wolfenbüttel) 68.34. Jur. (1) – RMK III. 5712 – Mundt 662 – JDDU 10 796 – ME JTI mikrofilm
6. HAB (Wolfenbüttel) 68.34. Jur. (1) – RMK III. 5712 – Mundt 663 – JUUD 10 829 – ME JTI mikrofilm
7. HAB (Wolfenbüttel) 68.34. Jur. (2) (Harprecht, Johannes: Ad quatuor augustissimi principis Justiniani Institutionum libros, disputationum... pars posterior Tubingae, 1606.) – RMK III. 5736 – ME JTI mikrofilm
8. HAB (Wolfenbüttel) 68.34. Jur. (2) (Harprecht, Johannes: Ad quatuor augustissimi principis Justiniani Institutionum libros, disputationum... pars posterior Tubingae. 1606.) – RMK III. 5736 – ME JTI mikrofilm
9. MPI (Frankfurt) – OSZK – RMK III. 1366 és 6145 – ME JTI fénymásolat
10. MPI (Frankfurt) – ME JTI fénymásolat
11. ÖNB (Bécs) 24. R. 48.
12. MPI (Frankfurt) Diss. CLXXXVIII A/21. – RMK III. 1777., 1778 és 6313 – Lipenius I. 605. p. – JDDU 20 005 – ME JTI fénymásolat
13. BSB 4 Diss. 497/17 – Rostock 037 008 – ME JTI fénymásolat
14. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 44/53. – RMK III. 2633 – Rostock 094 022 – ME JTI fénymásolat
15. MPI (Frankfurt) Misc. Jur. CLXXII. – RMK III. 3581 – ME JTI fénymásolat
16. Trausch I. 216.
17. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 221. – ME JTI fénymásolat
18. Mundt 5545
19. Az alábbi német alcímmel kiegészítve: Proceß-Unkosten, die der schuldige Theil dem Kläger auszuliefern hat. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 270. – Mundt 5546 – ME JTI fénymásolat
20. MPI (Frankfurt) Disp. Jur. Jenensis I. 15. – ÖNB 252. 983. B. Fid. Adl. 6. – ME JTI fénymásolat
21. Wrocław – RMK III. 1325 – ME JTI fénymásolat
22. Oldenburger Landesbibliothek Theol IV F b/51 – UB (Tübingen) R. 655 – Mundt 7875 – ME JTI fénymásolat
23. Hessische Landesbibliothek (Wiesbaden) N 5004 (53) – RMK 1994 – ME JTI fénymásolat
24. RMK III. 2055
25. (3. kiadásaként) HAB (Wolfenbüttel) Rd. 34 i. 750–776. pp. – ME JTI mikrofilm
26. HAB (Wolfenbüttel) Rd. 342.
27. RMK III. 2119
28. Wiener Universitätsarchiv – ME JTI fénymásolat
29. (In: *Analytica Tractatio Titulorum in Pandectais, Codice et Institutionibus, utilissimum iuxta & in foro frequentissimum Contractum Emptionis venditionis continentium*. In *Inclyta Argentiniensium Academia publici exercitii causa proposita a Paulo Graseccio*)
MPI (Frankfurt) Misc. Jur. CXXVI/1 – JDDU 1 325 – ME JTI fénymásolat
30. UB (Wiesbaden) Nj 3890 – RMK 5673 – ME JTI fénymásolat
31. UB (Wiesbaden) Nj 3890 – RMK 5674 – ME JTI fénymásolat
32. UB (Wiesbaden) Nj 3890 – RMK 5675 – ME JTI fénymásolat
33. UB (Wiesbaden) Nj 3890 – RMK III 5672 – ME JTI fénymásolat
(Utóbbi 4 Fabinus disputatio több más Gothofredus alatt védett vitaközzással együtt 1604-ben Stasbourg-ban megjelent az alábbi összefoglaló cím alatt: *Disputationes Ad Jus Civile Justinianaeum quinquaginta libris Digestorum comprehensum: quas sub praesidio D. Dionysii Gothofredi JC. in Celeberrima Argentiniensium Academia, exercitii gratia conscripserunt et disputarunt Nobiles & Eruditi aliquot LL. Studiosiss. ... Argentorati, MDCIII.*)
34. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 26/18. – RMK III. 1967 – Rostock 156 017 – ME JTI fénymásolat
35. Kézzei javítva: 19. II.

36. HAB (Wolfenbüttel) 34. 16. Pol. fasc. 25. – OSZK – RMK III. 1779 – ME JTI fénymásolat – ME JTI mikrofilm
37. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 372 – RMK III. 2431 – Mundt 8816 – ME JTI fénymásolat
38. Bruckenthal-Bibliothek (Nagyszeben) V. I. 5380 – RMK 6304
39. Bayerische Landesbibliothek – ME JTI fénymásolat
40. OSZK – RMK III. 1362 – ME JTI fénymásolat
41. OSZK – RMK III. 1411 – ME JTI mikrofilm
42. RMK III. 1540
43. MPI (Frankfurt) Misc. Iurid. CXIIX/15 – OSZK – RMK III. 4164 – Mundt 11 439 – Marti 5155 – ME JTI fénymásolat
44. RMK III. 1731 – ME JTI fénymásolat
45. Staatsbibliothek Bamberg Diss. jur. q. 74/22. – Mundt 11 438 – JDDU 20 319 – ME JTI fénymásolat
46. HAB (Wolfenbüttel) Re. 107 (4) – Rostock 208 005 – ME JTI fénymásolat
47. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 696/42 – RMK III. 9315 – ME JTI fénymásolat
48. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 696/26 – RMK III. 3944 – Rostock 219 023 – ME JTI fénymásolat
49. UB (Bázel) – RMK III. 1365 – Mommsen 1349
50. OSZK – RMK III. 1365 – ME JTI fénymásolat
51. RMK III. 2332
52. MPI (Frankfurt) Nettelblatt 96 – Mundt 15 222 – JDDU 41 183 – Rostock 263 026 – ME JTI fénymásolat
53. MPI (Frankfurt) 452, 494, 604 – Mundt 16 454 – ME JTI fénymásolat
54. MPI (Frankfurt) Ungarn 15 Bg 1 – ÖNB 125 738-B. – Mundt 16 997 – ME JTI fénymásolat
55. MPI (Frankfurt) Ung 27 i 6 – ME JTI fénymásolat
56. Mundt 16 998
57. MPI (Frankfurt) Ung 27 i 6 – ME JTI fénymásolat
58. MPI (Frankfurt) Ungarn 27 g 3 – ÖNB 64. B. 15 és 151 749-B – Mundt 17 705 – Rostock 304 005 – ME JTI fénymásolat
59. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 53 – RMK III. 3418 – Rostock 313 003 – ME JTI fénymásolat
60. MPI (Frankfurt) – OSZK RMK III. 3042a – ELTE Egyetemi Könyvtár. RMK III. 497. – ME JTI fénymásolat
61. MPI (Frankfurt) Nettelblatt 98 – RMK III. 3041 – Mundt 18 284 – Rostock 313 025 – ME JTI fénymásolat
62. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 666 és Diss. XXIII. – Rostock 313 026 – ME JTI fénymásolat
63. Utrechtsche Universiteit Bibliothek – SZMI VI. 833. col.
64. JATE (Szeged) RD 326
65. Steiersche Nationalbibliothek (Graz) 10 917 – RMK III. 5524 – ME JTI fénymásolat – ME JTI mikrofilm
66. OSZK – RMK III. 860 – ME JTI fénymásolat
67. MPI (Frankfurt) – RMK III. 3145 – Mundt 20 400 – ME JTI fénymásolat
68. BSB Bayerische Staatsbibliothek (München) 4 Diss. 447/36 – OSZK RMK III. 3146a – ME JTI fénymásolat
69. OSZK – RMK III. 3146 – Mundt 20 403
70. RMK III. 4095 – ME JTI fénymásolat
71. ÖNB (Bécs) 26. X. 5.
72. MPI (Frankfurt) Diss. Cl. – RMK III. 4295 – Mundt 21361 – JDDU 30 086 – ME JTI fénymásolat
73. ÖNB (Bécs) 71 390 B. – Rostock 071 016
74. OSZK – RMK III. 1666 – Rostock 364 005
75. MPI (Frankfurt) – Bibliotheca Bodleiana – ME JTI fénymásolat (Johannes Jony 1717-es jegyzetekkel ellátott kiadásának újranyomása)
76. UB (Heidelberg) Za 7144 – Bibliotheca Bodleiana – ME JTI fénymásolat
77. RMK III. 937 (ismert példánya nincs, talán nem lett nyomtatva)
78. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 530/3 – RMK III. 5556 – JDDU 50 032 – ME JTI fénymásolat
79. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 530/11 – RMK III. 5557 – JDDU 50 035 – ME JTI fénymásolat

80. ÖNB (Bécs) 124 511-B (125. D. 191) – OSZK – RMK III. 862. és 5558 – ME JTI fénymásolat
81. OSZK – RMK III. 5570
82. (In: Obrecht, Georg: *Disputationes: ex variis Iuris Civilis, Digest. Cod. Nov. Constit. Iustin. et Feudorum materiis...* 124–151. pp.) MPI (Frankfurt) Dtl 13 g 145 – ME JTI fénymásolat
83. OSZK – RMK III. 1488 – ÖNB 134.030-B – ME JTI fénymásolat
84. Bibliothek des Theol. Seminars zu Herborn – RMK III. 2023 – ME JTI fénymásolat
85. UB (Utrecht)
86. UB (Budapest) Rmk III. 370. – RMK III. 2114. – ME JTI fénymásolat
87. MTA (Budapest) – RMK III. 5570
88. OSZK – RMK III. 1507 – ME JTI fénymásolat
89. OSZK – RMK 2143 és 2144 – Rostock 441 014 – ME JTI fénymásolat
90. RMK III. 1429
91. MTA (Budapest) RMK III. 1439
92. OSZK FM 2/4759 – RMK III. 4760a – ME JTI mikrofilm
93. (In: Ioannes Eichel: *Commentarius In Tit. ff. de diversis Regulis Iuris Antiqui*, 203–222 pp.) UB Marburg XIV B 39 i – HAB (Wolfenbüttel) QuN. 167. 8. (12) – Kundert 1181 – ME JTI fénymásolat
94. RMK III. 1864
95. MPI (Frankfurt) Diss. CXXVI – OSZK – RMK III. 2905 – Mundt 26 580 – ME JTI fénymásolat
96. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 227/40 – RMK ?? – ME JTI fénymásolat
97. HAB (Wolfenbüttel) 218. 24. Quod. (12) – RMK III. 1465 – Mundt 26 855 – ME JTI fénymásolat
98. HAB (Wolfenbüttel) 95. 25. Pol (2) (132–153. pp.) – RMK III. 1764 – ME JTI mikrofilm
99. Rostock 461 019
100. RMK III. 1939
101. RMK III. 1983
102. 3. kiadás. HAB (Wolfenbüttel) Rd. 341. 288–303. pp. – RMK III. 1983 – ME JTI mikrofilm
103. 4. kiadás. HAB (Wolfenbüttel) Rd. 342
104. MPI (Frankfurt) – RMK III. 4184 – Mundt 27 779–82 – ME JTI fénymásolat
105. (In: Stryk, Samuel: *Dissertationum Juridicarum Vol. VII. Dissert. Hallens. Vol. I., Disput.. XXX*) MPI (Frankfurt) – ME JTI fénymásolat
106. (In: Strzyk, Samuel: *Dissertationum Juridicarum Vol. VII. Dissert. Hallens. Vol. I., Dissertatio trigesima*) MPI (Frankfurt) – ME JTI fénymásolat
107. MPI (Frankfurt) – RMK III. 2726 – Rostock 476 003 – ME JTI fénymásolat
108. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 249. – RMK III. 3846 – ME JTI fénymásolat
109. RMK III. 3918
110. (*Commentatio Succinta Ad Jus Statutarium Saxonum in Transylvania cím alatt jelent meg a három dissertatio több kiadásban [lásd alább]*) MPI (Frankfurt) – RMK III. 3962
111. Trausch IV. 102. p.
112. SZMI XI. 835–836. coll.
113. (In: Rümelin, Martinus: *Dissertationes Academicæ ad auream bullam Caroli IV. 362–443. pp.*) HAB (Wolfenbüttel) Qu N 267 (2) – RMK III. 6344 – ME JTI mikrofilm
114. MPI (Frankfurt) Diss. CXXVI – RMK III. 2907 – ME JTI fénymásolat
115. (In: *Collegii Publici Ad Titul. Ult. Digestorum de Diversis Regulis Iuris Antiqui. Pars Prior continens XX. Disputationes In Academia Jenensi habitas Praeside Petro Müllero...*) MPI (Frankfurt) – ME JTI fénymásolat
116. RMK III. 1742 – ME JTI fénymásolat
117. OSZK – RMK III. 816 – ME JTI fénymásolat – ME TJI mikrofilm
118. ÖNB (Bécs) 221 951. B-Adl. 39. – ME JTI mikrofilm
119. JDDU. 10 354
120. UB (Wrocław) – RMK III. 1326 – ME JTI fénymásolat
121. RMK III. 3659
122. UB (Erlangen) A. S. 794/59 – Mundt 30 397 – ME JTI fénymásolat
123. RMK III. 1126

124. (In: Arumaeus, Dominicus: *Discursuum Academicorum De Iure Publico Volumen Tertium, Disc. Acad. Vigesimus Nonus*, 1044–1060. pp.) MPI (Frankfurt) Dtl. 27 i 46 – ME JTI fénymásolat
125. UB (Erlangen) A. S. 794/14 – Mundt 30 398 – ME JTI fénymásolat
126. OSZK – RMK III. 1440 és 6173 – ME JTI mikrofilm
127. RMK III. 1460
128. RMK III. 1220 – ME JTI fénymásolat
129. Volt Bibliotheca Czartoriskich (Krakkó) 65 652/I. – OSZK – RMK III. 1654 és 6265 – ME JTI fénymásolat
130. APAH
131. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 179/XII – Erlangen A. S. 812/36 – RMK III. 2471a – Mundt 33 014 – ME JTI fénymásolat
132. (In: Textor, Joh. Wolf.: *Disputationes academicae Pars I. Disp. XVI. 252–265. pp.*) Erlangen A. S. 638/1 – Mundt 33 015
133. UB (Bázel) Diss. 216. Nr. 17. – RMK III. 1147 – Mommsen 1119 – ME JTI fénymásolat
134. UB (Erlangen) A. S. 822/43 – RMK 5950 és 5971 – OSZK – ÖNB + 44. P. 96. – Mundt 34 133 – ME JTI fénymásolat
135. MPI (Frankfurt) Nettelblatt 140/42 – RMK III. 1812 – ÖNB + 35. D. 45. – Mundt 34 134 – Bibliotheca Bodleiana – JDDU 20 300 – ME JTI fénymásolat
136. Thomann 1427
137. MPI (Frankfurt) Nettelblatt 6/25 – Bibliotheca Bodleiana – ME JTI fénymásolat
138. HAB (Wolfenbüttel) 68. 37 jur. (18) – RMK III. 1155 – ME JTI fénymásolat
139. MPI (Frankfurt) Var. Disp. 115/19 – OSZK – RMK III. 3631 – Mundt 34 350 – ME JTI fénymásolat
140. (Slevogt neve alatt a következő német alcímmel: ...*Von der Geistlichen Schirm- und Schutz-Gerechtigkeit eines Kayzers*) MPI (Frankfurt) Var. Disp. 332 – ME JTI fénymásolat
141. OSZK – RMK III. 2135 – Mundt 34 605 – ME JTI fénymásolat
142. Trausch III. 404 – RMK 2396
143. Eredeti példány: ME JTI – Triska 106
144. OSZK – RMK III. 3950 – Mundt 35 159 – ME JTI fénymásolat
145. OSZK – RMK III. 1847 – ME JTI fénymásolat
146. ÖNB. (Bécs) I. 172 273 – ME JTI mikrofilm
147. MPI (Frankfurt) Nettelblatt 68/28 – OSZK RMK III. 2667b – ME JTI fénymásolat
148. (In: Textor, Joh. Wolf.: *Disputationes Academicae Pars I. 198–221. pp.*) Mundt 35 708
149. MPI (Frankfurt) – OSZK RMK III. 2667a – ME JTI fénymásolat
150. UB (Wrocław) – RMK III. 1328 – ME JTI fénymásolat
151. UB (Bázel) MS EL I. 4a – Mommsen 81.
152. MPI (Frankfurt) Disp. Iurid. Basilienses XII. – ME JTI fénymásolat
153. ÖNB (Bécs) 35. Q. 55. – Bibliotheca Zrinyiana (Zágráb) 136 – ME JTI mikrofilm
154. OSZK – RMK III. 1526 – ME JTI fénymásolat – ME JTI mikrofilm
155. RMK III. 1549 (Vö. III. 1526)
156. OSZK – RMK III. 1621/a és 6247 – ME JTI fénymásolat – ME JTI mikrofilm

A JEGYZÉK LELOHÉLY-MEGJELÖLÉSEIBEN GYAKRABBAN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK:

BSB	Bayerische Staatsbibliothek, München
HAB	Herzog-August-Bibliothek, Wolfenbüttel
JDDU	Juristischer Dissertationen deutscher Universitäten. 17–18. Jahrhundert. ed. Filippo Ranieri. Frankfurt am Main, 1986.
Kundert	Kundert, Werner: Juristische Dissertationen der Universität Helmstedt, Wiesbaden, 1984.
Lipenius	Lipenius, Martin: Bibliotheca realis iuridica post virorum clarissimorum F. G. Struvii et G. A. Jenichenii curas emendata. Leipzig, 1757-Breslau, 1823. I–VI. (Utánnymás Hildesheim, 1970–71.)
ME JTI	Miskolci Egyetem Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Miskolc
Mommsen	Mommsen, Karl: Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558–1818. Aus dem Nachlaß Herausgegeben von Werner Kundert, Frankfurt am Main, 1978.
MPI	Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, Frankfurt am Main
Mundt	Mundt, Hermann: Bio-Bibliographisches Verzeichnis von Universitäts- und Hochschuldrucken (Dissertationen) vom Ausgang des 16. bis Ende des 19. Jahrhunderts. I: Leipzig, 1936. II: Leipzig, 1942. III: ed. Konrad Wickert, München, 1977. IV: ed. Konrad Wickert, München, 1980.
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek, Bécs
RMK III.	Szabó Károly–Hellebrandt Árpád: Régi magyar könyvtár. Budapest, 1896–98. III. 1–2.
Rostock	Katalog juristischer Dissertationen, Programme und anderer Hochschulschriften im Zeitraum von 1600 bis 1800 aus der Beständen der Universität Rostock. ed. Ryuichi Tsuno. Tokyo, 1989.
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
SZMI	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, Budapest, 1891–1914. 1–14. (Utánnymás Budapest, 1980–81.)
Trausch	Trausch, Joseph–Schuller, Friedrich: Schriftsteller-Lexikon, oder biographischliterarisch Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen. Kronstad-Hermannstadt, 1868–1912. 1–4.
UB	Universitätsbibliothek (...)

VORSTUDIE ZUR ANALYSE DER VON UNGARLÄNDISCHEN JURASTUDENTEN AN AUSLÄNDISCHEN UNIVERSITÄTEN ZWISCHEN 1550–1800 VERTEIDIGTEN DISPUTATIONEN

BÉLA SZABÓ

Verfasser beschäftigt sich seit längerer Zeit mit der Erforschung der Universitätslaufbahnen der im frühen Neuzeit an westeuropäischen Universitäten studierten, aus Ungarn stammenden Jurastudenten. Zu den Forschungsmöglichkeiten, die bezüglich des Inhalts der Studien, der persönlichen Professor-Student Kontakte unser Wissen erweitern können, gehört (und ist schon seit bestimmter Zeit als solche geschätzt) die Auswertung der während des Studiums verfaßten und/oder verteidigten Disputationen und Dissertationen. Diese Schriften sind unentbehrlich für den Wissenszuwachs über die Wißbegierde der Studenten und Professoren, über die erworbenen oder vorhandenen Kenntnisse der Peregrinanten, sowie über die an den Universitäten diskutierten Probleme.

In vorliegender Arbeit versucht der Verfasser – zum ersten Mal in der ungarischen rechtsgeschichtlichen Literatur – die ausländische Forschungsergebnisse bezüglich der frühneuzeitlichen juristischen Disputationen/Dissertationen zusammenzufassen und einige Gedanken über Sinn, Bedeutung, Ziel, Nützlichkeit der Dissertationen und Disputationen, deren Typologie und Entwicklung zu formulieren.

Die wichtigsten Teile der Vorstudie sind wie folgt:

- Die Bedeutung der Disputationen für die Rechtsgeschichte
- Die Rolle der Disputationen in der europäischen Rechtsunterricht
- Die Dissertation, als Form der europäischen Rechtsliteratur
- Die formellen Merkmale der Disputationstexte
- Die inhaltlichen Eigenschaften der Disputationstexte
- Die Autorschaft
- Die Verteilung der Disputationsthemen unter der verschiedenen Rechtsgebieten.

Der Verfasser hebt ausdrücklich hervor, daß bei den Disputationen dieser Zeit nicht das Abfassen der Thesen das wichtigste Element war, sondern deren Verteidigung, der Beweis der Disputierkunst spielte die wichtigste Rolle. Entscheidend ist hinsichtlich des Respondenten die Tatsache, daß er mit in den Thesen verfaßten Fragen und Problemen zurechtkommen könnte, und mit den zitierten Quellen und Autoren vertraut war. Und es ist schon wichtig, wenn man später nach die mögliche heimische Wirkung fragen möchte. Um so besser ist, wenn sich herausstellt, daß die ganze im Druck erschienene, oft als Fleißzeugnis nach Hause geschickte oder an die andere Universität mitgebrachte Thesenschrift von dem jeweiligen Respondenten stammt, als seine geistige Produkt gelten kann.

Im Rahmen der Arbeit wendet der Verfasser statistische Methoden bei der Aufarbeitung der wichtigsten Merkmale der – zur Zeit bekannten – von Ungarländischen an ausländischen Universitäten in der frühen Neuzeit verteidigten 130 juristischen und politischen Disputationen/Dissertationen an. Dabei stellt sich heraus, daß etwa vier-fünftel der Schriften auf das 17. Jahrhundert fällt, mit drei größeren Themenkreis: die privatrechtlichen und politischen Dissertationen vertreten jeweils ein Drittel von der Gesamtheit dieses Jahrhunderts. Die disputationes iuris publici bleiben weit zurück, aber noch mit beachtenswerten Anteil (etwa 15%). Die Angaben aus dem 18. Jahrhundert zeigen jedoch das Aufblühen des historisch gefärbten staatsrechtlichen Interesse. Überraschend für diese Zeit der fast absolute Rückfall der politischen und privatrechtlichen Themen. Nach Meinung der Verfasser ist überlegungswert die ziemlich hohe Zahl der privatrechtlichen (besonders die obligations- und erbrechtlichen) Disputationen, wenn man den, von den europäischen (römisch-rechtlichen) Rechtsregeln angeblich abweichenden Charakter der werbőczyanischen Privatrechtssystems berücksichtigt.

Die Studie wird mit der Liste der bisher erschlossenen frühneuzeitlichen juristischen/politischen Disputationen/Dissertationen der ungarischen Jurastudenten ergänzt.